

Mluvnice

pro

školy obecné.

— — —
Díl III.

(Zvláště ke IV. a V. dílu čítanky osmidílné.)

Složili

Jan Štastný, Jan Lepař a Josef Sokol.

— — —
(Nezměněný otisk textu z r. 1884.)

Vázané hřbetem v plátně za 26 kr.

— — —
V Praze.

V c. kr. skladu školních knih.

1885.

Školní knihy, v c. k. školním knihoskladě vydané,
nesmějí se prodávati draže nežli za ceny na titulních
lístech jejich udané.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA	
FACULTY	
Číslo knihy	67362
Signatura	16.4346/3

Oddíl první.

Řeč a její části.

Věta, slovo, slabika, hláska.

§. 1.

- Příklady.* 1. Jest noc. Prší. Déšť se líje. Cesta není schůdná.
2. Daleko-li jest ještě k cíli? Není-li potok rozvodněn?
Neproudí-li voda příliš silně?
3. Slyš! Co se to ozývá z dáli? Někdo volá o pomoc.
Pospěšme a nemeškejme! Kéžbychom přispěli ještě v čas!

Pravidla. Řeč se skládá z vět, slov, slabik, hlásek.

Věta jest myšlénka pronesená jedním nebo několika slovy.

Určitěji rozumíme *větou*:

1. každé jednotlivé *povědění*, že něco jest neb není, že se něco děje neb neděje;
2. *otázku*, zdali něco jest neb není, zdali se něco děje neb neděje;
3. *přání* neb *rozkaz*, aby něco bylo neb nebylo, aby se něco dalo neb nedálo.

Slovem rozumíme skupinu hlásek aneb i hlásku jednotlivou, pokud se jí přikládá jistý význam.

Připomenutí. Mluvnice díl III. obsahuje pohromadě učivo vyměřené osnovou učebnou na školní třídu IV. a V. školy obecné. Pokud hledí učivo ke třídě V., jest po straně zatrženo čarou.

Slabikou jmenujeme každé nepřetržité vyslovení hlásek ve mluvení.

Hláská jest nejjednodušší, nerozložitelnou částicí lidského mluvení.

Připomenutí. Jednotlivé slovo jest buď částí věty nebo celou větou.

Jednotlivá slabika může býti slovem nebo částí slova. Jsouc slovem slabika bývá někdy i celou větou.

Jednotlivá hláská bývá buď částí slabiky aneb i celou slabikou. Některé hlásky mají význam slov; některé jsou slovy nejsouce ani slabikami.

Úkoly. 1. *Ve čl. „Přílišná bázeň škodí“ (IV. čít. — odd. I. 8.) rozeznávejte jednotlivé věty a v nich slova! — Které slabiky mají tam význam slov? Které hlásky mají tam význam slov? — Čtete ze článku toho slova jednoslabičná! — Čtete z něho slova dvojslabičná, trojslabičná, čtverslabičná, pateroslabičná!*

- 2.** *Řekněte pět slov jednoslabičných! Pět slov dvojslabičných! Pět slov trojslabičných! Pět slov čtverslabičných!*

§. 2.

Příklady. Zralé zrní samo z klasu se sype.

Zralé|zrní|samo|z|k|asu|se|sype.

Zra-lé zr-ní sa-mo z kla-su se sy-pe.

Z|r|a-l|é z|r-n|í s|a-m|o z k|l|a-s|u se s|y-p|e.

Úkoly. 3. *Kterak se rozdělí následující slova, stojí-li na konci řádku a nevejdou-li se celá na řádek:*

země, voda, vítr, kůň, pes, jelen, zajíc, srnec, strom, dub, lípa, javor, jedle, jeskyně, vrch, jezero, kukuřice, mateří-douška, nebezpečnoství, nenapravitelný, neuhasitelný.

- 4.** *Opisujte článek „Vlk a kamzík“ (IV. čít. — I. 18.) tak, aby na každém řádku bylo právě po šesti slabikách.*
- 5.** *Jak se jmenují písemná znaménka hlásek? Říkejte písmena v abecedním pořádku! Napište velká písmena v abecedním pořádku!*
- 6.** *Vyčtete z abecedy samohlásky! Vyčtete z abecedy souhlásky! Co jest ou? Co jest è? Kterak se znamenají samohlásky v písmě, mají-li se čísti dlouze?*

Samohlásky krátké a dlouhé.

§. 3.

Úkoly. 7. *Které a píše se ve slovech následujících?*

- a) ml-t, pl-t, š-t, hm-t, chv-t;
 č-s, č-p, kl-s, dr-p, hl-s, p-n, vl-s, žb-n;
 pr-ch, h-j, str-ch, m-j, mr-z, hr-z, J-n, st-n;
 tl-k, vl-k, v-k, mr-k, r-k, zr-k, ž-k, h-k, m-k, pt-k;
 (d-r, v-r, tv-r; ž-r, sv-r, sp-r, tv-ř, z-ř, str-ž;
 l-ň, d-ň, dl-ň, skr-ň, str-ň, pl-ň, n-t, l-t;
 h-d, s-d, hl-d, sl-d, chr-m, kr-m, tr-m, pr-m.)
- b) v-na, h-na, hr-na, str-na, r-na, br-na, vr-na, bl-na;
 (br-da, r-da, p-ra, k-ra, vr-ta, ztr-ta;
 Pr-ha, sn-ha, dr-ha, v-ha, hl-va, str-va;
 kr-va, tr-va, sl-va, ch-sa, k-sa, b-sa, ř-sa;
 sl-ma, j-ma, p-ska, hl-ska, v-lka, d-lka.)

8. *Které e píše se ve slovech následujících?*

- a) l-d, m-d, r-t, l-t, l-p, c-p, č-p;
 l-s, v-s, p-s, j-z, m-z, b-z;
 d-n, l-n, s-n, l-v, š-v, kr-v;
 (p-c, kl-c, ř-č, s-č, m-č, chm-l, tm-l.)
- b) ohl-b, chl-v, sl-z, r-va, pl-va, dv-ře;
 (p-ro, l-to, jm-no, st-blo; t-mě, pl-mě, s-mě.)

9. *Které z trojího u (u, ú, ů) píše se ve slovech následujících?*

- t-k, s-k, d-ch, sl-ch, pl-h, dl-h, kr-h, pr-h;
 (s-d, tr-d, k-s, br-s, d-še, k-še, r-ka, m-ka;
 -d, -l, -kol, -řad, -loha, -roda, -těk, -skok, -dolí;
 r-že, k-že, st-l, v-l, k-l, d-l, p-l, s-l, v-z, d-m, dv-r.)

Samohlásky a souhlásky tvrdé a měkké.

§. 4.

Opakování. Které samohlásky jmenujeme tvrdými? Které měkkými? Které jsou střední samohlásky?

Které souhlásky jmenujeme tvrdými? Které měkkými? Které obojetnými?

Jaké **i** píše se po měkkých souhláskách? Jaké po tvrdých? Ve kterých slovech píše se tvrdé **y** neb **ý** po **v**? po **b**? po **p**? po **m**? po **l**? po **z**? po **s**?

Úkoly. 10. Které **i** měkké píše se v následujících slovech po měkkých souhláskách:

- a) j-h, j-tro, j-skra, j-roha, j-zva, j-zba, j-lec;
j-l, j-dlo, j-cen, j-cha, j-zda.
- b) ž-to, ž-vot, ž-hadlo;
ž-la, ž-ně, ž-zeň, ž-havka, ž-žala.
- c) š-ška, š-kmo, š-roko;
š-jé, š-dlo, š-p, š-pek.
- d) č-n, č-oh, č-lý, č-stý, č-pera;
č-ž, č-še, č-slo, č-hati.
- e) c-t, c-bule, c-tron, c-hla, c-zí, c-nkati;
c-n, c-p, c-l, c-saň, c-diti.
- f) d-v, d-voko;
d-l, d-lo, d-ra, d-tě, d-vka, d-že, d-ky.
- g) t-sk, št-ka, t-síc, t-cho;
t-že, t-seň, st-ň, št-t, št-pati, st-rati, st-hati.
- h) kn-ha, n-t, n-kdo, n-c, vn-tř;
sn-h, kn-že, hn-zdo, n-zko.
- i) kř-ž, mř-ž, kř-da, stř-bro, zř-dlo, kř-dlo, hř-va, ř-dko.

11. Které **y** tvrdé píše se v následujících slovech po souhláskách tvrdých:

- a) h-nu, ch-ba, ch-trost, ch-tám, k-selost, k-tka, t-kev, r-ji, kr-ji, r-ba, kr-sa;
- b) ch-lí se, ch-že, k-vá, r-č, skr-še, str-c, d-m, t-den.

Souhlásky obojetné.

§. 5.

Úkoly. 12. Jmenujte souhlásky obojetné! Které **i** píše se v následujících slovech po souhláskách obojetných:

- a) v-šně, v-nař, v-chřice, v-dle;
v-no, v-nek, v-ch, v-ko, v-tr, zv-ře, chv-le.
- b) b-č, b-dlo, b-tva, b-skup;
b-da, b-lek.

- c) p-vo, p-la, p-lnost, p-lnik, p-javice;
p-ď, p-ce, p-ha, p-sek, p-sař, p-šťala.
- d) m-str, m-lost, m-nulost, km-t;
m-č, km-n, m-ra, m-sa, m-sto, m-za.
- e) l-dé, l-st, l-ška, l-šta, kl-ka, l-tina;
l-tost, l-ce, l-cha, l-pa, l-ska.
- f) s-rka, z-ma, z-sk;
s-ra, s-la, s-ň, s-t, s-tí.

13. *Pište věty, aby se v nich správně dle smyslu užití mohlo následujících slov:*

- a) byt, bit, bydlo, bidlo, byl, bil, býti, bítí, bílý, býlí;
b) na pysku, na písku, pyká, pika, pýcha, píchá;
c) vítí, výti, vil, vyl, ví, vy, výška, vížka, vídáme, vydáme,
vir, výr;
d) mi, my, míti, mýti, milý, mýlí, míř, myč, míšky, myšky;
e) lisá se, lysá, liska, lyska, plynu, plínu, polyká, poliká,
blýská se, blízká;
f) síň, syn, síto, syto, síra, síra, nazývá, nazívá (se).

Které souhlásky na konci slov a slabik jedenstejně znějí.

§. 6.

Úkoly. 14. *Kterak poznáme, máme-li psáti na konci slov neb slabik souhlásky b, v, d, h, z, ě, ž, nebo p, f, t, ch, s, ť, š?*

15. *Pište následující věty, doplňující slova správně náležitými souhláskami:*

1. Kováři- mě- dává ohni de-. — 2. Kopává ro- pánovi hro-. — 3. Za mla- a ce- sluší pla- a chlě-. — 4. Zelený le- ptáčkům je ple-. — 5. Závist a hně- smutný je zje-. — 6. Chceš-li sno-, díla se cho! — 7. Lepší vlastní gro- nežli cizích ko-. — 8. Dobrý plu- zahání dlu-. — 9. Ostrý drá- a zu- hojný dravci lu-. — 10. Hří- ďáblu smí-. — 11. Živým stro- a kro-, mrtvým hro- a ro-. — 12. Nastane ča-, uzraje kla-. — 13. Moudře si ve-, svého si hle! — 14. Plná dí- láká my-.

Podstatná j. — *srostáta* (corer) arukem a hruvkeu postizot. — *obca!*
odtařita jméno *sladkosti* — *hmatná* (všech částí rozlišuje pomocí *remáno*)
 G. j. — *širotná* — *staré*
naši: vidná — *klče neb čimosti* (skok, volání...)
 — *osobná* — *věcná*
pislam — *projechutná* (přobna, hromada, hmatná, volání)
 — *pomnožná* (arukh, msta, u)

Oddíl druhý.

Tvarosloví.

bojroda: choti, narjda, mstojmé, hrst.
rospolita: hromun, urabec, řubuvj.

O jménech podstatných.

Rod, číslo a pády jmen podstatných.

§. 7.

Příklady. Bratr přemýšl. Chápe se péra. Piše uěji psaní. Milý ujče!
 Piši Vám o své příhodě. Zaplesáte radostí.

Opakování. Kolikerý rod rozeznáváme u podstatných jmen? Pojmenujte tři osoby rodu mužského — a tři rodu ženského! Řekněte tři podstatná jména rodu středního! — Kolikeré číslo podst. jmen rozeznáváme? Řekněte tři podstatná jména v čísle jednotném — a tři v čísle množném? — Kolikero pádů podstatných jmen rozeznáváme? Ku které otázce odpovídá se pádem prvním? pádem druhým? pádem třetím? pádem čtvrtým? Kdy je podstatné jméno v pádě pátém? Kdy v pádě šestém? Kdy v pádě sedmém?

Úkol 16. V následujících větách přidávejte vypuštěné slovo

jméno jména: **holub** v náležitém pádě jednotného i množného čísla:
on onů: Emu, tolu — jest domácí pták. Jestřáb neleká se —. Hrdlička
čern: směhu, hruv podobá se —. Chlapec ochočil si —. —, lítej! Lasice
č. řecv. bratrě slídí po —. Chlapec pohrává s —.
ř. dlování: hořů = ch) — jsou domácí ptáci. Jestřábi nelekají se —. Hrdličky
 podobají se —. Chlapec ochočil si dva —. —, lítejte!
 Holubář se shání po —. Rád se zabývá —.

Opakování. Co jest to, podstatné jméno skloňovati? Které části rozeznáváme na podstatném jméně, skloňujeme-li je?

Ukládání: *na t.* Cokoliv jest **Tato na el. holle ha do: anděl, kmeně, kotel, mauzál,**
" *el* den, zděnen, přeměn - *el*: **myste (primo)** **Topol, stěb, dolet, alhol, ríval, tyfl**
" *el* na tel: mětel - *el*: **climěl, ešel, íle, samíal, porámo, kyl, Rou**
" *el* : **híneš, peně, vltě, rimovka**
9

Sklonba podstatných jmen rodu mužského.

Vzory „holub“ a „dub“.

§. 8.

Opakování. Podstatná jména *holub* a *dub* skloňují se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo

1. pád:	holub	dub	holub- i (ové)	dub- y
2. —	— a	—	— ů (ův)	— ů (ův)
3. —	— u (ovi)	—	— ům	— ům
4. —	— a	—	— y	— y
5. —	— ě (ů)	— e (u)	— í (ové)	— y
6. —	o — u (ovi)	o — u (ě)	o — ech (ích)	o — ech (ích)
7. —	— em	— em	— y	— y

Handwritten notes: *z: jón-ě, Děru, Hrab, Burč, ...*

Opakování. Která podstatná jména skloňují se dle vzoru *holub*? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména příponu měkké **-i** krátké? Ve kterých pádech je přípona tvrdé **-y** krátké? Ve kterých pádech a příponách jest **-ů** (s kroužkem)? Kterak se mění souhlásky **h**, **ch**, **k**, **r** před příponami **-i** nebo **-ích** v tomto sklonění?

Úkol 17. Skloňujte dle vzoru *holub* podstatná jména: čáp, sup, jelen, beran, kapr, luňák, slavík.

Opakování. Která podstatná jména skloňují se dle vzoru *dub*? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména příponu tvrdé **-y** krátké? Ve kterých pádech a příponách jest **-ů**?

Úkol 18. Skloňujte dle vzoru *dub* podstatná jména: zub, snop, srp, strom, hrad, sud, plot, list.

Vzory „muž“ a „měč“.

§. 9.

Příklady.	Kdo pracuje?	muž.	muž- i (ové) .	1. p.
	Koho se otázal chlapec?	muž- e .	muž- ů (ův) .	2. p.
	Komu věří?	muž- i (ovi) .	muž- ům .	3. p.
	Koho zná?	muž- e .	muž- e .	4. p.
	Pomoz (pomozte) nám,	muž- í!	muž- i (ové)!	5. p.
	O kom je tu řeč?	o muž- i (ovi) .	o muž- ích .	6. p.
	S kým jsme se radili?	s muž- em .	s muž- í .	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *muž* skloňují se podstatná jména rodu mužského, která končíce se v 1. pádě čísla jednotného měkkou souhláskou nebo příponou **-ce**, znamenají bytost životnou, jako: malíř, písař, kupec, soudce, tvůrce a mn. jin. a porovnej: *ruklojine*. 3) *vyněta* ^{se val. tvorby} _{n. p. st.}

Úkol 19. Skloňte v obojím čísle podstatná jména: bělič, hasič, uhlíř, mlynář, tesař, úhoř, zajíc, oken, plášt, klenfšed.

§. 10.

<i>Příklady.</i> Co jest ostré?	meč.	meč-e.	1. p.
Čeho se užívá v boji?	meč-e.	meč-ů (ív).	2. p.
Čemu se podobá šavle?	meč-i.	meč-ům.	3. p.
Co dělá zbrojář?	meč.	meč-e.	4. p.
Zhoubný jsi (zhoubné jste),	meč-i!	meč-e!	5. p.
V čem má vojin zalíbení?	v meč-i.	v meč-ích.	6. p.
Čím jest možno se brániti?	meč-em.	meč-i.	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *meč* skloňují se podstatná jména rodu mužského, která končíce se v 1. pádě čísla jednotného měkkou souhláskou, znamenají bytost neživotnou, jako: háj, keř, plášt, míč, nůž a pod.

Úkol 20. Skloňte v obojím čísle podstatná jména: keř, bič, míč, talíř, plášt, kříž.

Pravidlo. Podstatná jména podlé vzorů *muž* a *meč* mají ve příponách 2. a 3. pádu množného čísla (-ů, -ův, -ům) **ů** s kroužkem právě tak jako vzory *holub*, *dub*.

Ve příponě **-ích** 6. pádu množného čísla jest měkké dlouhé **í**.

Ostatní pády vzorů *muž* a *meč* dostávají přípony **-e** neb **-i**. Tvrdé **y** ve příponách těchto dvou vzorů se nevyskytuje.

Úkol 21. V následujících větách ustanovujte pády a číslo podstatných jmen dle vzorů *muž* a *meč*:

1. Kdo meč bere, ten od meče schází. — 2. Ovce neposlouchající pastýře kořist vlku. — 3. Lékaři, uzdrav se sám! — 4. Najde kovář uhlíře. — 5. Přemluvač nutiteli

podoben. — 6. Bičem nepřeshvihneš obušku. — 7. Do boje se šavle nepřájčuje. — 8. Kdo chce žítí v pokoji, nečíná zmínky o boji. — 9. Lepší kúrka v pokoji, nežli bochník v rozbroji.

Na př.: Do boje se šavle nepřájčuje.

boje = podstatné jméno — dle vzoru meč — 2. pád — jednotného čísla.

10. Těžko boháče a chlubiče rozeznati. — 11. Zajíce v pytlí nekupuj! — 12. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. — 13. Nebylo by zlodějů, kdyby nebylo přijímačů. — 14. V nerybných krajích i rak za rybu platí. — 15. Zahalečům vždycky svátek. — 16. Dobrá vůle koláče jí, zlá hlavu tepe. — 17. Živ buď s rozumem, obejdeš se bez lékařův. — 18. Kdekoli tobě žítí, vlastní a králi hled sloužiti.

Sklonba podstatných jmen rodu ženského.

Vzor „ryba“.

§. 11.

Pravidlo. Podstatné jméno ryba skloňuje se takto:

<i>vzorkovávací km. krátké:</i>	Jednotné číslo.	Množné číslo.
<i>a) stáří: l. se skloněná, podobaběnyne; neb trojčl. bran, hranami, větr.</i>	1. pád: ryb-a	ryb-y
<i>prátní: hran, hranami, větr.</i>	2. —	—y
<i>obrátky se přecházejí.</i>	3. —	—ě
<i>číslo: jedná souhl.:</i>	4. —	—ám
<i>dvorka / dvůk!</i>	5. —	—u
<i>ry. brázdastava. c. s. g. g. (pince se)</i>	6. —	—o
<i>on; dcere.</i>	7. —	—ě
		—ách
		—ou
		—ami

Opakování. Která podstatná jména řídí se ve skloňování vzorem ryba? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména tvrdé krátké -y? *Sam náležejí k množnému; hmoty, jehly, štika, dřevěná, omítka.*

Úkol 22. Skloňte dle toho vzoru podstatná jména: chyba, sova, koza, stěna, hrana, ruda; — socha, plocha, štika; — jehla, lávka.

Vzor „země“.

§. 12.

Příklady. a) Země jest našim obydlím.

Tvar země jest kulatý.

Hory zemí kulatosti neubírají.

Učením poznáváme zemí.

Veliká jsi, ó, země!

V zemí jsou rudy a kovy.

Nad zemí se klene obloha.

b) Země rakouské hraničí na severu s Německem.

Ze zemí rakouských vyvází se mnoho plodin.

Vlast naše náleží k zemím rakouským.

Umíme jmenovati země rakouské.

Rozsáhlé jste, země rakouské.

V zemích rakouských jsou mnohé hory a nížiny.

Zeměmi rakouskými protékají mohutné řeky.

Pravidlo. Podstatné jméno země skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Správné: /rodca, v'cech,
vedle pracem, pracov.
d'štraviti: /rod, kulé,
duv'ich, sm'oni
zem tato: /dvil, /p'ie,
/v'ic, /v'ic.

1. pád: zem-ě

zem-ě

2. — —ě

—í

3. — —i

—ím

4. — —i

—ě

5. — —ě

—ě

6. — o —i

o —ích

—ěmi

Pomocná slova: /dv'ie, /v'ic, /v'ic, /v'ic, /v'ic, /v'ic

Vzorem země řídí se sklonba těch podstatných jmen rodu ženského, která se končí v 1. pádě čísla jednotného samohláskou -ě neb -e, jako: krmě, vůně, olše, růže, duše, vůle, chvíle, tabule; — hokyně, zákyně, kuchyně, hospodyně, košile, svíce, sklenice.

Úkol 23. Skloňte dle vzoru země podstatná jména: krmě, olše, růže, duše, vůle.

Vzory „dlaň“ a „kost“.

§. 13.

Příklady. Co je spojeno s loktem?

U čeho jsou prsty?

Čemu se podobá list kaštanový?

Co má ruka? (Co mají ruce?)

Důležitá jsi (důležitý jste),

Na čem bývá mnoho rýžek?

Čím můžeme tleskati?

dlaň.

u dlan-ě.

dlan-i.

dlaň.

dlan-i!

na dlan-i.

dlan-i.

dlan-ě.

čdlan-i.

dlan-ím.

dlan-ě.

dlan-ě!

na dlan-ích.

dlan-ěmi.

1. p.

2. p.

3. p.

4. p.

5. p.

6. p.

7. p.

Co je tvrdé?	kost.	kost- l .	1. p.
Z čeho se dělají různé věci?	z kost- i .	z kost- f .	2. p.
Čemu se podobá roh?	kost- í .	kost- em .	3. p.
Co zdělává soustružník?	kost.	kost- l .	4. p.
Tvrdá jsi (tvrdé jste),	kost- í!	kost- í!	5. p.
V čem bývá tuk?	v kost- l .	v kost- ech .	6. p.
Čím jest možno se poraniti?	kost- f .	kost- mi .	7. p.

Pravidlo. Vzorem *dlaň* nebo *kost* řídí se ta podstatná jména rodu ženského, která v 1. pádě jednotného čísla končí se souhláskou měkkou neb obojetnou.

Zejména skloňují se :

a) vzorem *dlaň*:

b) vzorem *kost*:

- s koncovným ž: stráž, diž, tíž, mříž, věž, mládež, drubež, krádež, loupež; *lež, rež (žito);* *KL'U'ce: vez, mříž, mládež*
- š: výš, skryš, souš, rozkoš; *myš; ves* *všecka mimo: věže, mládež*
- č: kleč, chatrč, tyč; *řeč, seč, žluč; louč*
- c: klec, obec; *moc, noc, věc; pec, nemoc*
- ď: káď; *čeleď, píď, měď, odpověď; lod*
- t: labuť, poušť, houšť; *čtvrt, chuť, pouť, oprat, nit, pečeť, havěť, paměť, past, vlast, hrst, kořist, bolest, milost, starost, čest, lest, a. j. v.;*
- ň: daň, laň, dýň, jabloň, peluň, saň, síň, straň, pláň (planý strom), pláň (rovina), zeleň;
- všecky na em { báseň, bázeň, kázeň, piseň, tiseň, žeň, zbraň, žizeň;
- ř: šíř, zář; *všecky mimo: tvář, jař, zvěř, sběr;*
- j: chvoj, zbroj, kolej, krupěj, šlapěj; *všecky!*
- v, b, p, m:** kotev, větev, pánev, obuv, ohlav; *všecka mimo: v, b, p, m: kotev, větev, pánev, obuv, ohlav*
- konev, krev; hloub, leb, otep, step; ozim;
- z, s:** hráze, tvrže, mláze, meze; *všecky!* haluz, kolomaz, mosaz, nesnáze; rez, hus, směs, ves;
- l: koudel, postel, koupel; hůl, sůl, mysl, běl. *všecky!*
- všecky! ve: ocel, pouděl, věl.*

Úkoly. 24. Následující podstatná jména skloňujte v jednotném i ve množném čísle:

a) podle vzoru *dlaň*: věž, chatrč, tyč;
klec, káď, labuť;

b) podle vzoru *kost*: řeč, věc, noc;
otep, ves, hůl.

25. Následující podstatná jména řikejte a) ve 2. pádě jednotného čísla: diž, skryš, lež, řeč, obec, noc, poušť, pouť, báseň, pláň, zář, tvář, kotev, otep, hráz, haluz, koupel, sůl;

b) v 3. pádě čísla množného;

c) v 6. pádě čísla množného!

<u>mati</u>	<u>dci</u>
— <u>er</u>	— <u>er</u>
— <u>er</u>	— <u>er</u>
— <u>er</u>	— <u>er</u>
— <u>er</u>	— <u>er</u>

§. 14.

Pravidlo. Podstatná jména dle vzorů *země*, *dlaň*, *kost* mají v 7. pádě jednotného čísla a ve 2. pádě množného čísla příponu měkké dlouhé *-í*. — Druhý pád množného čísla bez přípony skloňovací mají na př. podstatná jména: (mnoho) košil, sklenic, lavic, hranic, neděl, ovec, zákyň, podruhyň.

Podstatná jména dle vzoru *země* a *dlaň* mají též měkké dlouhé *í* ve příponách *-ím* a *-ích*, to jest ve 3. a v 6. pádě množného čísla.

Přípona tvrdé *-y* neb *-ý* v těchto vzorech nevyskytuje se v žádném pádě.

Úkoly. V příkladech následujících úkolů (26.—33.) doplňujte podstatná jména těmi příponami, které jim náležejí dle vzoru, pádu a čísla:

26. 1. Čicháme vůn-. — 2. Kuchařka ustrojila chutnou krm-. — 3. Máme tělo a duš-. — 4. Rozsvítíme voskovou svíc-. — 5. Počkejme ještě chvíl-! — 6. Slavíme neděl-. — 7. Neopatrné dítě rozbilo pěknou sklenic-. — 8. Hospodář dal vykopati studn-.
27. 1. Zvykejte prác-, pilnost-, poslušnost-! — 2. Hospodář rozkazuje své čeled-. — 3. Mládež- sluší skromnost a čistota. — 4. Den přichází po noc-. — 5. Jablko roste na jablon-. — 6. Lépe jest slavíku v háji nežli v klec-. — 7. Při pec- dobré věc-.

28. 1. Rybník jest ohrazen hráz-. — 2. Pokrmy solíme sol-. — 3. Voják se brání šavl- aneb jinou zbran-. — 4. Pocestný podpírá se hol-. — 5. Kolo se maže kolomaz-. — 6. Vodu nabíráme konv-. — 7. Krejčí šije jehlou a nit-. — 8. Před některými časy svítivali chudobní lidé louč-. — 9. Praha vyniká polohou a výstavnost-. — 10. Pocestný trápen byl žízn-.
29. 1. Praha má mnoho věž-. — 2. Některý žák umí mnoho básn- a písn-. — 3. V rybě jest mnoho tenkých kost-. — 4. Nemocné dítě vytrpělo mnoho bolest-; matka jeho probděla s ním mnoho trudných noc-. — 5. Ploty se dělávají z tyč-. — 6. Nejezte neznámých věc-!
30. 1. Kdo se dopouští lž-, může se dopustiti i krádež-. — 2. Rolník nasypal do díž- rž-. — 3. Myš vklouzla do své skrýš-; kočka myš- nedostihla. — 4. Do kád- lije se voda. — 5. S jablon- spadlo jablko chut- lahodné. — 6. Kde není bázn-, tam není kázn-. — 7. Varujte se lenost-! — 8. Pracujeme od noc- do noc-. — 9. Žebrák se bral ode vs- ke vs-.
31. 1. Žádost- zlým a vášn- odpírejte! — 2. Nelze žíti v samých radost- a rozkoš-. — 3. Nečiňte nic proti svým povinnost-. — 4. Ve hlubokých studn- bývá studená voda. — 5. Na strán- k jihu skloněných zakládají se vinice. — 6. Hlásní bývají na věž-. — 7. Učíme se pěkným písn-. — 8. Jarní mráz uškodil třešn- a jablon-.
32. 1. Kočka lapá myš-. — 2. Drvoštěp lámal suché větvy a vázal je v otep-. — 3. Pastýři zpívali veselé písn-. — 4. Lékař hojí všeliké nemoc-. — 5. Voda trhává hráz-. — 6. Pole mají mez-. — 7. Vítr láme haluz-. — 8. Nítař prodává nit-. — 9. Některé stráně bývají posázeny třešn- nebo višn-, některé jablon-. — 10. Okna bývají chráněna železnými mříž-. — 11. Chudobný soužen bývá velkými starost-.
33. 1. Chudoba ct- netratí. — 2. Jazyk bez kost-, ale kost- láme. — 3. Mnoho řeč-, málo věc-. — 4. Proti své krv- bojuje, kdo svůj národ nemiluje. — 5. Slepé slepic- vše

zrní pšeníc. — 6. Člověka po řeč-, bylinu po vůn-
poznáš. — 7. Lž- se nevyžješ. — 8. Jeden kocour stáda
myš- se nebojí. — 9. Čisté tvář- málo vody třeba. —
10. Z pisp- ani slova nevynechej!

Sklonba jmen podstatných rodu středního.

Vzor „slovo“.

§. 15.

Opakování. Podstatné jméno *slovo* skloňuje se takto:

	Jednotné číslo.	Množné číslo.
	1. pád: slovo	slova
<i>Poleno, uměno ✓</i>	2. — —a	— páro-par, jmen, let.
<i>gen a lok: holennou -ou</i>	3. — —u	— ům <i>letům</i>
<i>chybné: oum, ovm.</i>	4. — —o	— a
<i>krídlo = boma vint.</i>	5. — —o	— a <i>sdruženích u: vohy.</i>
	6. — o —ě <i>střednice 6 po hr =</i>	o —ech (-ich) <i>letech</i>
	7. — —em <i>letem</i>	—y <i>lety</i>

Která podstatná jména řídí se ve skloňování vzorem *slovo*? Ve kterém pádě mají ta podstatná jména příponu tvrdé -y krátké? Ve které příponě jest -ů s kroužkem?

Připomenutí. Některá podstatná jména tohoto vzoru mají v 6. p. množného čísla příponu -áčh, na př.: o jablkách, na lýtkách, na sítkách, na víčkách, ve městečkách, na rouchách, na bedrách, kolečkách, *blužkách, pochách, ačích.*

Úkol 34. Skloňujte dle toho vzoru podstatná jména: město, hnízdo, kladivo, dělo, čelo, tělo; — jezero, jaro; — jablko, městečko, kolečko, vědro, lýtko, okno, veslo. *Usta, vrata, řinota.*
Sam náleží přel. a číslu o: mnoho, málo, daleko, čtvero a 7D.

Vzor „pole“.

§. 16.

Příklady. Co živí rolníka?	pole.	pole.	1. p.
Čeho si rolník hledí?	pole.	polí.	2. p.
Čemu věnuje pili?	poli.	polím.	3. p.
Co zdělává?	pole.	pole.	4. p.
Úrodné jsi (úrodná jste),	pole!	pole!	5. p.
Na čem se daří obilí?	na poli.	na polích. <i>idk: ech.</i>	6. p.
Čím bývají dědici poděleni?	polem.	poli. <i>chybné: poloni.</i>	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *pole* skloňují se podst. jména středního rodu, která v 1. pádě jednotného i množného

čísla mají příponu **-e**. Jsou to zejména tato: líce, moře, hoře, lože, slunce, nebe, poledne; — kromě těch i podstatná jména utvořená příponou **-ce**, nebo **-ště** jako: stádce, vejce, srdce, bojiště, loviště, pastviště, lučiště, strniště; (vyjímajíc *koště*).

Podstatná jména dle vzoru *pole* mají ve příponách druhého, třetího a šestého pádu množného čísla (**-í, -ím, -ích**) měkké dlouhé **-í**.

Řekáme správně: Kolem vesnice bylo mnoho strnišť. Sedlka prodala kopu vajec. Nevidíme více slunci nad sebou než jedno. *Opoledních*

Vzory „poupě“ a „símě“.

§. 17.

<i>Příklady.</i> Co na keři rozkvétá?	poupě.	poupata.	1. p.
Z čeho vykvétá (vykvétají) růže?	z poupěte.	z poupat.	2. p.
Čemu škodivá mráz?	poupěti.	poupatím.	3. p.
Co hubivá červ?	poupě.	poupata.	4. p.
Útlé jsi — útlá jste,	poupě!	poupata!	5. p.
V čem jsou svinuty lístky květu?	v poupěti.	v poupatech.	6. p.
Čím jest (jsou) růže nejprve?	poupětem.	poupaty.	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *poupě* skloňují se podstatná jména středního rodu, která končí se v 1. pádě jednotného čísla samohláskou **-e** neb **-ě**, v 1. pádě množného čísla dostávají příponu **-ata**; zejména pak tato:

1. hrabě, kníže, markrabě (také se těchto jmen užívá v rodě mužském);
2. pachole, děvče, vnouče;
3. zvíře, dobytče, tele, hříbě, jehně, kůzle, kotě, kuře, house, káče, hádě;
4. doupě, vole, koště.

Příklady. Símě klíčí. Ze semene vyrůstá rostlina. Semeni je třeba vláhy a tepla. Rostlina zraje, vydává símě. Símě, jak jsi podivuhodné! V semeni je zárodek nové rostliny. Rolník osévá pole semenem. *rymí - veměne*

Pravidlo. Podlé vzoru *símě* skloňují se podstatná jména: téměř, plémě, brímě, rámě, písmě; (ve tvaru plnějším: semeno, temeno, plemeno, břemeno, rameno, písmeno dle vzoru *slovo*).

Vzor „psaní“.

§. 18.

Příklady. Co se posílá po poště?	psaní.	psaní.	1. p.
Z čeho nabýváme zpráv o nepřítomných osobách?	ze psaní.	ze psaní.	2. p.
Čemu chceme vyrozuměti?	psaní.	psaním.	3. p.
Co roznáší listonož?	psaní.	psaní.	4. p.
Důležité jsi — důležitá jste,	psaní!	psaní!	5. p.
V čem má býti šetřeno správnosti?	ve psaní.	ve psaních.	6. p.
Čím bývají zprávy podávány?	psaním.	psaními.	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *psaní* skloňují se podstatná jména středního rodu, která v 1. pádě jednotného i množného čísla končí se na **-í**, jako: znamení, učení, pobřeží, údolí, návrší, křoví, obilí, náměstí a jiná.

Toto **-í** vyskytuje se při vzoru *psaní* ve všech pádech jednotného i množného čísla, buď samo anebo ve příponách **-ím, -ích, -ími**.

Příklady. Bibli jest sbírka písem svatých. Kazatel zabývá se často biblií.

Pravidlo. Také některá podstatná jména rodu ženského skloňují se podlé vzoru *psaní*; ta však v 7. pádě jednotného čísla nemají přípony **-ím**, nýbrž pouhé **-í**. Taková podstatná jména jsou: paní, biblií, rolí, lodí, kvitancí a pod.

Úkoly. 35. Následující podstatná jména skloňte podlé náležitých vzorů: moře, doupě, údolí, srdce, jehně, náměstí, paní, kůzle, hoře, návrší, téměř, břímě.

36. V následujících větách ustanovujte rod, vzor, pád a číslo všech podstatných jmen:

1. Neštěstí nechodí po horách, ale po lidech. — 2. Slovo není šíp, ale horší nežli šíp. — 3. Těsná jsou dvířka k nebi. — 4. Strom po ovoci poznán bývá. — 5. Každá bolest k srdci. — 6. Zle žiti v nouzi ale hůře v hoři. — 7. Přátel u boháčů jako plev okolo zrní. — 8. Muž trpělivý panuje myslí své. — 9. Oděv a stravu měj podlé stavu. — 10. Hloupost a pýcha na jednom stromě rostou. — 11. Čest nad bohatství. — 12. Zle nohám pod nemoudrou hlavou.

O jménech přídavných.

Rozdíl jmen přídavných. *dle významu.*

a) *jakostná!*
určité vlastnosti dle

právníky. Dobrý soused, drahý klénov.
Hluboká rána těžko se hojí.

hordy!, zly, *mlotny!*, *blusony!*
Dobré slovo najde laskavé ucho.

dle původu:
tvorba: suchy! r. d.

drozové: lidoly! r. d.

b) *§ 19*
prísvojovací

Dobrý soused, drahý klénov.

Hluboká rána těžko se hojí.

Dobré slovo najde laskavé ucho.

Domácí chléb je chutný.

Zaječí srst je hustá.

Vlaštověí hnízdo je pěkné.

Bratrův přítel je zdravý.

Sestřina přítelkyně je churava.

Sousedovo pačole je boso.

c) *vstaena*
výpůjčný poměr

dlitá g. c. t. n.

pr. v. c. l. n.

st. c. t. n.

les n.

r. a. c. t. n.

l. t. n.

d. u. b. o. v. y.

h. n. o. j. y.

učelná

š. a.!, *h. r. a. t. l. e. j.*

h. o. a. d. š. d.

Pravidlo. Na přídavném jméně rozeznáváme kmen, který jest zakončen souhláskou buď tvrdou neb měkkou, a přípony.

Podlé zakončení kmene a podlé přípon jsou přídavná jména rozdílná tvarem, a to: 1. přídavná jména *určitá*, která mají v 1. pádě jednotného čísla přípony dlouhé: **-ý, -á, -é — -í**; 2. přídavná jména *neurčitá*, která v 1. pádě jednotného čísla v mužském rodě končí se souhláskou, v rodě ženském a středním pak mají za přípony samohlásky krátké: **-a, -o**.

Přídavná jména *určitá* tvrdého kmenového zakončení mají dle rodu trojí rozdílné přípony (jsou trojího východu): v jednotném čísle **-ý, -á, -é**, ve množném čísle **-í, -é, -á**.

Přídavná jména *určitá* se zakončením měkkým mají ve všech rodech obojího čísla jednorodý východ **-í**.

Jsou-li přídavná jména odvozena ode jmen osob příponami **-ův, -ova, -ovo** nebo **-in, -ina, -ino**, říkáme jim přídavná jména *prísvojovací*. Přídavná jména *prísvojovací* srovnávají se zakončením a příponami s přídavnými *neurčitými*.

Sklonba jmen přídavných:

Určitých trojího východu.

§. 20.

Opakování. Přídavná jména určitá trojího východu skloňují se podle následujících vzorů:

<i>Jednotné číslo.</i>			<i>Množné číslo.</i>		
Rod			Rod		
mužský	— ženský	— střední.	mužský	— ženský	— střední.
1. p. slabý	slabá	slabé	slabí (-é)	slabé	slabá
2. „ —ého	—é	—ého	—ých	—ých	—ých
3. „ —ému	—é	—ému	—ým	—ým	—ým
4. „ —ého (-ý)	—ou	—é	—é	—é	—á
5. „ —ý	—á	—é	—í (-é)	—é	—á
6. „ —ém	—é	—ém	—ých	—ých	—ých
7. „ —ým	—ou	—ým	—ými	—ými	—ými

Úkol 37. Skloňte v jednotném i množném čísle: chudý dělník, plný klas, moudrá hlava, sladké jádro, řádný občan, tmavý les, zelená louka, úrodné pole.

Určitých jednoho východu.

§. 21.

Příklady.

Jarní čas je překrásný. Jarního času užívá rolník ku práci polní. Jarnímu času podobá se vůl mladosti. Těšimo se na jarní čas. Jarní čase, jak jsi důležitý! V jarním čase třeba je pracovati. Jarním časem nesmí se pole zanedbávati.

Jarní doba bývá krásná. Jarní doby užívá rolník a t. d.

Jarní počasí bývá orbě příznivé. Příznivého jarního počasí užívá rolník ku práci polní. Těšimo se pěknému jarnímu počasí. Chválíme si jarní počasí. Jak jsi letos příjemné, milé jarní počasí! Na jarním počasí mnoho záležl. Pěkným jarním počasím podporuje se vzrůst obilí.

Jarní měsíce bývají krásné. Jarních měsíců užívá rolník a t. d.

Pravidlo. Určitá přídavná jména jednoho východu skloňují se podle následujících vzorů:

	Jednotné číslo.			Množné číslo.
	Rod mužský	— rod ženský	— rod střední.	Všecky tři rody.
1. pád: jarní	jarní	jarní	jarní	jarní
2. " —ího	—í	—ího	—ích	
3. " —ímu	—í	—ímu	—ím	
4. " —ího (-í)	—í	—í	—í	
5. " —í	—í	—í	—í	
6. " —ím	—í	—ím	—ích	
7. " —ím	—í	—ím	—ími	

Úkoly. 38. Odpovídejte k následujícím otázkám:

a) slovy: *východní vítr*;

Co bývá chladné? Či ostrota bývá v zimě nepříjemná? Čemu nemají býti vinice přístupné? Co často pocítujeme? —, jak jsi chladný! Při čem zřídka prší? Čím se chladno zvyšuje?

b) slovy: *moucha domácí*;

Co sedává na sladké tekutiny? Či křídélka jsou průzračná? Čemu bývá muchomůrka záhubná? Co (koho) láká světlo? —, kam se ukryješ v zimě? Po čem slídívá pavouk? Čím bývají znečišťovány obrazy nástěnné?

c) slovy: *školní cvičení*;

Co má býti žákům milé? Čeho si žáci mají hleděti? Čemu se mají s chutí věnovati? Co zameškává žák nedbalý? —, jak jsi potřebný! Po čem touží pilný žák? Čím se rád zabývá?

d) slovy: *lesní stromy*.

Co jest dub a buk? Čeho si hledí lesník? Čemu věnuje péči? Co dává sázeti? —, jak jste užitečné! Na čem hnízdívá mnoho ptáků? Čím bývají stráně porostlé?

39. Skloňujte slova: parní stroj, polní půda, vodní kolo, zimní noci.

Sem: 2 a 3 kůpca; kosi; nglapat. 2) urci prachobor; jdom mltkoruzi

Přidavná jména neurčitá.

§. 22

Příklady. Kohout je syt, slípka je syta, kuřátko je syto; kohouti jsou syti, slípky jsou syty, kuřátka jsou syta. Sud je pln, sudy jsou plny.

Opakování. S kterými vzory podstatných jmen shodují se přidavná jména neurčitá ve příponách 1. pádu množného čísla?

Dokud se užívají neurčitá př. jm. :

1. Nom. přim. u. t. b. h.

2. Gen. v. u. l. p. o. u. : napatřil ope výje ; za sucha do naha, dočista p. h. o. t. a. s. t. d.

3. D. u. t. x. d. k. u. o. l. v. i. t. i. p. i. t. n. u. l. y. t. i. : Po srdce, po suchu, po míle.

u. A. b. u. c. h. e. m. e. z. d. r. a. v. a. ; n. e. m. o. c. n. a. s. t. e. r. y. s. t. a. t. o. n. y. - Na králově, na novo z. d. ,
Instr. : před nedobrem . 9 20.

Úkol 40. Píšte podle toho následující věty ve množném čísle:

1. Žák má býti pozoren a pilen; nemá býti leniv a zahálčiv. — 2. Býváš někdy vesel, někdy smuten. — 3. Sestra naše je teď zdráva; není nemocna. — 4. Dcera má býti matky své poslušna. — 5. Tato služka je pracovitá a věrna. — 6. Ono děvče je vždycky pozorno. — 7. Toto pachole bývá roztržito. — 8. Dokud je stromek mlad a slab, dá se ohýbati.

Příklady Přemyslův pluh, Přemyslova práce, Přemyslovo pole;

Přídavná jména přisvojovací.

§. 23.

Příklady. Přemyslův pluh, Přemyslova práce, Přemyslovo pole;
Libušin soud, Libušina věštba, Libušino panování.

Úkoly. 41. Z následujících vět vyberte jména osob a z těch odvozuje přídavná jména přisvojovací:

1. Adam v ráji zhřešil. — 2. Eva lehce uvěřila hadu. — 3. Abel byl srdce upřímného. — 4. Kain měl mysl závistivou. — 5. Noe byl spravedlivý, Abraham ústupný, útrpný a přívětivý. — 6. Jakub utekl před prudkým bratrem Esauem. — 7. Josefa milujeme pro čistou a nevinnou duši jeho. — 8. Mojžiš byl statečný a neohrožený zastance lidu svého. — 9. Samson vynikal silou těla. — 10. David mnoho bojoval a rozšířil své království. — 11. Šalomoun velice moudrý vystavěl chrám Bohu neviditelnému.

Na př.: 1. Hřích Adamův, 2. lehkověrnost —, 3. upřímné srdce —, 4. závistivá mysl a t. d.

42. Odvozuje přídavná jména přisvojovací z osobních jmen ve větách následujících:

Krok měl tři dcery: Kazi, Tetu a Libuši. Lidmila a Bořivoj měli syna Spytihněva a Vratislava. Vratislav měl za manželku Drahomíru. Synové jejich byli Václav a Boleslav.

Či otec byl Krok? Či dcera byla Kazi? a t. d.

*Sam nálexi: Odkud jména na u: Viderni, Tomiti
Jména ji kerlorantska na ov: Jozef, Dimitrij, Pustilin.*

Příklady. Sousedovi holubi doletují na náš dvůr.

Sousedovy duby jsou velmi staré.

Sousedovy ryby polekaly.

Sousedova slova mnoho platí.

Pravidlo. V 1. pádě množného čísla dostávají pří-
davná jména přisvojovací tytéž přípony, jako vzory pod-
statných jmen *holub, dub, ryba, slovo.*

Úkol 43. *Následující věty napište tak, aby přisvojovací jména
přídavná se svými podstatnými byla v nich v čísle množném:*

1. Sousedův bratr je zdrav. — 2. Lidmilin bratr je
silen. — 3. Dobravín bratr je nemocen. — 4. Mojmirův
soudruh je pilen. — 5. Nádenníkův chlapec chodívá bos. —
6. Pánův služebník je dbalý. — 7. Myslivcův chrt je rychlý.

8. Vinařův sklep je pln. — 9. Evin výkres je čist. —
10. Rolníkův pluh je ostrý. — 11. Malířův obraz je pěkný.

12. Malířova sestra jest ještě živa. — 13. Anežčina teta
je nemocna. — 14. Sedlákova stodola je prázna. — 15. Te-
tina zahrada je plna stromův. — 16. Matčina starost je
veliká.

17. Sousedovo pachole je zdrávo a veselo. — 18. Bratrovo
pouzdro je prázno. — 19. Dědovo slovo vždy je laskavo. —
20. Žákovo péro jest nové. — 21. Kovářovo kladivo je
těžké.

§. 25.

Příklady.

a) Kdo je zde?	Mojmirův bratr.	Mojmírova sestra.	1. p.
Či je to kniha?	Mojmírova bratra.	Mojmírovy sestry.	2. p.
Komu poradíme?	Mojmírovu bratra.	Mojmírově sestře.	3. p.
Koho uvítáme?	Mojmírova bratra.	Mojmírovu sestru.	4. p.
Vítej nám,	Mojmirův bratře!	Mojmírova sestro!	5. p.
O kom je řeč?	o Mojmírovu bratra.	o Mojmírově sestře.	6. p.
S kým půjdeme?	s Mojmírovým bratrem.	s Mojmírovou sestrou.	7. p.
b) Co tu leží?	Mojmirův obraz.	Mojmírovo pouzdro.	
Čeho si povšímá neme?	Mojmírova obrazu.	Mojmírova pouzdra.	
Čemu se díváme?	Mojmírovu obrazu.	Mojmírovu pouzdra.	
Co pozorujeme?	Mojmirův obraz.	Mojmírovo pouzdro.	
Pozoru jsi hoden (hodno),	Mojmirův obraze!	Mojmírovo pouzdro!	
Po čem se ohlé- dáme?	po Mojmírově obraze.	po Mojmírově pouzdře.	
Čím jsme pře- kvapeni?	Mojmírovým obrazem.	Mojmírovým pouzdem.	

Pravidlo. Přídavná jména přisvojovací dostávají ve sklonbě čísla jednotného tytéž přípony jako vzory podstatných jmen *holub, dub, ryba, slovo*.

Z toho pravidla vyjímá se 7. pád všech rodů a 5. pád rodu mužského a ženského.

Úkol 44. *V následujících větách napište přídavná jména přisvojovací s příponami, které jim dle pádu přísluší:*

1. První nástupce (Přemysl) byl Nezamysl. — 2. Za (Křesomysl) panování dobývalo prý se v Čechách mnoho zlata a stříbra. — 3. O (Horymír) Šemíku zachovala se pověst, že skočil se skály Vyšehradské. — 4. Proti Neklanovi, nástupci (Křesomysl), pozdvihl se Vlastislav, kníže Lucký. — 5. (Neklan) nástupcem na knížecím stolci českém byl Hostivít. — 6. K (Mojmír) říši náležela i Nitra. — 7. Děvína, (Rastislav) hradu, nepřátelé jeho nedobyli. — 8. Nepřátelé říše Velkomoravské báli se moci (Svatopluk). — 9. Po (Svatopluk) smrti nastaly rozbroje mezi syny jeho. — 10. Bořivoj měl za manželku Lidmilu, dceru (Slavibor). — 11. (Bořivoj) a (Lidmila) působením šířeno bylo v Čechách křesťanství.

§. 26.

Příklady.

a) Kdo je zde?	Mojmírovi bratři.	Mojmírovy sestry. 1. p.
Či jsou to knihy?	Mojmírových bratrů.	Mojmírových sester. 2. p.
Komu poradíme?	Mojmírovým bratrům.	Mojmírovým sestrám. 3. p.
Koho uvítáme?	Mojmírovy bratry.	Mojmírovy sestry. 4. p.
Vítejte nám,	Mojmírovi bratři!	Mojmírovy sestry! 5. p.
O kom je řeč?	o Mojmírových bratřích.	o Mojmírových sestrách. 6. p.
S kým půjdeme?	s Mojmírovými bratry.	s Mojmírovými sestrami. 7. p.

b) Co tu leží?	Mojmírovy obrazy.	Mojmírova pouzdra.
Čeho si povšimneme?	Mojmírových obrazů.	Mojmírových pouzder.
Čemu se divíme?	Mojmírovým obrazům.	Mojmírovým pouzdrům.
Co pozorujeme?	Mojmírovy obrazy.	Mojmírova pouzdra.
Pozoru jste hodny (hodna),	Mojmírovy obrazy!	Mojmírova pouzdra!
Po čem se ohlédáme?	po Mojmirových obrazech. po Mojmirových pouzdech.	
Čím jsme překvapeni?	Mojmírovými obrazy.	Mojmírovými pouzdry.

Pravidlo. V množném čísle mají přídavná jména přisvojovací v 1. a 5. pádě přípony vzorů podstatných jmen *holub, dub, ryba, slovo*; v ostatních pádech dávají se jim přípony určitých jmen přídavných *slabý, slabá, slabé*.

Úkol 45. *V následujících větách pište přídavná jména přisvojovací s příponami, které jim dle pádu náležejí:*

1. (Krok) dcery jmenovaly se Kazi, Teta, Libuše. —
2. Veliká byla v Čechách vážnost (Krok) dcer. —
3. Národ český důvěřoval a byl oddán (Krok) dcerám. —
4. Velice otíl (Krok) dcery. —
5. O (Krok) dcerách zachovala se chvalná pověst až na naše časy. —
6. (Krok) dcerami dal se národ v mnohých věcech řídit. —
7. (Vojtěch) snahám byli nejvíce Vršovici na odpor. —
8. (Vojtěch) ostatky byly Břetislavem z Polska vyzdvíženy. —
9. (Prokop) moudrá slova dojala knížete Oldřicha. —
10. (Prokop) slov Oldřich uposlechl.

Stupňování jmen přídavných.

§. 27.

- Příklady.* a) Antonín jest tak pilný jako Jan; ale Bohuslav jest pilnější nad oba, a Václav jest nejpilnější ze všech žáků naší školy.
- b) Ametyst je tak tvrdý jako křemen obecný; rubín je tvrdší, a diamant je nejtvrdší ze všech drahých kamenů.
- c) Stříbro jest kov měkký; cín jest měkčí nežli stříbro; olovo jest kov nejměkčí.

Pravidlo. Značíme-li přídavným jménem, jakou měrou se přisuzuje jistá vlastnost osobám nebo věcem přirovnáváním, tu přídavné jméno stupňujeme.

Rozeznáváme tři porovnavacích stupňů jména přídavného.

V prvním stupni znamená přídavné jméno, že se jistá vlastnost přisuzuje osobám nebo věcem měrou rovnou; anebo se tím stupněm klade vlastnost beze všeho srovnávání.

Ve druhém stupni znamená přídavné jméno, že osoba nebo věc vyniká jistou vlastností aspoň nad jednu z těch osob nebo věcí, ku kterým se přirovnává.

Ve třetím stupni znamená přídavné jméno, že osoba nebo věc předčí jistou vlastností nade všechny jiné, které k ní byly přirovnány.

V prvním stupni mají přídavná jména původní svůj tvar.

V druhém stupni dostávají odvozovací příponu **-ější** nebo **-ší**; několik přídavných jmen na **-ký, -ká, -ké** je se stupňovací příponou **-čí**: (*lehký — lehčí, tenký — tenčí, vlhký — vlhčí*).

Třetí stupeň vytvářejí se ze druhého předponou **nej-**.

Úkoly. 46. *Doplňte následující věty druhým stupněm jmen přídavných:*

1. Seno je zelené; čerstvá tráva je —.
2. Dnešní den není příliš jasný; věřejší den byl —.
3. Tento pokoj jest tmavý; ale sklep je —.
4. Ze dvou růží může být jedna červená, druhá —.
5. Ze dvojí srsti může být jedna rezavá, druhá —, jedna černá, druhá —.
6. Kroupy jsou drobné, krupice je —.
7. Chléb jest bílý, mouka je —.
8. Daleký les bývá modrý, obloha je —.
9. Níť bývá tlustá, provaz je —.
10. Tento list je žlutý, onen je —.
11. Některé líce jsou bledé, jiné —.
12. Les je hustý, obilí je —.

47. *Přidávejte v následujících větách ku podstatným jménům druhý a třetí stupeň jmen přídavných:*

Voda je průzračná, sklo —, vzduch —.

Vojáci bývají udatní, někteří jsou —, jeden jest —.

Motouz je tlustý, provaz —, lano —.

Občané bývají bohatí, někteří jsou —, jeden jest —.

Uložka
na 1. srpna

§. 28.

- Příklady.* a) silný — silnější — nejsilnější;
 chytrý — chytřejší — nejchytřejší;
 b) drahý — dražší — nejdražší;
 nízký — nižší — nejnižší;
 suchý — sušší — nejsušší;
 vysoký — vyšší — nejvyšší;
 c) veliký — větší — největší; malý — menší;
 dlouhý — delší; dobrý — lepší; zlý — horší.

Pravidlo. O stupňování jmen přídavných ještě toto pamatovati sluší:

- a) Stupňovací přípony **-ější, -ší** obměkčují tvrdé koncovky kmenové; zejména mění přípona **-ší** souhlásky **h** a **z** v **ž**, **ch** a **s** v **š**.
 b) Přídavná jména ukončená v 1. stupni příponami **-oký, -eký, -ký**, stupňující se příponou **-ší**, od-souvají tu původní příponu a zkracují dlouhou samohlásku kmenovou.
 c) Některá přídavná jména stupňují se nepravidelně, přenášejíce příponu **-ší** na jiný kmen.

Připomenutí. Beze stupňování jsou přídavná jména, když význam jejich stupňování nedopouští, na př.: zlatý, lhlíněný — městský, lesní — hadí, vlaštovčí — věčný, prastarý — dvourohý, beznohý a j.

Říká se: svatý, nejsvětější — lidský, lidštější — snadný, snadnější i snazší.

Chceme-li vyznačiti zvláště velikou anebo i největší míru jisté vlastnosti, zesilujeme první stupeň příslovci, na př.: **velmi** pilný, **tuze** ostrý, **hodně** těžký, **nesmírně** daleký, **náramně** prudký, **nejvýš** mocný, **naejvýš** dobrotivý a p.

O náměstkách.

Rozdil náměstek.

§. 29.

Opakování. Co jest slovo *já*? — *ty*? — *on*? — *ona*? — *ono*? Kterou mluvnickou osobu znamená náměstka *já*? — *ty*? — *on*? — *ona*? — *ono*? — *my*? — *vy*? — *oni*? —

ony? — ona? Kolikeré náměstky rozeznáváme? — Jmenujte náměstky přisvojovací! — Jmenujte náměstky ukazovací! — Jmenujte náměstky tázací!

Úkol 48. Stanovte náměstky ve větách následujících:

1) *Náměstky:*

1) *osobně*
(osobně, v osobě)

2) *přisvoj.*

3) *ukazov.*

4) *táz.*

5) *vztah.*

6) *neuročit.*

7) *adjektivně.*

(*zářek, tolikery, jiný*)

1. Naše vlast jest nám drahou matkou. — 2. Můj dům jest mi světem. — 3. Či pole, toho i plot. — 4. Ten nežil, kdo dobrou pověst po sobě nezůstavil. — 5. Každému své mílo. — 6. Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. — 7. Ono pole dobře rodí, po kterém hospodář chodí. — 8. Vy se smějete, a nás slzy polévají. — 9. Kdo stvořil svět? — 10. Co pálí? — 11. Který kámen jest nejtvrdší? — 12. Nikdo bez chyby není. — 13. Kde nic není, ani smrt nebéře. — 14. Jaká práce, taková odplata.

Sklonba náměstek.

Náměstky já, ty — my, vy — se.

§. 30.

Příklady. Já i ty jsme bratři; mne i tebe rodiče se ujímají; mně i tobě prokazují dobrodiní; o mne i o tebe pečují; o mně i o tobě často rozprávějí; kéžby se mnou i s tebou mohli býti spokojeni!

My píšeme, a *vy* kreslíte. *Nás* i *vás* týkají se slova učitelova. *Nám* i *vám* jest život drahý. *Nás* i *vás* vedou rodiče k dobrému. Kéž by ani v *nás* ani ve *vás* se nezklamali! Kéž by s *námi* i s *vámi* mohli býti spokojeni!

Pravidlo. Náměstky osobné *já, ty*, a náměstka osobně zvratná *se* mají skloňování toto:

	Jednotné číslo.		Množné číslo.		Obojí číslo jednotně.	
1.	<i>já</i>	<i>ty</i>	<i>my</i>	<i>vy</i>	—	
2.	<i>mne</i>	<i>tebe</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>	<i>sebe</i>	
3.	<i>mně, mi</i>	<i>tobě, ti</i>	<i>nám</i>	<i>vám</i>	<i>sobě, si</i>	
4.	<i>mne, mě</i>	<i>tebe, tě</i>	<i>nás</i>	<i>vás</i>	<i>sebe, se</i>	
5.	—	<i>ty</i>	—	<i>vy</i>	—	
6.	<i>o mně</i>	<i>o tobě</i>	<i>o nás</i>	<i>o vás</i>	<i>o sobě</i>	
7.	<i>mnou</i>	<i>tebou</i>	<i>námi</i>	<i>vámi</i>	<i>sebou</i>	

Připomenutí. Náměstky širšího tvaru *mně, tobě, sobě* — *mne, tebe, sebe* klademe na počátku věty, po předložkách anebo pro důraz; jinak užíváme tvarů užších: *mi, ti, si* — *mě, tě, se*. *podobně jeho, jemu*

Píšice pamatujte, že tvrdé krátké **y** mají náměstky: *ty, my, vy*; — avšak měkké krátké **i** náměstky *ti, mi, si, námi, vámi*.

Náměstka on, ona, ono.

§. 31.

Příklady. Bedřich jest bratr Annin;
 on i ona jsou dítky dobré;
 jeho i jí jest mi líto;
 jemu i jí rád bych pomohl;
 jej i jí rád bych spatřil;
 o něm i o ní slyšeti je vše dobré.
 s ním i s ní mohou býti rodiče spokojeni.

Tito chlapci (tyto dívky, tato pacholata) bývají v zahradě; oni (ony, ona) tam často zpívají; neznáme jich blíže, ale přejeme jim všeho dobrého; každý je chválí, každý o nich dobře mluví, každý je s nimi spokojen.

Pravidlo. Náměstka *on, ona, ono* skloňuje se takto:

	Jednotné číslo.			Množné číslo.		
Rod:	mužský	ženský	střední,	m.	ž.	stř.
1. p.	on	ona	ono	oni	ony	ona
2. „	jeho (ho)	jí	jeho (ho)	jich		
3. „	jemu (mu)	jí	jemu (mu)	jim		
4. „	jej (jeho, ho)	ji	je	je		
6. „	o něm	o ní	o něm	o nich		
7. „	jím	jí	jím	jimi		

Pamatujme: 1. Po předložce mění se počáteční hláska **j** těchto náměstek v **ň**; protož mluvíme a píšeme: od něho, k němu, s ním, vedlé ní, pro ni, bez nich, k nim, s nimi.

2. Měkké dlouhé **i** mají tyto náměstky jen v jednotném čísle a to v 7. pádě všech tří rodů a v 2., 3. a 6. pádě rodu ženského.

V ostatních pádech jednotného i množného čísla jsou samohlásky krátké; zejména jest měkké krátké **i** ve 4. pádě jednotného čísla rodu ženského (*jí, za ní, pro ní*) a ve množném čísle vesměs (*oni, jich, jim, jimi*).

Úkol 49. *Skloňujte:* on a já, my ale ne oni, vy a ona.

Náměstky můj, tvůj, svůj — náš, váš.

§. 32.

Příklady. Váš bratr a vaše sestra milují hudbu.

Z **vašeho** bratra a z vaší sestry mohou být umělci.

Vašemu bratru a vaší sestře hudba jest milá.

Slyšeli jsme **vašeho** bratra a vaší sestru.

O **vašem** bratru a vaší sestře slyšeti je vše dobré.

S **vašim** bratrem a s vaší sestrou o hudbě promluvíme.

Vaši bratři a vaše sestry vzdělávají se v hudbě.

Od **vašich** bratří a sester mnoho v hudbě očekáváme.

Vašim bratřím a sestrám hudba je milá.

Slyšeli jsme vaše bratři a sestry.

O **vašich** bratřích a sestřích je chvalná pověst.

S **vašimi** bratřimi a sestrami o hudbě se poradíme.

Místo: váš bratr, vaše sestra říkejte: můj (tvůj) bratr, má (tvá) sestra;
místo: vaši bratři, vaše sestry říkejte: moji (tvoji) bratři, moje (mé) tvoje,
(tvé) sestry.

Pravidlo.

Náměstky **můj, má, mé** — moji, moje (mé), moje (má),

tvůj, tvá, tvé — tvoji, tvoje (tvé), tvoje (tvá),

svůj, svá, své — 'svoji, svoje (své), svoje (svá)

srovnávají se ve skloňování skoro vesměs s přídavnými
jmény dle vzoru *slabý, slabá, slabé*.

Náměstky **náš, naše, naše** — naši, naše, naše,

váš, vaše, vaše — vaši, vaše, vaše

mají tytéž skloňovací přípony jako náměstka *on, ona,
ono — oni, ony, ona*.

Pozor na rozdíl ve psaní: vaši sestru, vašich sester, vašim sestrám, s vašimi
sestrami — vaší sestře, o vaší sestře, s vaší sestrou.

Úkol 50. *Skloňte*: můj dobrý bratr, má nová kniha, mé
pěkné péro, náš starý dům, vaše veliká louka.

§. 33.

<i>Příklady.</i> Ctím (já) otce svého .	Ctíme (my) otce svého .
Ctíš (ty) otce svého .	Ctíte (vy) otce svého .
Ctí $\begin{pmatrix} \text{on} \\ \text{ona} \\ \text{ono} \end{pmatrix}$ otce svého .	Ctí $\begin{pmatrix} \text{oni} \\ \text{ony} \\ \text{ona} \end{pmatrix}$ otce svého .

Pravidlo. Náměstky zvratně přisvojovací *svůj, svá, své* klademe o všech třech osobách obojího čísla, kdykoli osoba, které se něco přisvojuje, věty té jest zároveň podmětem.

Úkol 51. *Vytkněte ve větách následujících, které mluvnické osobě náměstkou přisvojovací se něco přisvojuje:*

1. Já mám *svou* knihu a píši *svým* perem, ale ty máš knihu *mou* a píšeš *mým* perem. — 2. Nebež *mé* knihy, vezmi si *svou*. — 3. Jan ztratil *svou* knihu a proto čte v *tvé* knize. — 4. Mám *jeho* nůž. — 5. Máme *školní své* věci v pořádku. — 6. Dejte pozor na *své* věci i na *naše*. — 7. Žáci bez dovolení učitelova ze *svých* míst choditi nemají.

Náměstky ukazovací.

§. 34.

Příklady. To je **ten** vrch, **ta** hora, **to** údolí, o kterém jsme slyšali.
Nedaleko **toho** vrchu, **té** hory, **toho** údolí jest vesnice.
Vyhne se **tomu** vrchu, **té** hoře, **tomu** údolí.
Vidíme z daleka **ten** vrch, **tu** horu, **to** údolí.
Čítali jsme o **tom** vrchu, o **té** hoře, o **tom** údolí.
Co leží za **tím** vrchem, za **tou** horou, za **tím** údolím?
Otec prodá **toho** koně, kterého nedávno koupil.

Úkol 52. *Říkejte tyto věty také ve množném čísle!*

Pravidlo. Náměstka *ten, ta, to* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Rod mužský — ženský — střední. Rod mužský — ženský — střední.

1. p.	ten	ta	to	ti	ty	ta
2. „	toho	té	toho		těch	
3. „	tomu	té	tomu		těm	
4. „	toho, ten	tu	to	ty	ty	ta
6. „	o tom	o té	o tom		o těch	
7. „	tím	tou	tím		těmi	

§. 35.

Příklady. **Tento** strom jest vyšší než **onen**. **Tato** ulice vede na náměstí, **ona** k mostu.

Tohoto pána znám dlouho, **onoho** jsem dnes po prvé viděl; jest to **tyž** pán, kterého jsme ráno potkali.

Přikoupil jsem knihu **téhož** papíru — metr **téhož** sukna — kus **těž** látky.

Jaká práce, **takový** plat. Jaký pán, **taková** čeládka.

Sám jsi to pravil. Matka **sama** tě viděla. Dílo **samo** se chváli. **Sami** jste tím vinni. Sestry byly **samy** doma.

Jen nom a acc.

Nechal nás same.

Pravidla. 1. Náměstkou **ten, ta, to** (*tento, tato, toto*) ukazujeme na osoby a věci bližší; náměstkou **onen, ona, ono** na něco vzdálenějšího.

Chybné: oný, onjí. Náměstka **onen, ona, ono** skloňuje se jako **ten, ta, to**.

2. Náměstkou **tyž, táž, též** vytykáme osoby neb věci již známé, náměstkou **takový, taková, takové** věci jedno stejného druhu neb způsobu. Obě tyto náměstky skloňují se dle vzoru přídavných jmen **slabý, slabá, slabé**.

3. Náměstka **sám, sama, samo** má tvary přídavných jmen neurčitých: **syť, syťa, syťo**.

Náměstky tážací a vztažné.

§. 36.

Příklady. a) **Kdo** stvořil svět? **Koho** se bojíte? **Komu** důvěřujete? **Koho** voláte? O **kom** mluvíte? **Kým** býváte napomináni? **Co** se leskne? **Čeho** nabýváme práci? **Čemu** máme zvykati? **Co** stavějí zedníci? *Čin acc. čl. nac. zac. nac. x]* **Který** kámen je nejtvrďší? **Jaký** strom je dub?

b) **Kdo** stvořil svět, **ten** jej i zachovává.

Koho se bojíme, **toho** se chráníme.

Komu se nelení, **tomu** se zelení.

Co lidé rádi slyší, **tomu** i věří.

Čeho nemáš, **tím** se nechlub.

Nešťastný jest **člověk, který** nemá důvěry v Boha.

Železná **ruda, která** železo k sobě přitahuje, sluje magnet.

Otče náš, **jenž** jsi na nebesích.

Bůh, jehož jméno vyzýváte a **jemuž** se klaníte, pomůžte vám.

Jaký rozum, **taková** řeč.

hodin. — 5. Před lovením vypouští se z něho voda čtrnácti trubami a teče po šest neděl. — 6. V dolech Příbramských zaměstnáno jest více nežli čtyři tisíce horníkův. — 7. V pralese viděti jest sosny i dvě stě let staré zvyší padesáti metrů.

55. *Říkejte a pište, kolikátý den v týdnu jest neděle, pondělí a t. d. — Kolikátý měsíc v roce leden, únor, březen a t. d.*
56. Kolikeré třešně znáte? Kolikerá jablka? Kolikerý inkoust bývá dle barvy? Kolikeré jsou květiny dle času, kdy kvetou? Kolikeré kovové peníze jsou u nás v oběhu?
57. *Odvozte druhové číslovky ze základních dva, tři, čtyři, pět, šest, sedm, osm, devět, deset, přidávajíce ku každé číslovce vhodné podstatné jméno, na př.: dvojí víno, čtyřery růže a t. d.*

Sklonba číslovek.

Číslovky určité.

§. 38.

- Příklady.* Jeden strom není háj. Jedna vlaštovka nečiní léta.
 Jedno slunce více vydá než tisíc hvězd. Není Řím, ni Praha jednoho roku vystavěna.
 Bůh nerozdává všecko jednomu člověku.
 Lidé chodili přes lávku po jednom. Jedním rázem (jednou ranou) dub nepadne.
 Jedni žáci jsou pilní, druzí nedbalí.
 Jsou tu jedny dveře, jedna vrata.
 Peníze jedněm panují, druhým slouží.
 Bůh jedny dveře zavře a sto jiných otvírá.
 Výhra i prohra na jedněch saních jezdívají.
 Jedněmi dveřmi se vohází, druhými vychází.

Sklonba číslovky jeden, jedna, jedno.

		<i>Jednotné číslo.</i>			<i>Množné číslo.</i>	
		Rod: mužský	— ženský	— střední,	m.	— ž. — stf.
1. p.	jeden	jedm- a	jedm- o	jedm- i ,	-y ,	-a
2. „	jedm- oho	— é	— oho	— ěch		
3. „	— omu	— é	— omu	— ěm		
4. „	— oho (jeden)	— u	— o	— y , -y , -a		
6. „	o — om	— é	— om	— ěch		
7. „	— im	— ou	— ím	— ěmi		

Pravidlo. Základní číslovka *jeden, jedna, jedno* skloňuje se jako náměstka *ten, ta, to*. — Přenášíme-li číslovku *jeden, jedna, jedno* do množného čísla, nabývá významu číslovky druhové.

Úkol 58. *Skloňujte slova*: jeden les, jedna dědina, jedno město, jedny stromy, jedny třešně, jedna jablka, jedny boty, ten jeden komín, to jedno okno, jedny varhany.

Připomenutí. Číslovky *sto, tisíc, million*, jsouce tvarem jména podstatná, skloňují se dle vzorů, kterým zakončením svým se podobají: *sto* dle *slovo*, *tisíc* dle *meč*, *million* dle *dub*.

Říkáme a píšeme: *sto* let, ze *sta* lidí, ke *stu* myslivců, za *sto* let, v každém *stu* jehel, čtyři *sta* domů, sedm set jezdců, s pěti *sty* pěšimi (ale: *dvě stě* v 1. a 4. pádě) — tisíc zlatých, v každém tisíci hřebíků, do tří tisíc mužů; dva *milliony* obyvatel, pěti *milliony* zlatých.

§. 39.

Příklady. Dva více mohou než jeden. Čtyři oči více vidí nežli dvě.

Jeden dům *dvou* pánů nestrpí.

Nikdo nemůže *dvěma* pánům sloužiti.

Kdo *dva* zajíce honí, žádného neuhoní.

Žáci chodívají pořádkem po *dvou*.

Mezi *dvěma* stoličkami člověk na zem padá.

Dvě stě zlatých stál váš kůň. Neschází nám mnoho do *dvou* set zlatých.

Oba stromy se ujaly. Vítr vyvrátil *oba* duby.

Obě ruce mají se vzdělávati. U *obou* rukou jsou palce. *Oběma* rukám třeba jest obratnosti.

Cvičte *obě* ruce v práci. Vojín byl raněn na *obou* rukou.

Bránil se *oběma* rukama

Budeme tu do *tří*, do *čtyř*, do *pěti* hodin.

Otec odkázal jmění své *třem*, *čtyřem*, *pěti* dítkám.

Metr látky platíme po *třech*, po *čtyřech*, po *pěti* zlatých.

Vůdce přitáhl se *třemi*, se *čtyřmi*, s *pěti* tisíci muži.

Sklonba číslovek *dva, dvě* — *oba, obě* — *tři, čtyři, pět*.

1. p.	<i>dva, dvě</i>	<i>obā, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři</i>	<i>pět</i>
2. „	<i>dvou</i>	<i>obou</i>	<i>tří</i>	<i>čtyř</i>	<i>pěti</i>
3. „	<i>dvěma</i>	<i>oběma</i>	<i>třem</i>	<i>čtyřem</i>	<i>pěti</i>
4. „	<i>dva, dvě</i>	<i>oba, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři</i>	<i>pět</i>
5. „	<i>dva, dvě</i>	<i>oba, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři</i>	<i>pět</i>
6. „	<i>o dvou</i>	<i>o obou</i>	<i>o třech</i>	<i>o čtyřech</i>	<i>o pěti</i>
7. „	<i>dvěma</i>	<i>oběma</i>	<i>třemi</i>	<i>čtyřmi</i>	<i>pěti</i>

Pravidlo. Číslovky *dva, dvě* — *oba, obě* mají své zvláštní sklonění číslem *dvojným*.

Číslovky *tři, čtyři (čtyry)* jsou čísla množného a shodují se ve sklonění se vzorem *kosť*.

Všecky základní číslovky od *pěti* až po *sto* dostávají v 2., 3., 6. a 7. pádě jednotejnou příponu měkké krátké *-i*; jinak se nemění.

Připomenutí. Číslovky *druhý, čtvrtý, pátý, stý, paterý, desaterý* a p. skloňují se podle vzoru přídavných jmen *slabý, -á, -é*; číslovky *první, třetí, tisíci* — *dvoji, troji* podle vzoru *jamá*.

Úkol 59. *Skloňte*: dva vozy, dvě hodiny, oba domy, obě sestry, čtyři nohy, čtyři kola, tři letní měsíce, tři krátká slova, čtyři pěkné knihy, pět nových per, dvacet mladých stromů.

Číslovky neurčité.

§. 40.

Příklady. *Všechn* svět je pln slávy Boží. — Bůh je *všeho* světa pánem. — Bůh *všemu* světu život dává. — Bůh *všechn* svět řídí. — Roznesla se pověst po *všem* světě (nebo *vším* světem).

Všechna (*všecka*) lidská moc, *vše* (*všechno, všecko*) lidské úsilí tu nic nesvede. — Užilo se k tomu *vší* lidské moci. — Nepodařilo se to *vší* lidské moci. — Zvrátilo to *všechnu* lidskou moc, *vše* úsilí. — *Veta* po *vší* lidské moci. — Nedokážeš toho *vší* lidskou mocí.

Všichni (*všickni*) lidé jsou smrtelní. — Smrt jest *všech* lidí osudem. — Smrt je *všem* lidem souzena. — Smrt *všecky* lidi stihne. — O *všech* lidech bylo to pověděno. — Bůh vládne nade *všemi* lidmi.

Všecky růže odkvetly. — *Všecka* údolí budou vyplněna.

Pravidlo. Číslovka *všechn, všechna, všechno* čili *všecek, všecka, všecko* skloňuje se takto:

	<i>Jednotné číslo.</i>		
	Rod mužský	— ženský	— střední.
1. p. <i>všechn</i> (<i>všecek</i>)	<i>všechna</i> (<i>všecka</i>)	<i>vše</i>	} <i>všechno</i> <i>všecko</i>
2. „ <i>všeho</i>	<i>vší</i>	<i>všeho</i>	
3. „ <i>všemu</i>	<i>vší</i>	<i>všemu</i>	
4. „ <i>všechn</i> (<i>všecek</i>)	<i>všechnu</i> (<i>všecku</i>)	<i>vše</i>	} <i>všechno</i> <i>všecko</i>
5. „ <i>všechn</i> (<i>všecek</i>)	<i>všechna</i> (<i>všecka</i>)	<i>vše</i>	
6. „ o <i>všem</i>	o <i>vší</i>	o <i>všem</i>	
7. „ <i>vším</i>	<i>vší</i>	<i>vším</i>	

Množné číslo.

	Rod mužský	—	ženský	—	střední.
1. p.	všichni (-ickní) lidé	}	všechny (-ecky) stromy	}	všechna (-ecka)
2. p.			všech		
3. "			všem		
4. "	všechny (všecky)	}		}	všechna (-ecka)
5. "	všichni (všickní)				
6. "			o všech		
7. "			všemi		

Úkol 60. Skloňte: všečen lidský rozum, všechna země, všechno vojsko, všechna lidská sláva, všechno polní kvítí; — všickní věrní Čechové, všecky vysoké hory, všecka hluboká údolí.

O slovesech.

Osoba a číslo sloves.

Praven prosty: ve
" sesilněny: tuhu
Praven pastovně má přinále a virste. Přemak a sluje
Slovesa: dal, vědět, jíti, byt, Spáti besespornojni.
 Praven: Opakování. Co jsou slovesa? Kolikerou mluvnickou osobu znamenají slovesa? Kdy je sloveso v osobě první? Kdy ve druhé? Kdy ve třetí? Kolikeré je číslo sloves? Kdy je sloveso v čísle jednotném? Kdy v čísle množném?

Úkoly. 61. Určujte osobu a číslo sloves ve příslovích následujících:

1. Proti Bohu nic nemohu. — 2. Mrvu z cizího oka vyvrhuješ, ve svém břevna nevidíš. — 3. Bída učí rozumu. — 4. Pilník se železa rez stírá. — 5. My všickní pod Bohem chodíme. — 6. Neochráni-li Hospodin hradu, darmo činíme stráž a ohradu. — 7. Pozdě mají Boží kola. — 8. Vy zpíváte, a nás slzy polévají. — 9. Ptáci nesejí aniž oří, a přece syti žijí. — 10. Nepotřebují zdraví lékaře.

62. Rozeznávejte osobu a číslo sloves ve čl. „Včela a čmel“ (IV. čít. — I. 15.).

63. Rozeznávejte osobu a číslo sloves ve čl. „Hradba a dělo“ (V. čít. — I. 18.).

Čas sloves.

§. 42.

Opakování. Kolikery čas rozeznáváme na slovese? Kdy jest sloveso v čase přítomném? Kdy v čase minulém? Kdy v čase budoucím?

Úkoly. 64. *Rozeznávejte osobu, číslo a čas sloves ve větách následujících:*

1. Každý sobě štěstí kuje. — 2. Pro zlato slzy tekou. —
3. S jakým stáváš, takovým ostáváš. — 4. Co jsem slíbil, splním. — 5. Milostiv Bůh, a já při jeho milosti nezahudnu. — 6. Lidé jsou pro nás stromy sázeli, i my pro lidi stromů nasázíme. — 7. Smála se vrše bahnu, a již sama v něm se plouží. — 8. Kopáš družci hrob, sám se v něj uložíš. — 9. Pomsta i na chromém koni dojede. — 10. Co máme, nevíme, až když ztratíme.

65. *Rozeznávejte osobu, číslo a čas sloves ve čl. „Stokrát nic umorilo osla“ (V. čít. — I. 13.)!*

Rozdil sloves dle trvání děje.

Slovesa trvací a končící.

§. 43.

- Příklady.* Růže kvete — kvetla (déle než dva dni).
 Strom roste — rostl (mnoho let).
 Obilí zraje — zrálo (několik neděl).
 Dítě klečí — bude klečeti (nějakou chvíli).
 Mlynář mele mouku. — Pekař peče chléb.

Pravidlo. Některá slovesa jako *kvěsti* — *kvetu*, *růsti* — *rostu*, *zráti* — *zraji*, *klečeti* — *klečím*, *mlíti* — *melu*, *pečti* — *peku* a mnoho jiných vyslovují děj, který bez ohledu na ukončení buď trvá, nebo trval, nebo trvati bude. Říkáme jim *slovesa trvací*.

§. 44.

- Příklady.* Jablka zrají — uerají na podzim.
 Svíce hoří — shoří za malou chvíli.
 Mlynář bude mlíti — a semele obilí.
 Krejčí kabát šil — a ušil.
 Pomodlili jsme se. — Napsali jsme úkol.

Slovesa trvací

Pravidlo. Ze slovesa trvacího stává se předložkovou předponou sloveso končící, které znamená, že děj trvacím slovesem pronesený skončení dojde neb došel. — 1

Úkoly. 66. V následujících větách rozeznávejte slovesa trvací od končících:

1. Pták letí. — 2. Kanárek nám uletěl. — 3. Skřivan vyletěl do povětří. — 4. Jablko se kulí; přikulí se k tobě. — 5. Každý květ zvadne. — 6. Děvče vije věnec; až jej uvije, donese jej své matce. — 7. Zedníci stavěli dům; za léto jej vystavěli. — 8. Služka zametla pokoj. — 9. Kovář okoval koně. — 10. Krejčí přinesl oděv.
67. Které předložkové předpony ve předcházejících příkladech na slovesech pozorujete?

68. V následujících větách proměňte trvací slovesa v končící:

1. Přadlena přede přízi. — 2. Ovce se pasou. — 3. Brouci lezou že země. — 4. Pekař hněte těsto. — 5. Bratr četl knihu. — 6. Sestra pletla punčochu. — 7. Pivo teklo ze sudu. — 8. Matka myla dítě. — 9. Trpěl jsem mnoho bolesti. — 10. Co jsi to činil? — 11. Co my děláme, vy nám kazíte. — 12. Zeď se bořila. — 13. Práce se nám daří. — 14. Pálili jsme louč. — 15. Kreslili jsme čtverec. — 16. Nesl jsem psaní na poštu. — 17. Rolník vezl na trh obilí.

Slovesa okamžitá a pokračovací.

§. 45.

Příklady. Tlesknu rukama. Píchl jsem se do prstu. Chlapec hodí míčem. Myslivec střílí.

Pravidlo. Slovesa tlesknouti — tlesknu, píchnouti — píchnu, hoditi — hodím, střeliti — střelím a jiná znamenají děj jedním rázem (v jediném okamžiku) skončený. Takovým říkáme slovesa okamžitá. (•)

§. 46.

Příklady. Tleskám rukama. Píchal jsem jehlou do papíru. Chlapci házejí míčem. Myslivec střílel.

Pravidlo. Slovesa tleskati — tleskám, píchati — píchám, házeti — házím, střeliti — střelím jsou odvozena ze sloves

okamžitých a znamenají, že děj okamžitými slovesy pro-
nesený (hodím) bez omezení po sobě následuje (házím).
Říkáme jim *slovesa pokračovací*. (. . .) *nebo* (— — —)

Úkoly. 69. V následujících větách rozeznávejte slovesa okamžitá od pokračovacích:

1. Tento pes kousá; kousne vás některého. — 2. Někdo v lese píská; již zase písknul. — 3. Klepáme na dvěře. — 4. Kdo to teď klepl? — 5. Nůž je ostrý; řízneš se jím. — 6. Řezáme pruty. — 7. Chlapec seká dříví. — 8. Ať se jen nesekne do ruky! — 9. Včela bodá. — 10. Bodla mne do tváře. — 11. Některé koně kopají. — 12. Nechoď ke koni, sic tě kopne. — 13. Skákali jsme přes strouhu. — 14. Karel skočil do strouhy.

70. Proměňte následující slovesa okamžitá v pokračovací, zachovávající osobu i číslo jejich:

bodnu, seknu, říznu, výsknu, písknu, řeknu; klepeš, tukneš, tleskneš, houkneš, foukneš; hodíme, skočíme, kročíme, strelíme, chybíme; sednete, kleknete, lehnete, řeknete, chytíte.

71. O následujících slovesech udávejte, jsou-li okamžitá nebo pokračovací, a pronášejte slovesa pokračovací ve všech osobách času přítomného, okamžitá ve všech osobách času budoucího:

chytati — chytiti; lapiti — lapati; krojiti — krájeti; kráčeti — kročiti; skočiti — skákati; chybovati — chybíti; kupovati — koupiti; klekati — kleknouti.

Slovesa končící a pokračovací.

§. 47.

Příklady. Ovoce zraje — dozraje brzo — již dozrává.

Růže kvete — odkvete — odkvétá.

Pravidlo. Slovesa končící tvoříme z trvacích pouhou předložkovou předponou, neměnice při tom kmene. Změníme-li v končících slovesech kmen, stávají se z nich pokračovací.

Úkoly. 72. V následujících větách rozeznávejte slovesa končící a pokračovací:

1. Co já zaváži, ty nerozvážeš. — 2. Zákony nás zavazují ku konání povinností. — 3. Rozvazujeme úzel. —

4. Uvážil jsem tvoje slova. — 5. Ještě o nich uvažuji. —
 6. Rozmyslím se ještě, mám-li odjetí již zejtra. — 7. Roz-
 myšlím se dlouho. — 8. Mrzákům se nevysmíváme. —
 9. Zajíc ukryl se v obilí. — 10. Celý den se tam ukry-
 val. — 11. Krtek rozrývá půdu. — 12. V zahradě rozryl
 záhonek. — 13. Zahradník zalívá květiny. — 14. Zalil
 je všecky. — 15. Matka ohřívala jídlo. — 16. Rádi
 bychom se ohřáli. — 17. Otvírali jsme ale neotevřeli. —
 18. Růže rozkvétají. — 19. Všecky již rozkvetly.

73. O následujících slovesech udávejte, jsou-li končící nebo po-
 kračovací, a pronášejte končící ve všech osobách času bu-
 doucího, pokračovací pak ve všech osobách času přítomného:
 oznámiti — oznamovati, rozhlásiti — rozhlašovati,
 schovati — schovávati, vykonati — vykonávati, obrá-
 titi — obracet, utratiti — utráceti, převýšiti — převy-
 šovati, poslechnouti — poslouchati, vyučiti — vyučovati.

Připomenutí 1. Ze sloves trvacích: utvořena jsou pokračovací:

nésti — nesu	nositi — nosím
véztí — vezu	voziti — vozím
vésti — vedu	voditi — vodím
hnáti — ženu	honiti — honím
jíti — jdu	choditi — chodím
jeti — jedu	jezditi — jezdím
letěti — letím	lítati — lítám
běžeti — běžím	běhati — běhám

Připomenutí 2. Ze sloves pokračovacích: odvozena jsou končící:

házeti — házím	vyházeti — vyházím
chytati — chytám	pochytati — pochyťám
kopati — kopám	vykopati — vykopám
a t. d.	a t. d.

Připomenutí 3. Slovesa jako *nosívám, vozívám, chodívám, chy-
 távám, říkávám, volávám* znamenají, že jistý děj jako ze zvyklosti opa-
 kuje se v dobách neurčitých, různých; říkáme jim *slovesa různodobá*.

* * *

Pravidlo. Hledíc ku trvání děje, pronáší se slovesy
 trvacími, pokračovacími a různodobými průběh děje ne-
 skonaleho v čase přítomném, minulém nebo budoucím —
 okamžitými pak a končícími pronáší se skončení děje
 v čase minulém nebo budoucím.

Dle toho rozeznáváme na slovesech časy děje ne-
skonaleho a časy děje skonaleho.

Přehled děje skonaleho a neskonaleho v čase přítomném, minulém a budoucím.

S l o v e s o		m á č a s y d ě j e		
		skonalého	neskonaleho	
		čas přítomný	čas minulý	čas budoucí
trvat:	psát	čtyřím píši	psal	budu psáti
pokračovat:	chytati	chytám	chytal	chytati
"	zachycovati, zapisovati	zachycuji, zapisuji	zachycoval, zapisoval	zachycovati, zapisovati
různodobě:	chytávat, psávat	chytávám, psávám	chytával, psával jsem	chytávati, psávati
okamžitě:	chytiti	chytíl	chytil	chytím
končí:	napsati	napsal	napsal	napiši
"	pochytati	pochytil	pochytil jsem	pochyťm

Úkol 74. Ve článku „Boháč a chudák“ (V. čtt. — I. 29.) rozeznávejte slovesa trvací, pokračovací, různodobá, okamžitá a končící!

Způsob sloves.

§. 48.

- Příklady. a) **Čtu** — četl jsem — budu čísti dopis.
Žák píše — napsal — napíše úkol.
 b) **Psal** bych rád, **kdybych mohl**.
Byl bych četl, **kdybych byl měl** knihu.
 c) **Čti!** — **Čtěme!** — **Pište!**

Opakování. Kolikery způsob rozeznáváme v těchto větách na slovese? — Kdy je sloveso ve způsobě oznamovacím? Kdy je ve způsobě rozkazovacím? Kdy ve způsobě spojovacím? — Kolikery čas dá se vyznačiti slovesem ve způsobě oznamovacím — a kolikerá osoba v každém čase? — Kolikery čas vyznačiti se dá slovesem ve způsobě spojovacím a kolikerá osoba v každém čase? — Který rozdíl času a kolikerá osoba pronáší se rozkazovacím způsobem slovesa?

Úkoly. 75. Rozeznávejte osobu, čas a způsob sloves ve větách následujících:

1. Sobec říkává: Vše rád udělám, jen nechtěj, bych něco dal, půjčil nebo slíbil. — 2. Když hra nejmilejší, přestaň! — 3. O čem chceš, aby žádný nevěděl, žádnému neprav! — 4. Řeč na váze měř, málo komu věř! — 5. Kdybys jel zvolna, dojel bys dále. — 6. Boha se bojte, císaře v uctivosti mějte! — 7. Moudrému napověz! — 8. Vrz za sebe, před sebou najdeš. — 9. Kdyby byl chlapec vedl slepého, byl by ho ochránil úrazu. — 10. Kdybyste byli výše vystoupili, byli byste měli vyšší rozhled. — 11. Měřte dobře, aby se vám dobře odměřilo.
76. Vyhledávejte věty se spojovacím způsobem sloves ze čl. „Uhlíř a bělič“ (IV. čtt. — I. 6.) a ze čl. „Sirotek v Radhošti“ (IV. čtt. — I. 44.)!
77. Rozeznávejte osobu, čas a způsob sloves ve článku „Mojžíš a beránek“ (V. čtt. — I. 32.).

Rod slovesný.

§. 49.

Příklady.

Zedníci stavějí dům.

Dům se staví — jest (bývá) stavěn.

Dívky vijí věnec.

Věnec se vije — jest (bývá) vit.

Pravidlo. Vynáší-li se slovesem, že podmět něco činí, jest sloveso v rodě činném.

Značí-li sloveso, že činnost koná se na podmětě, jest v rodě trpném.

Úkoly. 78. *Rozesnávejte rod činný a trpný na slovesech následujících:*

1. Mlynář mele obilí. — 2. Obilí se mele. — 3. Obilí jest semleto. — 4. Posíláme posla do města. — 5. Posel bývá poslán do města. — 6. Psaní se do světa rozesílají. — 7. Bývám povzbuzován ku pilnosti. — 8. Rez sežírá železo. — 9. Byl jsem pádem poraněn. — 10. Ztratil jsem knihu. — 11. Kniha se ztratila. — 12. Čím srdce jest přeplněno, tím ústa přetýkají. — 13. Jak kdo měří, tak mu bude odměřeno. — 14. Cizinou rozum se ostří. — 15. Malým ohněm i veliký les může býti spálen. — 16. Nemůže býti šídlo v pytli utajeno. — 17. Po zpěvu pták poznán bývá.

79. *Proměňte v následujících větách činný rod sloves v trpný:*

1. Ptáka zpěv prozrazuje. — 2. Pěkné slovo železná vrata otvírá. — 3. Čas všecky věci mění. — 4. Kovář za horka železo kuje. — 5. Bez nehod přítele nepoznáš. — 6. Čelem zdi nevyražíš. — 7. Rolník pole oře a vláčí. — 8. Libuše založila Prahu. — 9. Sekáči posekali trávu. — 10. Husy krmíme zrním. — 11. Dřevoštěp poráží stromy.

80. *Ve čl. „Kterak ježek jest pečliv o svou domácnost“ (IV. čít. — čl. 116.) rozesnávejte rod sloves!*

81. *Ze čl. „O vlku“ (IV. čít. — čl. 118.) vypisujte věty, kde sloveso jest v rodě trpném.*

82. *Ve čl. „Láska synovská“ (V. čít. — I. 33.) rozesnávejte rod slovesný!*

Tvary slovesa.

Tvary určitě.

§. 50.

<i>Příklady.</i>		
nesu konev (já);	neseme stůl (my);	nes košík!
neseš obraz (ty);	nesete tabuli (vy);	nesme věnce!
nese košík (on, ona, ono);	nesou věnce (oni, ony, ona);	neste obraz!

(Určete způsob, osobu, číslo, čas slovesa *nesu* — *neseš* — *nese* a t. d.

Že sloveso značí první osobu jedn. čísla, poznáme z osobní přípony **-u**; že značí osobu druhou, poznáme z osobní přípony **-eš**; že značí osobu třetí, poznáme z osobní přípony **-e**.

Podobně poznáme 1. osobu množného čísla z osobní přípony **-eme**, druhou z osobní přípony **-ete**, a třetí z osobní přípony **-ou**.

Osobu a číslo slovesa poznáme z určitých přípon osobních, které se připínají ku kmeni slovesnému (*nes-*.)

Pravidlo. Ty tvary slovesa, na kterých určitými příponami osobními vyznačena jest osoba a číslo, zovou se *určitými tvary* slovesa.

Podobně jako na slovese *nesu*, poznáme určitě osobu a číslo z přípon osobních na tvarech sloves:

pasu, paseme, piji, pijeme, volám, voláme, mluvím, mluvíme,
pasíš, pasete, piješ, pijete, voláš, voláte, mluvíš, mluvíte,
pasí, pasou, pije, pijí, volá, volají, mluví, mluví,
pas, pasme, pij, pijme, volej, volejme, mluv, mluvme,
paste; pije; pije; volejte; mluvte.

Tvary neurčitě.

Neurčitý způsob (infinitiv).

§. 51.

Příklady. mluvití, mlčeti, seděti, slyšeti, volati, pásti, píti.

Mluvití je stříbro, mlčeti zlato.

Pravidlo. Tvar slovesa zakončený příponou **-ti** (**-ť**) zove se *způsob neurčitý* (čili *infinitiv*).

Připomenuti. Slovesa *peku*, *vleku*, *řku*, *mohu* znějí v neurčitém způsobě *pěci*, *vléci*, *řící*, *moci*; podobně některá jiná.

Příčestí činné a trpné.

§. 52.

Příklady. Mluvil jsem, mluvila jsem, mluvilo jsem;

mluvil jsi, mluvila jsi, mluvilo jsi.

Bratr mluvil (jest), sestra mluvila (jest), pačhole mluvilo (jest).

- Žák bude volán — žákyně volána — pačhole voláno. Nápoj bývá pít — voda pita — mléko pito.

(Tvar slovesa *mluvil* ukazuje na osobu rodu mužského; tvar *mluvila* na osobu rodu ženského; tvar *mluvilo* na rod střední. — Že takový tvar slovesa ukazuje na rod mužský, poznáme z koncovné souhlásky **-l**; že značí rod ženský, poznáme z přípony **-a**, a že značí rod střední, poznáme z přípony **-o**.

Tvary slovesné *mluvil, mluvila, mluvilo*, kterými se dá vyznačiti rozdíl trojího rodu, mužského, ženského a středního, podobají se zakončením svým přídavným jmenům neurčitým, na př.: *vesel, vesela, veselo*.)
Proto jmenujese tyto tvary přídavné, přičestné a přičestí.

Pravidla. Tvar slovesný, zakončený v jednotném čísle příponou **-l, -la, -lo**, jmenujeme *přičestím činným*.

Tvar slovesný, zakončený v jednotném čísle příponou **-t, -ta, -to**, nebo **-n, -na, -no**, jmenujeme *přičestím trpným*.

Pouhým přičestím nemůže se vyjádřiti úplný výrok. Aby přičestí nabylo moci výrokové, pojíme je s určitým tvarem pomocného slovesa *jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou* — *bývám, býváš, bývá, býváme, býváte, bývají* — *budu, budeš, bude, budeme, budete, budou* — *bych, bys, by, bychom, byste, by* — *buď, budme, buďte* — *bývej, bývejme, bývejte*.

Přechodník.

§. 53.

Příklady.

- a) Zemlel tak, že spí **stojě**. — *Jak spí?*
 Husa spala **stojíc** na jedné noze. — *Jak spala husa?*
 Budeme se modliti **stojíce** nebo **klečícě**. *Jak se budeme modliti?*
- b) **Chybiv** žák psal znova. *Proč psal znova?*
Usnuvši matka měla těžký sen. *Kdy měla sen?*
Ozbrojivě se vytrhli do boje. *Kdy vytrhli do boje?*

Pravidlo. Některými slovesnými tvary odpovídáme jako příslovci k otázkám *jak, kdy, proč*, ale rozeznáváme v zakončení jejich jako u přičestí rod mužský, ženský a střední a jednotné i množné číslo. Tvarům takovým říkáme *přechodníky*.

(Věty uvedené pod a) lze rozložiti:

- spí — a zároveň — stojí: oba děje jsou současné v přítomnosti;
 spala — a zároveň — stála: „ „ „ „ v minulosti;
 ... budeme se modliti — a zároveň — státi: „ „ „ „ v budoucnosti.)

Pravidlo. Přechodník jakožto příslovečné určení vztahuje se ve větě vždy k některému slovesu určitému, které samo není přechodníkem.

Značí-li přechodník a určité sloveso, k němuž se táhne, děj *současný*, ať již přítomný nebo minulý nebo budoucí, říká se mu *přechodník současnosti*.

(Věty uvedené pod b) lze rozložit:

- ... chybil — a potom — psal znova;
 ... usnula — a potom — měla sen;
 ... ozbrojili se — a potom — vytrhli do boje.

Ve všech těch větách přechodníkem i určitým slovesem značí se děje minulé; ale děj přechodníkem značený byl pokaždé již skončen, než druhý nastal.)

Pravidlo. Značí-li přechodník děj minulý a dříve ukončený, než nastal děj vyznačený slovesem určitým, říká se mu *přechodník skonalé minulosti*.

Úkol 83. Rozložte následující věty, nahrazující přechodníky jinými tvary slovesnými:

1. Vlk leže netyje. — 2. Lípa kvetouc libou vydává vůni. — 3. Svíce lidem sloužíc sama se stravuje. — 4. Nebe dary berouc, lepší dává. — 5. Pasáci pásli koně, za uzdu je držíce. — 6. Koupaje se, drž se břehu. — 7. Kopřiva ze země lezouc páli. — 8. Dívky po lese chodíce, hledaly hub. — 9. Obchodník prodávaje zboží, svého zisku hledí. — 10. Vlaštovky vracejíce se k nám, zvěstují jaro. — 11. Nechtěj létati, nemaje křídel.

12. Skřivan vyletěv do povětří, zpíval. — 13. Matka uloživši všecky dítky na spaní, teprv sama na lůžko se ubírá. — 14. Vylezše na horu, viděli jsme, ano slunce vychází. — 15. Živ jsa celý národ v srdeci nosil; umřev žije v srdeci národu celého.

* * *

Pravidlo. Sloveso objevuje se tedy u větě buď ve tvaru určitém aneb ve tvarech neurčitých, kteréžto jsou: způsob neurčitý (infinitiv), přičestí, přechodník.

Kterak slovesnými tvary značíme rod, způsob a čas slovesa.

§. 54.

Příklady. a) **Piš** úkol! **Pište** úkol! **Pišme** úkol!

b) **Piši** (pišeš, bratr piše) úkol; za chvíli jej **dopíš**.

Psal jsem — **psal jsi** — bratr **psal (jest)** úkol.

Zejtra **budu** (budeš, bude) jiný úkol **psát**.

c) **Psal bych** úkol, **kdybych měl** pero.

Pravidlo. V činném rodě pronáší se tvarem určitým:

1. způsob rozkazovací;
2. způsobu oznamovacího času přítomný a budoucí skonalý.

Minulý čas způsobu oznamovacího pronáší se *příčestím činným*, ku kterému pojí se určitý tvar pomocného slovesa *jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou*.

Bez tohoto pomocného slovesa státi může příčestí činné jen v osobě 3. jednotného a množného čísla, kdež pomocné sloveso obyčejně se vypouští.

Neurčitý způsob sám o sobě neudává ani osoby ani času; užívá se ho ve spojení s určitým tvarem slovesa *budu, budeš, bude, budeme, budete, budou* k vyznačení času budoucího neskonaleho.

Spojovací způsob času přítomného pronášíme *příčestím činným* s tvary pomocného slovesa: *bych, bys, by, bychom, byste, by*; spojovací způsob času minulého přibírá k těmto tvarům ještě příčestí *byl, —a, —o*.

§. 55.

Příklady. a) **Bud' vítán!** **Budte vítáni!**

b) **Jsem** (jsi, jest) **vítán**. **Jsmo** (jste, jsou) **vítáni!**

Bývám (býváš, bývá) **vítán**. **Býváme** (býváte, bývají) **vítáni**.

Byl jsem (byl jsi, byl jest) **vítán**.

Budu (budeš, bude) **vítán**.

c) **Byl bych** (byl bys, byl by) **vítán**.

Byl bych býval (byl bys býval, byl by býval) **vítán**.

Opakování. K vyznačení rodu trpného ve všech způsobech a časech třeba jest přičestí trpného, kteréžto se přidává k tomu způsobu a času pomocného slovesa *býti*, jež právě chceme naznačiti.

Připomenutí. Trpný rod často vyjadřujeme slovesem ve tvaru rodu činného se zvratnou náměstkou **se**, na př. Dům stavi se, — stavě se, — bude se stavěti, — vystaví se. — Kolo se zlámalo. — Hodiny natahují se každý den.

Šestero tříd časovacích.

§. 56.

Příklady. I.	nes-u — nés-ti		pi-j-i — pí-ti
II.	táh-n-u — táh-nou-ti		vi-n-u — vi-nou-ti
III.			drž-ím — drž-e-ti
IV.			čin-ím — čin-i-ti
V.	vol-ám — vol-a-ti		kráj-ím — kráj-e-ti
VI.			mil-uj-i — mil-ova-ti

Pravidlo. Kmeny slovesné rozeznáváme zavřené a otevřené. Je-li kmen slovesný ukončen souhláskou, jako *nes-u — nés-ti*, *táh-n-u — táh-nou-ti*, říká se mu *kmen zavřený*; má-li na konci samohlásku, jako *pi-j-i — pí-ti*, *vi-n-u — vi-nou-ti*, jmenuje se *kmenem otevřeným*.

Přípona způsobu neurčitého jest **-ti**.

Ta část slovesa, ku které se připíná přípona **-ti**, aby z toho byl způsob neurčitý, jest *základem způsobu neurčitého*.

Základem způsobu neurčitého jest buď pouhý kmen, jako: **nés-ti**, **pí-ti**, anebo kmen rozšířený slabikami a hláskami: **-nou-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, jako: *vinou-ti*, *drže-ti*, *čini-ti*, *vola-ti*, *milova-ti*.

Slabiky a hlásky **-nou-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, které v neurčitém způsobě přímo po kmeni slovesném následují, jmenují se *příznakem způsobu neurčitého*.

Podlé základu způsobu neurčitého rozpadají se slovesa v šestero časovacích tříd.

Která slovesa mají základ neurčitého způsobu bez příznaku, ta řadíme do třídy první; slovesa s příznakem **-nou-** do třídy druhé, s příznakem **-e-** (**-ě-**) do třídy třetí, s příznakem **-i-** do třídy čtvrté, s příznakem **-a-** do třídy páté, s příznakem **-ova-** do třídy šesté.

První třída má dva časovací vzory: *nes-u* — *nés-ti* a *pi-ji* — *pí-ti*.

Vzorem *nes-u* — *nés-ti* řídí se slovesa kmene zavřeného, vzorem *pi-ji* — *pí-ti* slovesa kmene otevřeného.

Druhá třída je tolikéž o dvou vzorech: kmene zavřeného *táh-n-u* — *táh-nou-ti* a kmene otevřeného *vi-n-u* — *vi-nou-ti*.

V páté třídě stanoví se vzory *vol-ám* — *vol-a-ti* a *kráj-ím* — *kráj-e-ti*.

Vzor *kráj-e-ti* náleží proto do páté třídy, poněvadž původně zněl *kráj-a-ti*. Vzorem tím řídí se slovesa pokračovací, jako: *házeti* — *házím*, *káceti* — *kácím*, *máčeti* — *máčím*, *stáčeti* — *stáčím*, *stříletí* — *střílím*, *kouletí* — *koulím*; poznávají se po zdložené samohlásce kmenovnické; jen *vracetí* — *vracím*, *stavěti* — *stavím*, *klaněti se* — *klaním se*, *mizeti* — *mizím*, *věšeti* — *věším*, mají kmenovnickou samohlásku krátkou.

Ostatní časovací třídy, třetí, čtvrtá a šestá, mají po jednom vzoru.

Úkoly. Stanovte příznak způsobu neurčitého u sloves ve větách následujících dvou úkolů (84. a 85.):

84. 1. Lépe jest vodu píti v radosti, nežli med v žalosti. —
2. Jedno minouti, druhé svinouti, třetího nechati je cesta ku pokoji. — 3. Lépe zmoknouti nežli utonouti. — 4. Lépe jest potknouti se nohou nežli jazykem. — 5. Uměti v čas mlčeti není leda umění. — 6. Kdo se nechceš mrzeti, uč se jazyk držeti. — 7. Co nesluší činiti, nesluší též mluvití. —
8. Pravdu mluvití, přízeň ztratiti. — 9. Nikdo nemůže dvěma páním sloužiti. — 10. Třeba jest pídí se měřiti.

85. 1. Neštěstí učí hledati Boha. — 2. Lépe zpívati než klívati. — 3. Tlachati není cepem máchatí. — 4. Na suchém dřevě těžko listí trhati. — 5. Snáze jest se tázati než odpovídati. — 6. Těžko bráti, kde nic není. — 7. Kdo sám běží, toho snadno hnáti. — 8. Lháti — žvátí; jenom na konečky pamatovati. — 9. Jednou rukou slibovati, druhou sázeti. — 10. Těžko sytého častovati a bohatému darovati. — 11. Těžko jest proti ostnu se zpěčovati. — 12. Lépe jest se ptáti nežli chybovati.

86. *Následující slovesa srovnajte dle příznaku způsobu neurčitého:*
 vézti, voziti, svážeti, sednouti, seděti, sedati, saditi,

sázeti, vysazovati, hoditi, házeti, vyhazovati, říkati, vyřknouti, čísti, počítati, zpívati, propěvovati, písknouti, pštěti, pískati, dechnouti, dýchati, oddechovati, kročiti, kráčeti, vykračovati, vésti, voditi, prováděti, sprovázeti, provozovati, koupiti, kupovati, trhnouti, trhati, vytrhovati, tržiti, točiti, otáčeti, vlétnouti, letěti, lítati, poletovati, šti, vyšívati, bítí, přibíjeti, chytiti, chytati, zachycovati, pršeti, prchnouti, prohati, hořeti, kořiti, pokořovati, hleděti, hledati, hlídati, líti, nalívati, mýti, umývati, kryti, skrývati, plouti, plynouti, plovati.

87. *Rozeznávejte ve předešlých úkolech (84.—86.) slovesa dle trvání děje!*

Časování slovesa.

Osobní přípony tvaru určitého:

a) ve způsobě oznamovacím.

§. 57.

Příklady.

Osoba: 1.	Jednotné číslo.			Množné číslo.		
	2.	3.	1.	2.	3.	
I. nes-u,	nes-eš,	nes-e,	nes-eme,	nes-ete,	nes-ou	
pi-j-i,	pi-j-eš,	pi-j-e,	pi-j-eme,	pi-j-ete,	pi-j-í	
II. táh-n-u,	táh-n-eš,	táh-n-e,	táh-n-eme,	táh-n-ete,	táh-n-ou	
vi-n-u,	vi-n-eš,	vi-n-e,	vi-n-eme,	vi-n-ete,	vi-n-ou	
VI. mil-uj-i,	mil-uj-eš,	mil-uj-e,	mil-uj-eme,	mil-uj-ete,	mil-uj-í	
V. vol-ám,	vol-áš,	vol-á,	vol-áme,	vol-áte,	vol-ají	
kráj-ím,	kráj-íš,	kráj-í,	kráj-íme,	kráj-íte,	kráj-ejí	
III. drž-ím,	drž-íš,	drž-í,	drž-íme,	drž-íte,	drž-í	
IV. čin-ím,	čin-íš,	čin-í,	čin-íme,	čin-íte,	čin-í	

Pravidlo. Osobní přípony sloves v čase přítomném způsobu oznamovacího jsou trojí:

1. **-u (-i), -eš, -e, -eme, -ete, -ou (-í).**
2. **-ám, -áš, -á, -áme, -áte, -ají.**
3. **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí (-í).**

Přípony **-u (-i), -eš, -e, -eme, -ete, -ou (-í)** náležejí vzorům třídy první, druhé a šesté.

Vzor *nés-ti* — *nes-u* přiřazuje osobní přípony přímo k samému kmeni.

U vzoru *pi-ti* — *pi-j-i* jest základem časování kmen rozšířený průzvěnou souhláskou **-j-**, u vzoru *mil-ova-ti* — *mil-uj-i* kmen rozšířený slabikou **-uj-**.

Po měkké souhlásece **j** mění se tu přípona **-u** v měkké krátké **-i**, přípona **-ou** v měkké dlouhé **-í**.

Slovesa třídy druhé *táh-nou-ti* — *táh-n-u*, *vi-nou-ti* — *vi-n-u* časují se z kmene zesílněného příznačným **-n-**.

Přípony **-ám, -áš, -á, -áme, -áte, -ají** náležejí vzoru *volati*, přípony pak **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí** vzoru *krájeti* třídy páté.

Vzor III. třídy *drž-e-ti* — *drž-ím* a vzor třídy IV. *čin-i-ti* — *čin-ím* mají jednotejně osobní přípony **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -í**, které se liší od přípon vzoru *kráj-e-ti* — *kráj-ím* toliko ve 3. osobě množného čísla.

Připomenutí. 1. Slovesa I. třídy zakončená ve kmeni souhláskou **h** nebo **k**, jako *moh-u*, *pek-u*, nezni v neurčitém způsobě *moh-ti*, *pek-ti*, nýbrž *moci*, *peči*.

2. Slovesa tato před příponami **-eš, -e, -eme, -ete** mění kmenové koncovky **h** v **ž**, **k** v **č**, na př.: *moh-u*, *můž-eš*, *můž-e*, *můž-eme*, *můž-ete*, *moh-ou* — *pek-u*, *peč-eš*, *peč-e*, *peč-eme*, *peč-ete*, *pek-ou*.

3. Slovesa I. třídy zakončená ve kmeni souhláskou **d** nebo **t**, jako *ved-u*, *met-u*, nezni v neurčitém způsobě *ved-ti*, *mét-ti*, nýbrž *vés-ti*, *més-ti*.

4. Časováním svým do I. třídy hledí také slovesa: *pu-u* — *pi-ti* (*pya-ti*), *tu-u* — *ti-ti* (*ta-ti*), *žu-u* — *ži-ti* (*ža-ti*), *po-čn-u* — *po-či-ti*, *ju-u* — *ji-ti* (*ja-ti*), kteráž původní svůj kmen zavřený souhláskou **n** nebo **m** mění v samohlásky **i**, **a** (**ja**). — Tolikéž slovesa: *tru* — *tří-ti*, *dru* — *dřítí*, *mru* — *mřítí*, *vrú* — *vřítí*, *pru* — *přítí*, *mel-u* — *mlítí*, která mají kmen zakončený souhláskou **r** nebo **l**.

5. Slovesa *uměti*, *rozuměti*, *náležeti* a mnohá jiná utvořená ze jmen přídavných a podstatných, jako *hubeněti* (z přídavného jména *hubený*), *kameněti* (z podstatného jména *kámen*), *lačněti*, *mrtvěti*, *šedivěti*, *tučněti*, náležejí do třídy třetí, ale ve 3. osobě množného čísla mají příponu **-ějí**: (oni) *umějí*, *rozumějí*, *hubenějí*, *kamenějí*, *lačnějí* a t. d.

6. Slovesa: *bráti* — *beru*, *dráti* — *deru*, *práti* — *peru*, *zváti* — *zvu*, *štvať-ti* — *štvu*, *hnáti* — *ženu* svým příznakem a časováním náležejí do třídy páté, přítomný čas však tvoří dle vzoru *nésti* — *nesu*.

7. Podobně i slovesa: *mazati* — *maži*, *vázati* — *váži*, *kázati* — *káži*, *tesati* — *teši*, *psáti* — *píši*, *česati* — *češi*, *dýchati* — *dýši*, *trestati* — *tresci*, *šeptati* — *šepci*, *skákatí* — *skáčci*, *plakati* — *pláči*, náložejí dle příznaku svého do třídy páté, ale dostávají osobní přípony vzoru *píti* — *píji*, měnice ve všech osobách jednotného i množného čísla kmenové koncovky

z, s, ch, t, k
v ž, ň, c, č.

Úkol 88. Vyvoďte z následujících tvarů neurčitého způsobu tvary určité pro všechny osoby obojího čísla ve způsobě oznamovacím času přítomného:

- a) dle vzoru *nésti* — *nesu*: pásti, vézti, lézti, hrýzti;
plésti, kvésti, hnísti, čísti, růsti, břísti,
přísti, housti, vésti, klásti;
- b) " " *píti* — *píji*: líti, bíti, žíti, síti, šíti, rýti,
mýti, pěti, káti, pláti;
- c) " " *vinouti* — *vinu*: minouti, plynouti, vanouti,
slynouti, tanouti, tonouti;
- d) " " *táhnouti* — *táhn*: vládnouti, tisknouti;
- e) " " *držeti* — *držím*: seděti, ležeti, klečeti, bě-
žeti, letěti, hleděti, slyšeti;
- f) " " *činiti* — *činím*: mluvíti, mysliti, chváliti,
páliti, chladiti, vařiti, blouditi;
- g) " " *volati* — *volám*: dělati, chovati, kovati, bě-
hati, hledati;
- h) " " *krájeti* — *krájím*: házeti, káceti, sázeti, vá-
leti, stříletí, máčeti;
- i) " " *milovati* — *miluji*: žalovati, bědovati, pano-
vati, kralovati, opětovati.

b) ve způsobě rozkazovacím.

§. 58.

Množné číslo.

Vzory.	Jednotné číslo.	Osoba 1.	Osoba 2. a 3.
I. <i>nes-ti</i> , <i>nes-u</i> ,	<i>nes</i> (nesiž),	<i>nes-me</i> ,	<i>nes-te</i> ,
<i>pi-ti</i> , <i>pij-i</i> ,	<i>pij</i> ,	<i>pij-me</i> ,	<i>pij-te</i> ,
II. <i>táhn-outi</i> , <i>táhn-u</i> ,	<i>táhn-i</i> ,	<i>táhn-ěme</i> ,	<i>táhn-ěte</i> ,
<i>vi-nou-ti</i> , <i>vin-u</i> ,	<i>viň</i> ,	<i>viň-me</i> ,	<i>viň-te</i> ,
III. <i>drž-e-ti</i> , <i>drž-ím</i> ,	<i>drž</i> ,	<i>drž-me</i> ,	<i>drž-te</i> ,
IV. <i>čin-i-ti</i> , <i>čin-ím</i> ,	<i>čiň</i> ,	<i>čiň-me</i> ,	<i>čiň-te</i> ,
V. <i>vol-a-ti</i> , <i>vol-ám</i> ,	<i>vol-ěj</i> ,	<i>volej-me</i> ,	<i>volej-te</i> ,
<i>kráj-e-ti</i> , <i>kráj-ím</i> ,	<i>kráj-ěj</i> ,	<i>krájej-me</i> ,	<i>krájej-te</i> ,
VI. <i>mil-ova-ti</i> , <i>miluj-i</i> ,	<i>mil-uj</i> ,	<i>miluj-me</i> ,	<i>miluj-te</i> .

Pravidla. Rozkazovací způsob tvoříme ze základu přítomného času.

Známkou rozk. způsobu jest měkké krátké **i**, jakž viděti, proneseme-li jej důrazněji: *nesiž, vediž, držiž* a t. d.

Ale známka **i** zůstává jen tenkrátě patrnou, končí-li se slovesný kmen skupinou souhlásek nesnadno vyslovitelných, jako: *táhní, zvi, mylí*.

Jinak se tím **i** obměkčují toliko předcházející souhlásky **d, t, h, k, n** v **ď, ť, z, c, ň**, jako *ved-u — ved, met-u — meť, pomoh-u — pomo-z, pek-u — pec, vin-u — viň*.

Přípon osobních rozkazovacích způsob v jednotném čísle nemá; ve množném čísle má první osoba příponu **-me**, druhá a třetí příponu **-te**.

Úkol 89. *Vyvoďte z následujících neurčitých tvarů nejprve 1. osobu způsobu oznamovacího a z toho tvaru všechny osoby rozkazovacího způsobu obojího čísla:*

pásti, vézti, lézti; — plésti, přísti; — vléci, tlouci, vrci; — líti, bíti, žíti; — minouti, plynouti, vanouti; — bodnouti, lehnouti, kleknouti; — seděti, ležeti, klečeti; — mluvití, mysliti, chváliti; — dělati, chovati, kovati; — házetí, kácetí, sázetí; — žalovati, bédovati, panovati.

Přípony přičestí činného i trpného.

a) V rodě mužském čísla jednotného.

§. 59.

Příklady.

I. nes-ti,	nes-l,	nes-e-n,	III. drž-e-ti,	drž-e-l,	drž-e-n
pi-ti,	pi-l,	pi-t,	IV. čin-i-ti,	čin-i-l,	čin-ě-n
II. táh-nou-ti,	táh-nu-l,	táh-nu-t,	V. vol-a-ti,	vol-a-l,	vol-á-n
	táh-l,	taž-e-n,	kráj-e-ti,	kráj-e-l,	kráj-e-n
vi-nou-ti,	vi-nu-l,	vi-nu-t,	VI. mil-ova-ti,	mil-ova-l,	mil-ová-n

Pravidlo. Přípona činného přičestí jest **-l**.

To se připíná k základu způsobu neurčitého, to jest u sloves první třídy ku kmeni holému: *nes-l, pi-l*, u sloves ostatních tříd k jejich příznakům: **-nu-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, totiž: *táh-nu-l, vi-nu-l, drž-e-l, čin-i-l, vol-a-l, mil-ova-l*.

Přípona trpného přičestí jest **-t** nebo **-n**.

Přípona **-n** nepřiráží se nikde ku kmeni holému, nýbrž po hláskách příznačných **-e-**, (**-ě-**), **-á-**, **-ová-**, jako: *drž-e-n*, *vol-á-n*, *mil-ová-n*, a také: *nes-e-n*, *taž-e-n*, *čin-ě-n*.

Přípona **-t** přiráží se ku kmeni holému u sloves první třídy kmene otevřeného, jako: *pi-t*, *my-t*, *ku-t*, *zu-t*, ku příznaku **-nu-** u sloves třídy druhé, jako: *vi-nu-t*, *bod-nu-t*, *kle-nu-t* a t. d.

b) V rodech všech čísla jednotného i množného.

§. 60.

<i>Příklady.</i> Holub letěl.	Dub se skácel.
Holubi letěli.	Duby se skácely.
Holubi byli puštěni.	Duby byly skáceny.
Ryba plovla.	Slovo se proneslo.
Ryby plovaly.	Slova se pronesla.
Ryby byly lapeny.	Slova byla pronesena.

Pravidlo. Na přičestí činném i trpném vyznačujeme, jakého rodu je podmět, ku kterému sloveso jakožto výrok náleží.

V jednotném čísle končí se přičestí v mužském rodě souhláskou, v ženském hláskou **-a**, v středním hláskou **-o**, jako podstatná jména *holub*, *dub*, *ryba*, *slovo*.

Ve množném čísle má přičestí v rodě mužském při bytosti životné příponu **-i**, při bytosti neživotné příponu **-y**, v ženském rodě příponu **-y**, ve středním příponu **-a**, zase všude tak jako podstatná jména *holubi*, *duby*, *ryby*, *slova*.

Úkoly. *Pište následující věty (úk. 90.—92.) v jednotném a množném čísle:*

90. 1. Jestřáb letěl, holub se ho bál. — 2. Pes zaštěkal, zajíc se plašil. — 3. Rybář lovil ryby, kapr se chytil. — 4. Chlapec potkal cizince a pozdravil ho. — 5. Žák vložil tiše sešit na lavici a psal čistě svůj úkol. — 6. Orel byl postřelen. — 7. Zajíc bude vyplašen. — 8. Kapr bývá chován v rybníce. — 9. Jelen nebývá zapřáhan do povozů. — 10. Vlk bývá od pastuchů pronásledován. — 11. Strom vypučel, zazelenal se, rozkvetl a vydal ovoce. — 12. Pramen vyprýštl ze země, vлил se v potok,

tekl lučinami, zavlážděl trávu. — 13. Klas se vymetl, odkvetl a uzrál. — 14. Strom byl podřezán, skácen, osekán a požezán. — 15. Most byl sklenut. — 16. Záhon byl okopán.

91. 1. Vrána krákala, kavka kvákala. — 2. Štika proháněla ryby v rybníce a mnoho jich pohubila. — 3. Včela vylétala z úle, sedala na květiny, ssála med a nosila jej do úle. — 4. Cihla byla vysušena a vypálena. — 5. Ulice byla vyrovnána a vydlážděna. — 6. Kniha byla vytištěna a vydána. — 7. Kolo se točilo.

8. Kladiivo dopadlo na žhavé železo. — 9. Jablko spadlo se stromu. — 10. Mračno přehnalo se nad krajinou. — 11. Zrcadlo viselo na stěně. — 12. Jedno léto již uplynulo. — 13. Pole bylo oráno, vláčeno a osíváno. — 14. Prkno bylo měřeno, řezáno, hoblováno a dlabáno.

92. 1. Chroust pohubil mnoho listů. — 2. Mráz pohubil mnoho květů. — 3. Housenka pohubila mnoho květu. — 4. Potok se rozvodnil a zaplavil celou krajinu. — 5. Řeka se rozvodnila. — 6. Vinař zasadil vinný kmen a pečlivě jej ošetřoval. — 7. Vinný kmen se zelenal, rostl a vydal pěkné hrozny.

8. Had byl od luňáka napaden, přemožen a pohlcen. — 9. Strom byl od rolníka zasazen a oštěpován. — 10. Žába bývá od čápa pronásledována. — 11. Zrcadlo bývá hlazeno a do rámece zasazeno.

Přípony přechodníkův.

a) Přechodník současnosti.

§. 61.

Příklady.

Jednotné číslo.			Množné číslo		
Rod m.	ž. a stf.	všech rodů.	Rod m.	ž. a stf.	všech rodů.
I. nes- a ,	nes- ouc ,	nes- ouce ,	I. pij- e ,	pij- ic ,	pij- íce ,
II. táhn- a ,	táhn- ouc ,	táhn- ouce ,	III. drž- e ,	drž- ic ,	drž- íce ,
vin- a ,	vin- ouc ,	vin- ouce .	IV. čin- ě ,	čin- ic ,	čin- íce ,
			V. volaj- e ,	volaj- ic ,	volaj- íce ,
			krájej- e ,	krájej- ic ,	krájej- íce ,
			VI. miluj- e ,	miluj- ic ,	miluj- íce .

Pravidlo. Přípony přechodníku současnosti jsou dvojí:
 tvrdé — v mužsk. r. **-a**, v ž. a stř. **-oue**, ve mn. č. **-ouce**
 a změkčené — " " **-e**, " " " **-ie**, " " " **-ice**.

Přípony tvrdé přiřazují se k časovacímu základu zakončení tvrdého, jako: **nes-a** — **nes-oue** — **nes-ouce**,
táhn-a — **táhn-oue** — **táhn-ouce**, **vin-a** — **vin-oue** —
vin-ouce.

Příponami změkčenými tvoří se přechodník ze základů zakončení měkkého: **pij-e** — **pij-ie** — **pij-ice**,
drž-e — **drž-ie** — **drž-ice**.

Základ, ku kterému se přiřazují přípony přechodníku současnosti, obdržíme, vypustíme-li koncovku z tvaru třetí osoby množného čísla přítomného času oznamovacího způsobu, jako:

3. os. mn. č. **táhn-ou** = **táhn-a** — **táhn-oue** — **táhn-ouce**,
drž-í = **drž-e** — **drž-ie** — **drž-ice**,
volaj-í = **volaj-e** — **volaj-ie** — **volaj-ice**,
krájej-í = **krájej-e** — **krájej-ie** — **krájej-ice**,
miluj-í = **miluj-e** — **miluj-ie** — **miluj-ice**.

Úkol 93. Z neurčitého způsobu sloves uvedených v úkole 88. tvořte přechodník současnosti ve všech rodech obojího čísla!

b) Přechodník skonalé minulosti.

§. 62.

	Jednotné číslo.		Množné číslo
Přičestí činné:	Rod m.	Ž. a stř.	všech rodů.
I. odnes- l ,	odnes,	odnes- ši ,	odnes- še ,
vypi- l ,	vypi- v ,	vypi- v-ši ,	vypi- v-še ,
II. stáhnú- l ,	stáhnú- v ,	stáhnú- v-ši ,	stáhnú- v-še ,
svínu- l ,	svínu- v ,	svínu- v-ši ,	svínu- v-še ,
III. zdrže- l ,	zdrže- v ,	zdrže- v-ši ,	zdrže- v-še ,
IV. učini- l ,	učini- v ,	učini- v-ši ,	učini- v-še ,
V. svola- l ,	svola- v ,	svola- v-ši ,	svola- v-še ,
skráje- l ,	skráje- v ,	skráje- v-ši ,	skráje- v-še ,
VI. smilova- l ,	smilova- v ,	smilova- v-ši ,	smilova- v-še .

Pravidlo. Přípona přechodníku skonalé minulosti v mužském rodě jednotného čísla jest **-v**, a k té v ženském a středním rodě přistupuje **-ši**, ve množném čísle všech rodů **-še**.

Základ si utvoříme ze přičestí činného, odvrhneme-li z něho příponu **-l**.

Je-li takový základ zakončen souhláskou (*nes-l*, *táh-l*), vypouští se přípona **-v**, na př.: *snes* — *snesši* — *snesše*, *stáh* — *stáhši* — *stáhše*.

Úkol 94. *Z následujících přičestí utvořte přechodníky skonalé minulosti ve všech rodech obojího čísla:*

zavezl, vykvetl, navlekl, požal, pojal, zapřel, vylil, zasil, vytisknul, zbělel, zhubeněl, odletěl, uslyšel, pochválil, ochladil, udělal, vychoval, uvázal, přikázal, sebral, sezval, dopanoval.

Připomenutí: 1. Přičestí činná a trpná, pronáší-li se jimi výrok věty, mají vždycky tvar *neurčitých* jmen přídavných: *vesel*, *-a*, *-o*, *syť*, *-a*, *-o*, *pílen*, *-a*, *-o*. Jsou-li však přívlastky jména podstatného, dostávají rodové přípony přídavných jmen *určitých*: *slabý*, *-á*, *-é*. Na př.: *Růže odkvetla*. *Odkvetlá* růže opadává. *Cihla* byla *vypálena*. *Vypálená* cihla je tvrdá.

2. Podobně bývají přechodníky tvaru určitého a rovnají se určitým jmenům přídavným podle vzoru *jarní*, jako: *tonoucí plavec*, *spící liška*, *vycházející slunce*.

3. Pamatujme, že východ **-áti**, **-ána**, **-áno** neurčitého trpného přičestí vzorů *volati*, *milovati* samohlásku **-á** má prodlouženou: *volán*, *volána*, *voláno*, *milován*, *milována*, *milováno*; avšak: *volaný*, *-á*, *-é*, *milovaný*, *-á*, *-é*.

Na př.: *Host* byl *pozván*. *Pozvaný* host byl *uvítán*. — *Kniha* byla *schována*. *Schovaná* kniha snadno se *najde*. — *Pole* bylo *dobře zděláno*. *Pole* *dobře zdělané* vydalo *hojnou úrodu*. — Byl nám *darován* *obraz*. *Darovaný* *obraz* se nám *líbil*. — *Matka* byla *ode všech dětí milována*. *Naše milovaná* *matka* se *opět pozdravila*. — *Vzácná květina* byla v *zahradě vypěstována*. *Pěstovaná* *cizí květina* se v *zahradě naší neujala*. — *Žákům* bylo *jmenováno* *několik cizích měst*. Každé *jmenované město* si *žáci pamatují*.

Obrazec časování slovesného.

§. 63.

Rod činný.

Způsob oznamovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č.	chvál-im	chvál-iv-ám	vychval-uj-i
" 2. " "	—iř	—ář	—eř
" 3. " "	—i	—á	—e
" 1. mn. "	—íme	—áme	—eme
" 2. " "	—íte	—áte	—ete
" 3. " "	—i	—ají	—i

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č.	chválil	chválival	vychvaloval	pochválil	-a, -o	jsem
" 2. " "	—	—	—	—	—	jsi
" 3. " "	—	—	—	—	—	(jest)
" 1. mn. "	chválili	chválivali	vychvalovali	pochválili	-y, -a	jsme
" 2. " "	—	—	—	—	—	jste
" 3. " "	—	—	—	—	—	(jsou)

Čas budoucí.

Os. 1. jdn. č.	budu	chváliti	chválivati	vychvalovati	pochválím
" 2. " "	—eř	—	—	—	—iř
" 3. " "	—e	—	—	—	—i
" 1. mn. "	—eme	—	—	—	—íme
" 2. " "	—ete	—	—	—	—íte
" 3. " "	—ou	—	—	—	—i

Způsob spojovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č.	chválil	chválival	vychvaloval	pochválil	-a, -o	bych
" 2. " "	—	—	—	—	—	bys
" 3. " "	—	—	—	—	—	by
" 1. mn. "	chválili	chválivali	vychvalovali	pochválili	-y, -a	bychom
" 2. " "	—	—	—	—	—	byste
" 3. " "	—	—	—	—	—	by

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č.	byl, -a, -o	bych	chválil	chválival	vychvaloval	pochválil	-a, -o
" 2. " "	—	bys	—	—	—	—	—
" 3. " "	—	by	—	—	—	—	—
" 1. mn. "	byli, -y, -a	bychom	chválili	chválivali	vychvalovali	pochválili	-y, -a
" 2. " "	—	byste	—	—	—	—	—
" 3. " "	—	by	—	—	—	—	—

Způsob rozkazovací.

chval	chválivej	vychvaluj	pochval
—me	—me	—me	—me
—te	—te	—te	—te

Přechodník

	současnosti.		skonalé minulosti.
chvále	chválivaje	vychvaluje	pochváliv
—íc	—íc	—íc	—ši
—íce	—íce	—íce	—še

Rod trpný.

Způsob oznamovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č.	jsem (bývám)	{	chválen, -a, -o	
" 2. " "	jsi (—áš)	{	chváliván, -a, -o,	pochválen, -a, -o
" 3. " "	jest (—á)	{	vychvalován, -a, -o	
" 1. mn. "	jsme (—áme)	{	chválení, -y, -a	
" 2. " "	jste (—áte)	{	chváliváni, -y, -a,	pochválení, -y, -a
" 3. " "	jsou (—ají)	{	vychvalováni, -y, a	

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č.	byl, -a, -o	jsem	{	chválen, -a, -o	
" 2. " "	—	jsi	{	chváliván, -a, -o,	pochválen, -a, -o
" 3. " "	—	jest	{	vychvalován, -a -o	
" 1. mn. "	byli, -y, -a	jsme	{	chválení, -y, -a	
" 2. " "	—	jste	{	chváliváni, -y, -a,	pochválení, -y, -a
" 3. " "	—	jsou	{	vychvalováni, -y, -a	

Čas budoucí.

Os. 1. jdn. č.	budu	{	chválen, -a, -o	
" 2. " "	—eš	{	chváliván, -a, -o,	pochválen, -a, -o
" 3. " "	—e	{	vychvalován, -a, -o	
" 1. mn. "	—eme	{	chválení, -y, -a	
" 2. " "	—ete	{	chváliváni, -y, a,	pochválení, -y, -a
" 3. " "	—ou	{	vychvalováni, -y, -a	

Způsob spojovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č.	byl, -a, -o	bych	{	chválen, -a, -o	
" 2. " "	—	bys	{	chváliván, -a, -o,	pochválen, -a, -o
" 3. " "	—	by	{	vychvalován, -a, -o	
" 1. mn. "	byli, -y, -a	bychom	{	chválení, -y, -a	
" 2. " "	—	byste	{	chváliváni, -y, -a,	pochválení, -y, -a
" 3. " "	—	by	{	vychvalováni, -y, -a	

Čas minulý.

Os. 1. jdn. ž. byl, -a, -o	bych	byl, -a, -o	} chválen, -a, -o	
" 2. " " —	bys	—		} chváliván, -a, -o, pochválen, -a, -o
" 3. " " —	by	—		
" 1. mn. „ byli, -y, -a	bychom	byli, -y, -a	} chválení, -y, -a	
" 2. " " —	byste	—		} chvaliváni, -y, -a, pochvalení, -y, -a
" 3. " " —	by	—		

Způsob rozkazovací.

buď	chválen, -a, -o, chváliván, -a, -o, vychvalován, -a, -o, pochválen, -a, -o
—me	chválení, -y, -a, chvaliváni, -y, -a, vychvalování, -y, -a, pochvalení, -y, -a
—te	— — — —

Přechodník.

jsa (býváje)	chválen,	chváliván,	vychvalován,	pochválen,
—ouc (—ic)	—a, -o	—a, -o	—a, -o	—a, -o
—ouce (—ice)	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a
byv	chválen,	chváliván,	vychvalován,	pochválen,
—ši	—a, -o	—a, -o	—a, -o	—a, -o
—še	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a

Slovce nesklonná.

O příslovcích.

§. 64.

Opakování. Co jsou příslovce? — Říkejte příslovce tázací! — Říkejte příslovce místa! — Říkejte příslovce směru! — Říkejte příslovce času! — Říkejte příslovce způsobu!

Úkol 95. Čtouce čl. 28., 37., 42. I. (čít. IV.) vyhledávejte v nich příslovce místa, směru, času, způsobu!

§. 65.

Příklady. Václav píše pěkně,
Jaromír pěkněji,
Vojtěch nejpěkněji.

Pravidlo. Příslovce se stupňují, pokud jsou odvozena z přídavných jmen, která mohou býti stupňována.

Úkol 96. *Stupňujte ve větách příslovce: rychle, jasně, hlasitě, zřetelně, tiše, rozumně.*

Připomenutí. Nepravidelné stupňování pozorovati jest u příslovci: *dobře, lépe, nejlépe; zle, hůře, nejhůře; brzo, dříve, nejdříve; — málo, méně, nejméně; mnoho, více, nejvíce.*

O předložkách.

Předložky s pádem jedním.

§. 66.

Příklady. Nepouštěj se **bez vesla** na moře.

Člověk **do práce** stvořen jest.

Větší bolest bývá **od jazyka** nežli od meče.

Hledej rady **u moudrého**.

Z jiskry malé velký oheň bývá.

Odův, stravu měj **dle stavu**.

Okolo štěpnice bývá plot.

Kromě nebe všude závisť.

Ptáci mají **místo srsti** péří.

Úkoly. 97. *Ve kterých pádech ve předcházejících příkladech jsou podstatná jména po předložkách:*

bez, do, od, u, ze;

dle, okolo, kromě, místo?

98. *Doplňte následující věty vhodnými jmény podstatnými v náležitém pádě:*

1. Třtina se neklátí bez —.
2. Nikdo bez — nejídá koláče.
3. Ráda kočka ryby jí, ale do — se jí nechce.
4. Ráda paní Nouze do — zajíždí.
5. Den trvá od — do —.
6. Od — jazyk nebolívá.
7. U — vlévá se Vltava do —.
8. U — vnímá Labe Ploučnici, u — Kamenici.
9. Zajíci vybíhají často z — do —.
10. Ze — razí se dukáty, ze — tolary.
11. Vrby rostou podlé —.
12. Vrána vedlé — sedá.
13. Okolo — je hráz.
14. Země se otáčí okolo —, a nikoli slunce okolo —.
15. Kromě — hubí kočka i ptáčky.
16. Kromě — mají Čechy všechny důležité nerosty.
17. Místo — a — mají ryby ploutve.
18. V zimě místo — padává s oblak snih.

99. *Pište z paměti věty, užívajce v nich předložek sverchu položených s druhým pádem.*

§. 67.

Příklady. Člověk je stvořen **k** obrazu Božímu.

Proti proudu těžko plouti.

Není mi země dražší **mimo** vlast.

Není vše zlé, co se stává **mimo** obyčej.

Pro děti rodiče mnohou těžkost podstupují.

Plavci se plaví **přes** daleké moře.

Hvězdář pozoruje hvězdy **skrze** dalekohled.

Při milé práci čas rychle ubíhá.

Úkoly. 100. *Ve kterých pádech jsou podstatná jména ve příkladech těchto po předložkách:*

k (ke, ku), proti? — mimo, pro, přes, skrze? — při?

101. *V následujících větách dokládejte ku předložkám vhodná podstatná jména v náležitých pádech:*

1. Jiný jest čas **k** — a jiný **k** jídlu. 2. Ochotné dítě nabízí se rádo **ku** —. 3. Jih jest **proti** —, východ **proti** —. 4. **Proti** — není léku. 5. **Mimo** — nemá člověk dražšího pokladu. 6. **Pro** — slzy tekou. 7. Mnohý koná dobrodiní jen **pro** —. 8. Ptáci táhnou **přes** —. 9. Čechové přišli do nové vlasti **přes** —. 10. Vltava teče **skrze** —. 11. **Skrze** — voda snadno prosakuje. 12. **Při** — chvíle dlouhá. 13. **Při** — bývají zahrady.

102. *Pište z paměti věty užívající v nich předložek z předu položených s náležitými pády podstatných jmen!*

Předložky s pádem dvojným.

§. 68.

Příklady. Rolník jde **na** pole, pracuje **na** poli.

Kulhavý opírá se **o** hůl, chodí **o** holi.

Slad **v** mouku **ve** mlýně se mele.

Pole naše sahá až **po** řeku.

Loďka plula **po** řece.

Nepřítel dostal zemi **ve** svou moc; má ji **ve** své moci.

all. a loc.:
o, ve, na, po

Úkoly. 103. *Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podst. jména po předložkách: na, o, ve, po?*

104. *Pište z paměti věty, užívající v nich předložek na, o, ve, po a) se čtvrtým pádem jména podstatného, b) se šestým pádem jména podstatného!*

apka inst; mezi; nad, pod, před.
§. 69.

Příklady. 1. Při setbě padá některé zrna **mezi** trní (kam?); ale **mezi** trním (kde?) se udusí. — 2. Slunce vyšlo **nad** horu. Mrak se vznášel **nad** horou. — 3. Pocestný uložil se **pod** košatý strom; odpočíval **pod** stromem. — 4. Záložník vstoupil **před** soudce, stál **před** soudcem.

Úkoly. 105. *Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podst. jména po předložkách: mezi, nad, pod, před?*

106. *Pište z paměti věty, užívající v nich předložek mezi, nad, pod, před jednou se čtvrtým pádem na otázku kam? a podruhé se sedmým pádem na otázku kde?*

Předložky s pádem trojím.

§. 70.

*R. dat. lok: po
e. gen, inst
s, za*

Příklady. Červivá jablka **se** stromu padají.

Máme mouky **s** potřebu.

Těžko berana **s** vlkem smířiti.

Za zdravého života čiň dobře!

Kde není ryb, i rak **za** rybu platí.

Za hříchem pokuta v patách běží.

Úkoly. 107. *Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podstatná jména po předložkách se, za?*

108. *Pište z paměti věty, užívající v nich předložek se a za se druhým, čtvrtým a sedmým pádem jména podstatného.*

109. *Čtete články 13. a 15., čít. IV. a vyhledávající z nich předložky říkejte, se kterým pádem se pojí.*

110. *Čtete článek „Petr Szapary“ (V. čít. — I. 41.), vyhledávejte v něm předložky a určujte pády jejich podstatných jmen.*

* * *

Připomenutí. K nesklonným slovcům náležejí též citoslovce a spojky. O citoslovcích dostatečně promluveno bylo v díle II. této mluvnice, o spojkách bude řeč při nauce o větě složené.

Oddíl třetí.

V ě t o s l o v í.

O větě jednoduché.

Čím se pronáší podmět a výrok věty jednoduché.

§. 71.

Příklady. Železo — jest kov. — Studně — jest hluboká.
Já — vypravuji, ty — posloucháš.
Oba — máte pracovatí. — Zaháletí — jest hřích.
Stojím. — Sedíme. — Piš! — Zpívejte!

Opakování. Které členy rozeznáváme ve větě? Co jest podmět věty? Co jest výrok věty?

Čím jest pronesen podmět ve předcházejících příkladech? Čím výrok? Kdy nebývá podmět pronesen zvláštním slovem?

Úkoly. 111. *V následujících neúplných větách pronásejte podměty:*

a) *jmény podstatnými:*

— roste. — skáče. — kvete. — zraje. — litá. — plove.

b) *jmény přídavnými (která tu však mají význam jmen podstatných):*

— neslyší. — nemluví. — nevidí. — nepláče. — se nesměje. — nelže. — ustoupí.

c) *náměstkami:*

— staví dům? — pálí? — se vaří? — bez chyby není. — se nikdy nechlubíme.

d) *číslovkami:*

— jednou zemřeme. — se raduje, — pláče. — čte, — počítá, — se učí.

e) *neurčitým způsobem (infinitivem) slovesa:*

— jest naše povinnost. — jest hřích. — není kupovati. — není pracovatí.

112. Čtouce prvních 13 vět ve čl. „Řada přísloví“ (IV. čít. — 3.), vytýkejte, čím jest v každé vyjádřen podmět.
113. K následujícím podmětům přičiňte výrok, a to vyslovený:
- slovesem:
Kopřiva —. Růže —. Trní —. Voda —. Větr —.
 - podstatným jménem se sponou:
Dub —. Křemen —. Slavík —. Labe —. Praha —.
 - přídavným jménem se sponou:
List —. Med —. Ocet —. Led —. Křemen —.

Jaké jsou věty dle způsobu výroku.

§. 72.

Příklady. Přísloví napoví. Pravda nehladí.

Pravidlo. Výrokem se o podmětě buď něco tvrdí nebo popírá; podlé toho rozeznáváme věty *kladné* a *záporné*.

§. 73.

Příklady. Mlynář mele. Mel! Mele-li mlynář? Kéžby mlynář mlel!

Pravidlo. Výrok může býti oznámením, rozkazem, otázkou, žádostí. Podlé toho rozeznáváme věty *oznamovací, rozkazovací, tázací a žádací*.

Věty oznamovací zavíráme *tečkou*, rozkazovací a žádací *rozkazníkem*, tázací *otazníkem*.

Úkol 114. *Rozeznávejte dle tohoto rozdělení věty ve čl. „Řada přísloví“ (IV. čít. — 3.)!*

O doplňku čili předmětě.

Rozdíl sloves podmětných a předmětných.

§. 74.

<i>Příklady.</i> a) Pták lítá .	b) Rolník veze — co? — obilí.
Ryba pluje .	Kající hříšník lituje — čeho? — hříchů.
Strom roste .	Mráz škodivá — čemu? — květu.
Růže kvete .	Přemýšlíme — o čem? — o svém úkole.
Voda teče .	Bůh vládne — čím? — světem.

Pravidlo. Hledíme-li při slovesech k tomu, jak plný výrok se jimi pronáší, rozeznáváme slovesa dvoje:

- a) Slovesa, jichž ku plnosti výrokové třeba jest doplniti doplňkem čili předmětem, odpovídajícím k otázce: *koho — co? koho — čeho? komu — čemu? o kom — o čem? kým — čím?*
- b) Slovesa, která takového doplnění předmětem nepotřebují.

Slovesa, která se předmětem doplňují, jmenují se *slovesa předmětná*.

Slovesa, která majíce plnost výrokovou, přestávají na samém podmětě, jmenují se *slovesa podmětná*.

Úkol 115. *Rozeznávejte podmětná a předmětná slovesa ve větách následujících:*

1. Zahradník zasévá semeno. — 2. Semeno klíčí. —
3. Bylinka vzrůstá a kvete. — 4. Ovoce zraje. — 5. Listí žlutne, hnědne a opadáva. — 6. Vítr fučí, zdvíhá listí a dělá závěje. — 7. Stárnete, slabnete, chřadnete, hubnete.

§. 75.

Příklady. a) Oráč oře. Oráč oře strnisko. Sekáč seče. Sekáč seče pšenici. Zedníci stavějí. Zedníci stavějí radnici. Krejčí šije. Krejčí šije kabát.

- b) Člověk mluví. Mluví-li pravdu? Dítě se bojí. Dítě se bojí bouřky.

Není třeba říci: „Oráč oře *půdu*“, ježto nic jiného se neorá než půda; avšak chceme-li naznačiti, kterou půdu, tu již dodáváme: *strnisko, úhor, jeteliště*.

„Člověk mluví“ jest tolik, jako: „*člověk umí mluvit*“ anebo: (jistý) člověk jest právě *mluvícím*. — „*Dítě se bojí*“ znamená tolik, jako: *bojí se čehokoli, jest bázlivě*.

Pravidlo. Předmětná slovesa stávají také bez předmětu a to:

- a) když se míní předmět tak obecný, že se jiný ani mysliti nedá;
- b) když se klade zvláštní váha na smysl, který má sloveso bez předmětu.

Připomenutí. Podmětná slovesa mívají u sebe kromě prvního také jiné pády podstatných jmen, ale jen jako příslovečná určení místa, směru, způsobu, času, příčiny. Kterážto příslovečná určení mohou býti rovněž tak i při slovesech předmětných. Na příklad:

Ryba pluje — kde? — ve vodě.

Pták lítá — odkud? — z kraje — kam? — do kraje.

Strom roste — jak? — do výšky.

Růže kvete — kdy? — v červnu.

List vadne — proč? — suchem.

Rolník veze — kdy? — dnes — co? — obilí — kam? — do města.

Slovesa neosobná.

§. 76.

Příklady. Mrzne. Prší. Hřímá. Blýskalo se. Bude mrznouti.

Pravidlo. Neosobnými slovesy jmenují se ta, kterých užívá se toliko ve 3. osobě jednotného čísla, a k nimž žádného určitého podmětu si nemyslíme.

Vyjadřují se jimi zejména úkazy přírodní.

Slovesa zvrtná.

§. 77.

Příklady. a) Dítě **se modlí**. Stařec **se postí**. Louka **se zelená**. Vrch **se modrá**.

b) Slepice **bojí se** luňáka. Sova **štítí se** světla. Dítka **si váží** rodičů. Žák **si hledí** učení.

c) **Blýská se**. **Chumelí se**.

d) **Chce se** mi jísti. Hladové slepici o prosu **se snívá**. **Stýská se** nám.

Pravidlo. Zvrtná slovesa jsou ta, kterých nikdy neužíváme bez zvrtné náměstky osobné *se (si)*.

Připomenutí. 1. Od sloves zvrtných sluší rozeznávati taková slovesa, kterých se jen někdy jako zvrtných užívá. Zejména užívá se tak sloves předmětných k vyjádření trpného rodu, učiníme-li předmět slovesa podměttem, na př. Zedníci stavějí dům. Dům se staví. — Lamaři lámou kámen. Kámen se láme.

Tolikoz užíváme podmětných sloves zvrtně a neosobně, chceme-li vyznačiti, že vůbec něco jen se děje, nemyslíce si určitého podmětu, na př. Po práci sladce *se spí*. Po železně dráze rychle *se jede*. *Zptvalo se*.

2. Náměstku *se* rozeznáváme od předložky *se (s)*. Náměstka *se* hledí vždycky ke slovesu, kdežto předložka *se (s)* náleží ku pádu jmen sklonných. Na př. Matka vrátila *se i se* sestrou. Balvan sřítíl *se se* skály.

O doplňování a určování sloves.

§. 78.

Příklady. Cnost **silu přemáhá.**

Tonoucí i **stěbla se chytá.**

Havranu mýdlo nepomůže.

Na trní flky nerostou.

Lidé **v štěstí paměť trátí.**

Pravidlo. Předmět i příslovečné určení náleží ke slovesu a váže se k němu pádem čistým nebo předložkovým.

Kde je výrok věty pronesen slovesem, k němuž váže se předmět nebo určení příslovečné nebo obojí zároveň, máme sloveso samo za *základní slovo výrokové*.

Připomenutí. Také podmět věty bývá pronesen slovesem, které jest doplněno předmětem a určeno příslovečným určením; tu pak jest sloveso samo zase základním slovem podmětovým, na př.: Času moudře užívatí jest život si prodloužiti.

Úkol 116. *Pozorujte v následujících příkladech, kterým členem věty jest v nich sloveso doplněné předmětem anebo určené příslovečným určením:*

1. Některé děti bojí se strašidel. — 2. Báti se strašidel jest pošetilost. — 3. Mistr rozumí svému řemeslu. — 4. Rozuměti řemeslu není ještě býti umělcem. — 5. Lakomec baží po zlatě. — 6. Bažiti po slávě jest znakem sobectví. — 7. Praha vyniká pěknou polohou. — 8. Vynikati cnostmi budiž snahou mládeže. — 9. Syn ctí své rodiče. — 10. Ctítí své rodiče jest dětem přikázáno. — 11. Mládež měla by časné ráno vstávatí. — 12. Časné ráno vstávatí jest mládeži prospěšné. — 13. Lidé se často hněvají pro pravdu. — 14. Pro pravdu se hněvati není spravedlivé.

O určování jména podstatného přívlastky.

§. 79.

Příklady. a) **Voda** je kapalná.

Mořská voda je slaná.

Louka jest pozemek.

Mlynářova louka je zaplavena.

- b) **Tráva** roste.
Posekaná tráva se suší.
Liška je chytrá.
Spící liška nechytí zajíce.
- c) **Dno** je spodek hlubiny.
Dno potoka bývá písčité nebo bahnité.
Láska je cit.
Láska k rodičům vede dítě k dobrému.
- d) **Sedm dní** činí jeden týden.
Duch svatý jest **třetí Božská osoba**.
- e) **Můj otec** pečuje o mé vychování.
Čechy jsou **naše vlast**.
Onen strom jmenuje se dub.
- f) Dětkám jest uložena **povinnost poslouchati**.
Máme **chut' zpívati**.

Pravidlo. Jedním a týmž podstatným jménem jmenuje se obyčejně mnoho věcí všelijak od sebe rozdílných. Tím se stává, že osoba neb věc pojmenovaná pouhým podstatným jménem nebývá dosti určita.

Aby se osoba nebo věc určitěji vytkla, k tomu užívá se:

1. podstatných jmen s přídavnými: *voda mořská, voda studničná, víno Mělnické, vlaštovčí hnízdo, knihy Mojžišovy*;

2. podstatných jmen s určitými přičestími nebo přechodníky, na př.: *posekaná tráva, uplynulý čas, spící liška, vycházející slunce*;

3. podstatných jmen s jinými podstatnými: *dno potoka, láska k rodičům, palce u kola*;

4. podstatných jmen s číslovkami: *sedm dní, třetí Božská osoba* a t. d.;

5. podstatných jmen s náměstkami: *můj otec, naše vlast, onen strom*;

6. podstatných jmen se slovesy v neurčitém způsobě: *povinnost poslouchati, chuť psáti* a t. d.

Kterékoli slovo ku podstatnému jménu přidáváme, abychom jím určili osobu neb věc jmenovanou, tomu říkáme přívlastek jména podstatného.

Podstatné jméno s přívlastkem svým činí celek, jehož jest *slovem základním*; přívlastek pak jest *slovem určovacím* svého slova základního.

Úkoly. 117. *Rozebírajíce následující věty, stanovte v nich přívlastky každého jména podstatného a udávejte, čím se pronášejí:*

1. Hladový žaludek je hluch. — 2. Lenivá ruka hotová muka. — 3. Polekaná vrána i křoví se bojí. — 4. Dřevěný dům snadno shoří. — 5. Zimní noci jsou dlouhé. — 6. Sousedova kráva více mléka dává. — 7. Vlast naše mnohými válkami bývala pustošena. — 8. Čtyři oči více vidí než dvě. — 9. Zuby a rtové závory dvoje. — 10. Soudcům je dána moc souditi. — 11. Karel Čtvrtý vystavěl hrad Karlštejn.

118. *Z přísloví (IV. čít. čl. 3.) vyhledávejte přívlastky, říkající, ku kterému podstatnému jménu každý náleží a čím jest pronesen.*

119. *Kterak by zněl čl. „Slunečné hodiny“ (IV. čít. — 14.), kdyby se v něm vypustily všechny přívlastky? Které přívlastky bez porušení smyslu nemohou býti ze článku toho vypuštěny?*

Vazba sloves s předměty.

Slovesa s předmětem ve 4. pádě.

§. 80.

Úkoly. *Rozbírejte následující věty (úk. 120. a 121.) a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

120. a) 1. Hodinář dělá hodiny. — 2. Bohatství činí starosti. — 3. Voják koná službu. — 4. Lež působí hanbu. — 5. Matka strojí oběd. — 6. Hospodář chystá vůz.

Příklad ústního rozboru na větě 1.

Podmět se pronáší slovem: *hodinář*; výrok se pronáší slovy: *dělá hodiny*.
Základním slovem výrokovým jest sloveso: *dělá*.
Při tom se tážeme: Co dělá hodinář?
Odpověď: *hodiny*.
Slovo *hodiny* je předmětem ve 4. p.
ke slovesu *dělá*.

- b) 7. Kočka chytá myši. — 8. Vlk lapá ovce. — 9. Rybář loví ryby. — 10. Vojsko stíhá nepřítele. — 11. Myslivec honí zajíce. — 12. Psi pronásledují lišku. — 13. Jestřáb uchvátil holuba. — 14. Truhlář bere dláto do ruky.
- c) 15. Kovář drží kleště. — 16. Země chová rudy. — 17. Krajina obsahuje dědiny, pole a lesy. — 18. Ruka má prsty.

121. a) 1. Kůň nese jezdce. — 2. Chůva vede dítě. — 3. Rolník veze obilí. — 4. Kůň táhne vůz. — 5. Voli vlekou brány (vlačky). — 6. Sadař zdvihl jablko. — 7. Chlapec smekl klobouk. — 8. Prudký vítr komáry pudívá. — 9. Nouze nutí lenocha ku práci.

b) 10. Cítíme radost i žalost. — 11. Čicháme vůni. — 12. Slyšíme zpěv. — 13. Vidíme blesk. — 14. Znamenáme nepokoj. — 15. Kuřata znají kvočnu.

c) 16. Syn ctí otce, dcera matku, žák učitele, jinoch kmeta. — 17. Chválíme pilného dělníka, udatného vojáka, dobré dílo, pěkný obraz. — 18. Velebíme vlast, domov, město, umělce, hrdinu. — 19. Slavíme krále, vůdce, mudrce, svátek, památku. — 20. Haníme zlý skutek, špatnou práci. — 21. Lhář tupí pravdu.

122. *Pronášejte slovesa v neurčitém způsobě vypsaná v některé osobě čísla jednotného nebo množného, času přítomného, způsobu oznamovacího, a doplňte je vhodným předmětem ve 4. pádě!*

Pravidlo. Předmětná slovesa, která se doplňují předmětem ve 4. pádě, jmenují se *slovesa přechodná*.

Přechodná slovesa dají se převéstí v trpný rod, učiníme-li jejich předmět podmětem.

Úkoly. 123. *Pronášejte věty z úk. 121. a) tak, aby sloveso bylo v rodě trpném. Na př. Kůň nese jezdce. — Jezdec bývá nesen koněm.*

124. *Každé následující sloveso přidejte ku podmětu a doplňte je některým vhodným předmětem ve 4. pádě:*

a) stavěti (zámek, kostel), káceti (dub, sloup), sázeti (keř, strom), klásti (kniha, sešit), pověsiti (obraz, zrcadlo), podíratí (most, klenutí, kmet).

- b) trhati (květina, tráva), škubati (srst, pták), dráti (peří, prádlo), lámati (hůl, kámen), drobíti (sůl, chléb), rýti (zahrada, záhon), dlabati (prkno), orati (strnisko, úhor), řezati (prut, prkno), stříhati (plátno, sukno, papír), krájeti (chléb, mýdlo, kůže), sekati (obilí), žíti (trávu, obilí), kopati (jáma, důl, příkop).
- c) třítí (ruka, hlava), mnouti (ruce, klas), mlítí (zrní), hladítí, (tvář, vlasy, srst), leštítí (kůže, kámen), brousítí (meč, nůž, sekera, kámen), pilovati (železo, klíč, zámek), strouhati (sůl, cukr, mrkev), škrábatí (líce, ruce, mrkev, zemák), loupatí (jablko, hruška, zemák), tlačítí (olej, víno), tisknoutí (ruka, plátno, kniha), hnístí (těsto), smačknoutí (papír, houba), ždímatí (mokrý tkaniny).
- d) čistítí, mýtí, prátí, cidítí, mazatí, špinití, zdobítí, hlyzdtí, hřátí, pálítí, žehlítí, péctí, vařítí, smažití, ničítí, hubítí, kazítí, mořítí, vyhladítí, bořítí.

Slovesa s předmětem ve 3. pádě.

§. 81.

Úkoly. 125. Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:

- a) 1. Krásnému dílu se díváme. — 2. Modlíme se Bohu. — 3. Pohané klaněli se modlám. — 4. Město poddalo a pokořilo se nepříteli.
- b) 5. Nouze učí práci. — 6. Zvykejme čistotě! — 7. Odvykejme nezpůsobům! — 8. Sytý lačnému nerozumí. — 9. Nevěř lháři! — 10. Dítě svěřuje se rodičům. — 11. Těšíme se hojně úrodě. — 12. Kmet se raduje létu.
126. Vypsaná slovesa řikejte v rozličných osobách přít. času a doplňujte je případnými předměty!
127. Ve čl. „Řada přísloví“ (IV. čít. — 3.) čtete věty, kde slovesa jsou doplněna 3. pádem a pamatujte si je!
128. Rozebírejte věty následující a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:
- a) 1. Otec poroučí synovi. — 2. Pán rozkazuje služebniku. — 3. Vůdce velí vojsku. — 4. Král panuje svému národu. — 5. Kmet radívá jinochu.
- b) 6. Voják slouží vlasti. — 7. Děti pomáhají rodičům. — 8. Práce člověku prospívá. — 9. Mráz škodívá květu. —

10. Nekřivděte nikomu! — 11. Neubližujte ani zvířátkům! — 12. Nešťastnému se nevysmívej! — 13. Chybuji címu nelaj! —
 c) 14. Nepřátelům svým se neschováme. — 15. Zločin pokutě neujde. — 16. Letům ani cválem neutečeš. — 17. Zlému braňme, dobrému nepřekážejme! — 18. Síla síle odolá.
129. *Následující slovesa přidejte ke vhodným podmětům a doplňte je vytčenými předměty v náležitých pádech:*

diviti se (pilní mravenci), všimnouti si (polní kvítí), viděti (modrá obloha), učiti se (matěřský jazyk), vážit si (vlast), znáti (domov), rozuměti (řeč cizí), hleděti si (pilné dílo), šetřiti (pravopis), zvykati (zima), těšiti se (vánoční nadělení), radovati se (přijemné jaro), následovati (dobrý příklad), varovati se (pomluva), veleti (vojsko), zbaviti se (nepřítel), odolati (nesnáze).

Slovesa s předmětem ve 2. pádě.

§. 82.

Úkoly. 130. *Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Pomněte svého slibu! — 2. Loňského sněhu nevzpomínej! — 3. V každé věci hled konce! — 4. Hledte si práce! — 5. Nedbejte nsnází! — 6. Važte si času! — 7. Šetřte svého zdraví!
 b) 8. Ptejte se lidí moudrých! — 9. Dítě táže se matky. — 10. Syn poslouchá svých rodičů. — 11. Následujte dobrých příkladů! — 12. Pilnost zasluhuje chvály.
 c) 13. Tonoucí stébla se chytá. — 14. Chopte se díla! — 15. Koupaje se drž se břehu. — 16. Cizího jmění se nedotýkej! — 17. Rodiče ujímají se svých dětí. — 18. Vlk se zmocnil jehněte.
131. *Ve čl. „Řada přísloví“ (IV. čít. — 3.) vyhledávejte věty, kde slovesa doplněna jsou předmětem ve 2. pádě, a pamatujte si je!*

132. *Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Boháč želi korábu, a žebrák mošny. — 2. Nelituj podkovničku, abys podkovy neztratil. — 3. Zželelo se matce milých dětí. — 4. Mnohý v stáří pláče ztracené mladosti. — 5. Kajte se hříchů svých!
 b) 6. Ústupný vzdá se i práva svého pro zachování pokoje. — 7. Nespouštějte se Boha a přikázání jeho! — 8. Nemohli jsme se pláče zdržeti. — 9. Odřekněte se pýchy a lži! — 10. Chybili jsme svého cíle. — 11. Poutník zbloudil pravé cesty.

- c) 12. Přítel v nouzi neodstupuj! — 13. Vy se dobrých přátel cizíte a varujete. — 14. Varuj se zahálky! — 15. Zchudlého bratra se nestraň! — 16. Hleďme se pochlebničit! — 17. Střeďte se lhářův! — 18. Sova štítí se světla. — 19. Chlapec ostýchá se kmeta. — 20. Boj se Boha, styď se lidí! — 21. Chudí strachují se hladu. — 22. Dítě se leká bouřky. — 23. Kovářovy děti nebojí se jisker. — 24. Spravedlivý smrti se nehrozí. — 25. Těžko jest muk se neděsiti.
133. *Proneste slovesa ta v rozličných osobách jednotného čísla, přítomného času, oznamovacího způsobu a doplňte je vhodným předmětem ve 2. pádě!*
134. *Následující slovesa přidávejte ke vhodným podmětům a doplňte je, udávající při tom, ve kterém pádě jest předmět:*
 ctíti (otec), vážit si (matka), poslouchati (rodiče), chváliti (syn), chytati (zajíc), chytati se (větev), držeti (v ruce meč), držeti se (strom), zdržeti se (víno), uchvátiti (holub), chopiti se (veslo), dotknouti se (žhavé železo), zatknouti (uprchlík), jímati (nepřítel), ujímati se (přítel), zmocniti (zástupce), zmocniti se (město), pustiti (sklenice z ruky), spustiti se (dobrý mrav), děsiti se (střelba).

Příklady. Hodinář dělá hodiny. Kovář nedělá hodin.

Červenka lapá mouchy. Orel much nelapá.

Pravidlo. Přechodná slovesa jsouce pronesena záporně, mívají předmět v pádě druhém.

Úkol 135. *Následující věty doplňte náležitým pádem jména podstatného:*

1. Chudoba — netratí (čest).
2. Pléva — nepotlačí (zrno).
3. Jeden dům — nestrpí (dva páni).
4. Vlk — nenosí (zvonec).
5. — dvakrát neošidíš (liška).
6. Ošklivá tvář — nemiluje (zreadlo).

Slovesa s předmětem v 7. pádě.

§. 83.

Úkoly. 136. *Rozebírejte následující věty a vypište z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Vítr hýbá stromem. — 2. Bouře zmítá lodici. — 3. Chlapec hází míčem. — 4. Zimnice lomcuje nemocným. — 5. Kláťte rukama. — 6. Točíme klíčem.

- b) 7. Zahradník zabývá se rád květinami. — 8. Kupec se zaměstnává svým obchodem. — 9. Zaneprázňuješ se pošetilými řeči. — 10. Obíráme se opravou úkolu. — 11. Ohněm nepohrávej!

137. *Rozebírejte následující věty a vypište z nich slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Pošetilý chlubí se bohatstvím. — 2. Páv se honosí svým peřím. — 3. Chudým nepohrdej! — 4. Bůh světem vládne.
b) 5. Posel vymlouval se zlou povětrností. — 6. Obžalovaný osvědčoval se mnohými svědky. — 7. Křivě Bohem přisahati se neopovažuj! — 8. Svou duší se nezaklínej! — 9. Rukojmě zaručil se za dlužníka svou ctí.

138. *Volte k slovesům těm jiné případné předměty a pronásejte jimi věty!*

Slovesa s předmětem v 6. pádě.

§. 84.

Úkoly. 139. *Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Dítě mluví o své hračce. — 2. Přemýšlíme o počtech. — 3. Děd vypravuje o svých příhodách. — 4. Soudce otázel se svědka o jeho stavu. — 5. Syn psal rodičům o své cestě.
b) 6. Umídlý touží po odpočinku. — 7. Lakomec baží po penězích. — 8. Žiznivý prahne po nápoji. — 9. Zvědavý dychtí po novotách.
c) 10. Cvičíme se ve psaní. — 11. Libujeme si ve procházce. — 12. Kochám se ve zpěvu ptactva.

140. *Važte slovesa ta s jinými případnými předměty a užiňte jich ku pronášení vět!*

O předmětných jménech přídavných.

§. 85.

- Příklady.* 1. Dělník jest pracovitý. — Pracovitý dělník jest **hoden** — čeho? — **odplaty**.
2. Dcera jest čistotná. — Dcera jest **podobna** — komu? — **matce**.

Pravidlo. Také jsou jména přídavná předmětná, která se doplňují předmětem, jako předmětná slovesa. Ta-

kový předmět náleží pak ke jménu přídavnému a váže se k němu pádem druhým, třetím nebo sedmým podlé otázek: *koho* — *čeho?* *komu* — *čemu?* *čím?*

Úkoly. 141. *Vytýkejte, která přídavná jména předmětná vyskytují se v následujících příkladech, a udejte při každém, kterým pádem se doplňuje:*

1. Posel povědom je cesty. — 2. Bůh milostiv jest všem tvorům. — 3. Bůh bohat je milostí. — 4. Kázeň mládeži prospěšna jest. — 5. Nebesa plna jsou slávy Boží. — 6. Kníže Oldřich byl lovu milovný. — 7. Rozlehlá krajina byla úrodou naplněna. — 8. Lench není hoden útrpnosti. — 9. Neopatrný sám svou škodou vinen bude. — 10. Buďme pamětlivi dobrodiní! — 11. Spravedliví radostí nebeských účastni budou. — 12. Semeno blinové podobno je k máku (k čemu?). — 13. Pyšný žádostiv bývá chvály. — 14. Vzduch lidem i zvířatům k dýchání je nezbytný.

142. *V následujících větách doplňujte předmětná jména přídavná případnými předměty v příslušných pádech podlé otázek:*

1. Synové podobni bývají (komu?). — 2. Lakomec žádostiv jest (čeho?). — 3. Stromy na jaře bývají plny (čeho?). — 4. Naši předkové byli milovní (čeho? orba — řemeslo — zpěv). — 5. Živočichové jsou užiteční (komu?). — 6. Housenky škodny jsou (čemu?). — 7. Pes jest věren (komu?). — 8. Za války vojín není jist (čím?).

O příslovečném určení:

a) místa a směru.

§. 86.

Příklady. Budějovice leží **nad Vltavou**.

Vltava vytéká **z hor Šumavských**, teče **skrze Prahu**
a vlévá se **u Mělníka — do Labe**.

Opakování. Ku které otázce odpovídá *příslovečné určení místa?* Ku kterým otázkám odpovídá *příslovečné určení směru?*

Úkoly. 143. *V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení místa a směru:*

1. Vídeň se prostírá na úpatí posledních výběžků Vídeňského lesa v rozsáhlé rovině na pravém břehu Dunaje. — 2. U Vídně sblížuje se trojí hlavní horstvo říše. — 3. U Vídně Dunaj nejméně je vzdálen moře Jaderského. — 4. Pohled se Štěpánské věže jest přerokošný. — 5. U nohou pozorovatele rozkládá se ohromné město; na jižním obzoru strní vzhůru alpští veličáni. — 6. Ve vnitřním městě Vídeňském jest císařský hrad. — 7. V císařském hradě jest uloženo mnoho uměleckých pokladů. — 8. Ve dvorech hradu nalézá se jízděcká socha císaře Josefa II. — 9. Ku kostelu Augustinskému přistavena jest kaple Loretanská. — 10. V Belvederu jest nejbohatší Vídeňská obrazárna.

144. *Napište pět vět s příslovečným určením místa a pět s příslovečným určením směru!*

b) čas u.

§. 87.

Příklady. Slunce svítí **ve dne**, měsíc **v noci**.

Slavík zpívá **do července**.

Po celý měsíc ani nespřchlo.

Opakování. Ku kterým otázkám odpovídá příslovečné určení času?

Úkoly. 145. *V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení času:*

1. Okolo r. 1200. panoval v Čechách Přemysl Otakar I. — 2. Za Václava I. vtrhli do Moravy Tataři. — 3. Stříbrné hory Kutenské dávaly ve třináctém století velké užitky. — 4. Pražské groše ve krátkém čase došly všeobecné obliby. — 5. Přemyslovci vládli v Čechách až do roku 1306. — 6. Čtyři králové rodu Lucemburského panovali zemím českým 127 let. — 7. Albrecht byl v držení koruny české kratinkou toliko dobu. — 8. Vladislav Jagajlovec stal se králem českým po Jiřím Poděbradském. — 9. Rod Habsburský panuje v Čechách od r. 1526.

Připomenutí. Letočty vyslovujeme číslovkami řadovými buď veskrz anebo aspoň v desítkách a jednotkách, říkajíce správně: (kdy?) l. (r.) 1885. = léta (roku) tisícioh osmistého osmdesátého pátého, nebo: roku tisíc osm set osmdesátého pátého, nebo i: roku tisíc osm set pět a osmdesátého. — (kdy?) okolo r. 1200. = okolo roku dvanáctistého (nebo tisícioh dvoustého). (dokud?) do r. 1306. = do roku tisícioh třístého šestého. — (od kterého roku?) od r. 1526. = od roku tisícioh pětistého dvacátého šestého.

146. Napište pět vět obsahu dějepisného s příslovečným určením času!

c) způsobu.

§. 88.

Příklady. Kolo **dokola** se točí.

Čas **rychle** ubíhá.

Chromý chodívá **o berlí**.

Rolník prodal vlnu **za dvacet zlatých**.

Pytel jablek prodává se **po třech zlatých**.

Louky sekáme **dvakrát do roka**.

Pravidlo. Příslovečné určení způsobu odpovídá k otázkám *jak, kterak, kolikrát* se co děje, *zač, po čem* se co dává.

Úkoly. 147. V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení způsobu:

1. Kůň jde krokem. — 2. Daňkové žijí v houfech velkých i malých. — 3. Jeleni bez patrného úsilí skáčí přes široké příkopy. — 4. Laně ošetřují mláďata svá s láskou podivuhodnou. — 5. Kůže dančí prodává se draze. — 6. Obchodník prodává zboží za hotové nebo na dluh.

148. Napište pět vět s příslovečným určením způsobu!

d) příčinnosti.

§. 89.

Příklady. Jinoch byl napomenut **sousedem**.

Vlna pochází **od ovce**.

Pro deště obilí nemohlo se sklízeti.

Pro zlato slzy tekou.

Leknutím nemohla žena ani promluvíti.

Pole se oře **pluhem**.

Ze zlata razí se dukáty.

Odeslal jsem psaní **po poslu**.

Člověk **ku práci** stvořen jest.

Ptáka poznáme **po peří**.

ještě
k čemu
nač
s čího
jinoch
od koho
u něho
ke čemu

ke čemu poznáme

Pravidlo. Příslovečné určení příčinnosti odpovídá k otázkám *kým* něco způsobeno jest, *od koho* neb *od čeho* co pochází, *proč* se něco děje, *čím* nebo *z čeho* se něco dělá, *k čemu* nebo *nač* co jest, *po čem* se něco poznává a pod.

Úkoly. 149. *V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení příčinnosti:*

1. Pro pravdu se lidé nejvíce hněvají. — 2. Od mlčení jazyk nezabolí. — 3. Od nahnilých jablek i dobrá se kazí. — 4. Pravdou na zemi šíří se ráj. — 5. Lži mění se země v údolí slzavé. — 6. Zlá rada vede ke škodě. — 8. Neopatrností chlapcovou rozbita byla nádoba. — 9. Chlapec byl potrestán za svou všetečnost. — 10. Dítě se třáslo zimou a strachem. — 11. Rolník se živí ze svého pole. — 12. Mnohý trpívá nevinně za viny cizí.

150. *Ustanovte příslovečná určení, která shledáváte ve čl. „Všeho s měrou“ (IV. čít. — 4.).*

151. *Ustanovte, která a jaká příslovečná určení shledáváte při slovesech v následujícím článku:*

Na výslunném pahorku vyhrabe si jezvec v zemi doupě. Z doupěte jeho vedou trubkovité východy. Některé vycházejí šikmo, některé vodorovně, některé kolmo.

Za dne obyčejně zdržuje se jezvec ve svém doupěti. Rád se však také vyhřívá na výsluní. Bystrým čichem zvětří člověka z daleka. Nemeškaje zaleze do své skrýše.

Pozdě v noci vychází na lov. Lapá drobná zvířata. Hubením myší a hadů stává se prospěšným. Sladké dílo čmelů bývá mu pochoutkou. Na podzim vychází na pastvu do vinic. Na zimu vystele si jezvec lůžko listím. V zimě skoro pořád spí. Po celou zimu mívá půst. Z jara bývá velice hubený.

152. *Rozeznávejte, kde v následujících neúplných větách k slovesům a jménům přídavným budete přičiňovati předměty, kde příslovečná určení a kde ke jménům podstatným určení přívlastková:*

1. Ptáčník vábí — (koho?). 2. Rolník zdělává — (co?). 3. Obilí dozrává — (kdy?). 4. Sníh padává — (kdy?).

5. Jarní mráz bývá škodliv — (čemu?). 6. Lenost škodivá — (komu?). 7. Slavík zpívá — (jak?). 8. Světlo přichází — (odkud?). 9. Lev je zvíře — (jaké?). 10. Pes je strážce — (čeho?). 11. Liška se ukrývá — (kde?). 12. Pták stvořen jest — (k čemu?). 13. Komáři lítají — (kolem čeho? kudy?). 14. — had jest nebezpečný (jaký?). 15. — sklo má slavnou pověst (které?). 16. Za Václava — vtrhli Tataři — (za kterého Václava? kam vtrhli?). 17. Moudrý nechlubí se — (čím?). 18. Osení se zotavilo — (čím?). 19. Kain zabil Abele — (proč?). 20. — dříví hoří plamenem (jaké?). 21. Havran je černý — (kde?). 22. U Příbrami dobývá se ruda — (jaká?). 23. Kněžna — založila Prahu (která?). 24. — rozprostírá se Malá Strana (kde?). 25. Hlas — rozléhá se po okolí (či hlas?). 26. Lakomec je žádostiv — (čeho?). 27. S temene — bývá daleký rozhled (s temene čeho?). 28. Marnotratník vinen jest — (čím?). 29. Z — říše přiváží se k nám mnoho kožešin (ze které říše?). 30. Žebrák prosívá o kus — (čeho?). 31. Rolník prodal pytel — (čeho?). 32. — člověk snáší protivenství — (jaký člověk? jak snáší protivenství?).

O větách složených čili souvětích.

Rozdíl jednoduché věty a souvětí.

§. 90.

- Příklady.* a) Pýcha jest hřích. — Štěstí jest vrtkavé. — Slunce osvětluje zemi.
- b) Pýcha předchází pád, a hanba pýchu vždycky provází. — Štěstí se trouší, neštěstí se sype. — Slunce ještě nesvití, den dosud nenastal.
- c) Pravda nezneuctí, almužna neochudí, modlitba neopozdí.

Pravidlo. Mluvíce propovídáme jednotlivé myšlenkové celky větami buď jednoduchými nebo složenými. Složeným větám říkáme též *souvětí*.

V jednoduché větě jest jediné spojení výroku s podmětem; v souvětí shledává se spojení výroku s pod-

mětem tolikeré, kolik jednotlivých vět v jeden celek jím se skládá.

V písmě se zavírá souvětí jako ukončená věta jednoduchá tečkou, otazníkem nebo rozkazníkem. Jednotlivé pak věty, ze kterých souvětí se skládá, oddělují se od sebe buď čárkou nebo středníkem.

Úkol 153. *Ustanovte o každé z následujících propovědí, zdali je pronesena větou jednoduchou nebo souvětím. Každé souvětí rozložte v jednotlivé jeho věty, a ty napište tak, aby podmínky jejich stály pod sebou a výroků též.*

Na př. Souvětí: Nebesa vypravují slávu Boží, a dílo rukou Božích zvěstuje obloha.

	Podmět.	Výrok.
Jednotlivé věty: {	a Nebesa —	vypravují slávu Boží,
	obloha —	zvěstuje dílo rukou Božích.

1. Cnost se závistí chodí. — 2. Každá cnost má svého hánce, a každý hřích hledá omluvu. — 3. U skoupého tolary pláčí, a u štědrého i haléře skáčí. — 4. Bezedné kádi se nedoliješ. — 5. Penize mohou mnoho, a pravda kraluje. — 6. Pravda sama se hájí. — 7. Pravda na světlo vychází, lež do tmy zachází. — 8. Za zlá slova slítne i hlava. — 9. Čelem zdi nevyrážej! — 10. Kámen v ohni se puká, vosk se v něm roztápí. — 11. Zdalíž oheň není protiven vodě? — 12. Nehřej hada za řadry!

13. Bůh lidský rozum převyšuje. — 14. Dobrý soused drahý klénot jest. — 15. Bůh chce polepšení hříšníka. — 16. Štěstí o berli se vleče, a neštěstí litá na křídlech. — 17. Smrt nehledí na zuby. — 18. Neposmívej se starému; sám budeš stár. — 19. Zdraví je velký poklad; proto máme si zdraví vážit. — 20. Každá nemoc má svůj lík; avšak lidé ho vždycky nevědí.

Souvětí souřadné.

§. 91.

- Příklady.*
1. Přiblížila se doba žni, a rolníci požali své obilí.
 2. Praha se honosí pěknou polohou, i výstavnost její jest krásná.
 3. Veverka řadí se ke hlodavcům; také zajíc k nim náleží.
 4. Diamant jest nejtvrdší drahý kámen; též rubín vyniká tvrdostí.

5. Vltava je přítok labský; **tolikéž** Ohře vlévá se do Labe.
6. Vrabec požere mnoho zrní; **ale** vlaštovka živi se toliko hmyzem.
7. Velehrad byl slavným sídlem moravských panovníků; **avšak** sláva jeho brzo zanikla.
8. Ráda kočka ryby jí, **než** do vody se jí nechce.
9. Není nám krátký život dán, **leč** my jej krátkým děláme.
10. Pochlebník není k nám upřímný; **a přece** ho rádi posloucháme.
11. Nejsme dobrými sami ze sebe; **nýbrž** Bůh nám k tomu milost dává.
12. **Budto** se chopíš práce, **nebo** tě stihne bída.
13. Chmel má tenkou lodyhu; **pročež** jej hospodáři podporují tyčemi.
14. Dluhů se varuj; **sice** bude dluh s tebou z jedné mísy jisti.
15. Kopřiva má vlákno líněnému podobné; **tudíž** máme také tkaniny kopřivové.
16. Varuj se zahálky; **neboť** zahálka jest všeho zlého počátek.
17. Člověk míní, Pán Bůh mění.
18. Trní při růži se rodí, po radosti žalost ohodí.

Pravidlo. Jednotlivé věty v souvětí spojujeme spojky.

Následující spojky jsou spojky souřadné:

- shutovací odporov. " tímne'*
1. **a, i, také, též, tolikéž**; *bu; ani-ani, jednorak - nején - , brýs, tu-tu, přední, dalk, paty, do*
 2. **ale, avšak, a přece, leč, než, nýbrž**; *anebo, jako, totiž, a*
 3. **budto — nebo**; *buť - , neb - , čili:*
 4. **neboť, tudíž, pročež, sice**; *proto, tedy, a toho, a z d.*

Souřadnými spojkami řadí se k sobě věty mluvnicky *samostatné*.

Někdy věty samostatné v souvětí i bez spojek k sobě jsou *přiraděny*.

Souvětí o větách samostatných jmenuje se *souvětí souřadné*.

V písmě samostatné věty souvětí souřadného oddělují se *jedna* od druhé *středníkem* (;). Před spojkami **a, i, anebo** jsou-li věty velmi krátké, klade se místo středníku jen *čárka* (,).

Úk o l y. 154. *Souvětí souřadná, ve předcházejících příkladech uvedená, rozkládejte v jednotlivé věty samostatné, a ty napište podobným způsobem jako v úkole 153!*

155. *Skládejte souřadná souvětí, vybírajíce z následujících jednotlivých vět po dvou a řadíce s příslušnými spojkami k sobě ty, které ku pronesení myšlenkového celku náležejí:*

1. Čerstvá jablka berou porušení od nahnilých. —
2. Lenivost zdlouha kráčí. — 3. Vám Pán Bůh dal. —
4. Cesta nepravosti jest příjemná. — 5. Víno pálí. —
6. Umění chleba nejl. — 7. Pravdou na zemi šíří se ráj. — 8. Dobré děti kazívají se ve společnosti zlých. —
9. Chudoba lenivost brzo dohoní. — 10. Nám Pán Bůh slíbil. — 11. Konec nepravosti jest zahynutí. — 12. Voda hasí. — 13. Pod uměním nohy neklesají. — 14. Lži mění se země v údolí slzavé.

Na př. 3. a 10. = Vám Pán Bůh dal, a nám (Pán Bůh) slíbil.

Souvětí podřadné.

Příklady.

§. 92.

1. Žáci mají psátí tak, **aby** to každý čísti mohl.
2. Jdi volnějším krokem, **abych** ti stačil.
3. Dověděli jsme se ve škole, **že** země má podobu koule.
4. Hvězdáři dosud nevědí, **zdali** měsíc jest obydlen.
5. **Až** obilí dozraje, ženci je posekají.
6. **Když** Přemysl Otakar II. ve válce zahynul, nastala zemi české velmi smutná doba.
7. Doba mladosti uplyne vám, **nežli** se nadějete.
8. **Kdyby** ti učení bylo milé, více bys v něm prospíval.
9. Pocestný pospíchal k městu, **poněvadž** slunce bylo již nad západem.
10. Všecken dluh odpustil jsem tobě, **jelikož** jsi mne prosil.
11. Vojsko se dalo na útěk, **protože** nepřítel učinil útok z nenadání.

Pravidlo. Od spojek souřadných rozeznáváme *spojky podřadné.*

Ku podřadným spojkám náležejí:

1. Spojka **a**, složena-li je se slovesem *bych, bys, by, bychom, byste, by*;
2. **že, až, poněvadž, jelikož, protože**;
3. **zdali, nežli, když.**

Podřadnými spojkami připojuje se *věta podřízená* ku své *větě hlavní.*

Souvětí, které záleží z věty hlavní a podřízené, jmenuje se *souvětí podřadné.*

V souvětí podřadném věta podřízená od hlavní od-
děljuje se vždycky čárkou.

Úkol 156. *Ve předcházejících podřadných souvětích rozeznávejte
věty hlavní a jejich podřízené, hledíce ku podřadným spojkám!*

Příklady.

§. 93.

Spojky podřadné.

1. **Kdo** rád pracuje, ten si snadno práci najde. *1) myslím; kde, kam, kudy a t. d. slokol*
2. **Koho** lstivý chce oklamati, toho chválí. *2) časová tedy; jakmile, ledva, sotva, spíše - než.*
3. **Komu** se neloni, tomu se zelení. *3) spůsobové; jak čím - to, jak to - tak.*
4. **Co** nemilo tobě, toho jinému nočiň! *4) příčinné proto; jak, jakmile, jakmile, tak - to, až.*
5. **Čeho** nemáš, tím se nechlub!
6. Nesud o tom, **čemu** nerozumíš.
7. **Kde** člověk neváhá, tam Pán Bůh pomáhá. *5) účelné aby, by.*
8. **Kam** slunce nechodí, tam chodí lékař. *6) přípustné ac; jakmile, by - to, kdy, než.*
9. **Kudy** táhlo vojsko nepřátelské, tam zůstaly krajiny zpustošeny. *7) spoloměrné ne; jakmile, když, jakmile, jakmile.*
10. **Jak** ty jsi k jiným, tak budou jini k tobě.
11. Jablko, **které** pozdě zraje, déle trvá.
12. Bůh, **jenž** svět stvořil, zachovává jej.

Pravidlo. Podřízené věty připojují se ke svým hlavním
také vztaznými náměstkami nebo vztaznými příslovci.

Úkol 157. *Rozeznávejte ve předcházejících příkladech věty hlavní
a jejich podřízené, hledíce ke vztazným náměstkám a příslovcím!*

Rozdíl souvětí souřadného a podřadného.

§. 94.

Příklady. a) *Souvětí souřadné:* Dosud slunce svítí, ještě trvá den.

Rozklad souvětí souřadného.

Podmět. Výrok.

Jednotlivé věty: **Slunce** svítí dosud;
den trvá ještě.

- b) *Souvětí podřadná:* 1. Když slunce zapadne, nastane noc.
2. Jablko, které pozdě zraje, déle trvá.

Rozklad souvětí podřadného.

Hlavní čili vlastní podmět povědi, o kterém se výrok pronáší.	Hlavní, úplný výrok, který se o podmětě hlavním pronáší.
1. Noc	nastane , když slunce zapadne.
2. Jablko , které zraje pozdě, <i>podmět a výrok</i>	trvá déle. <i>podmět a výrok</i>
<i>podřízený čili část podmětu hlavního.</i>	<i>podřízený čili část výroku úplného.</i>

Pravidlo. V souvětí souřadném, kolik je samostatných vět, tolik je též samostatných podmětů a výroků.

V souvětí podřadném činíme rozdíl mezi podmětem a výrokem hlavním čili vlastním (úplným), a mezi podmětem a výrokem podřízeným, kteréžto dva členy skládající pospolu mluvnickou větu, jsou jen částí výroku nebo podmětů hlavního.

Úkol 158. V následujících příkladech rozkládejte a) souřadná souvětí v podmínky a výroky samostatné; b) podřadná souvětí rozkládejte v podmínky a výroky hlavní; v těch pak vytkněte podmínky a výroky vět podřízených:

1. Jelenu parohy nejsou těžké, ptáku křídla nepřekáží. — 2. Mír staví, svár boří. — 3. Čiřme od Boha počátek, a dobrý bude pořádek. — 4. Den začíná vlaštovička, večer končí zpěv slavička. — 5. Když jaro nastává, vracejí se zpěvaví ptáci z teplých krajín. — 6. Když dub padne, ledakdos třísky sbírá. — 7. Člověk, který jest nevděčný, dobrodini nezasluhuje. — 8. Strana, ve kterou ukazuje polední stín, jmenuje se sever. — 9. Kam pán káže, sluha jde. — 10. Kde člověk neváhá, tam Pán Bůh pomáhá. — 11. V srdci, v kterém sídlí cnost, v tom má stan i blaženost. — 12. Koho Pán Bůh chrání, toho šíp neraní. — 13. Kudy často vozy jezdí, tráva neroste. — 14. Proto má kovář kleště, aby se nespálil.

Ku kterým otázkám podřízené věty v souvětích odpovídají.

§. 95.

Příklady.

Když snopy dobře vyschnou, vozí je hospodáři do stodoly.

Hospodáři vozí snopy do stodoly — **kdy**? = *Když dobře vyschnou.*

Děti nemají choditi tam, kde se střílí.

Děti nemají choditi tam — **kam**? = *Kde se střílí.*

Jak si usteleš, tak si lehneš.

Tak si lehneš — **jak**? = *Jak si usteleš.*

Kde je hospodyně líná, dává i čeládka ruce do klína.

Tam dává i čeládka ruce do klína — **kde**? = *Kde je hospodyně líná.*

Pravidlo. Některé podřízené věty podřadných souvětí odpovídají k týmž otázkám, jako ve větách jednoduchých příslovečná určení místa, času, způsobu, příčiny.

Takovým podřízeným větám říkáme *věty příslovečné*.

Úkol 159. *V následujících souvětích podřadných vypouštějte věty podřízené, a při hlavních se tažte tak, aby podřízenými se dalo odpovědět:*

1. Kde jest kouř, tam i oheň bývá. — 2. Na podzim odlétají ptáci tam, kde není tuhé zimy. — 3. Když zavisitne jarní den, ozývají se ptáčkové ve svých hnízdech. — 4. Pokud žijeme, potud naději se rádi oddáváme. — 5. Až bude po vojně, vrátí se naši vojínové domů. — 6. Živi buďte tak, aby život váš každému byl dobrým příkladem. — 7. Neviděli jsme na čtení, poněvadž v pokoji nebylo světla. — 8. Dokud jsi ve štěstí, máš přátel dosti. — 9. Co jsem já psal, zabývala se moje sestra šitím. — 10. Vykonám vše, jak jen přijdu domů.

§. 96.

Příklady. Bůh chce, aby se hříšník polepšil.

Bůh chce — **co?** = *Aby se hříšník polepšil* = *polepšení hříšníka*.

Koho lstivý chce oklamati, toho chválí.

Toho lstivý chválí — **koho** chválí lstivý? = *Koho chce oklamati*.

Kdo rád ze svého udělí, tomu Pán Bůh nadělí.

Tomu Pán Bůh nadělí — **komu** nadělí Pán Bůh? = *Kdo rád ze svého udělí*.

Pravidlo. Některé podřízené věty souvětí podřadných odpovídají k otázkám *koho* — *co?*, *komu* — *čemu?* a podobným, jako předměty ve větě jednoduché.

Takovým říkáme *věty předmětové*.

Úkol 160. *V následujících souvětích vypouštějte věty podřízené, a při hlavních se tažte tak, aby podřízenými dalo se odpovědět:*

1. Koho Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. — 2. Varujte se těch, kteří pravdy nemilují. — 3. Hleď pomoci tomu, kdo tvé pomoci potřebuje. — 4. Každý nejraději zabývá se tím, co ho těší. — 5. Nač ve dne myslíváme, o tom se nám v noci zdává. — 6. Lakomec baží jen po tom, aby mnoho peněz nashromáždil.

§. 97.

Příklady. Kdo rád pracuje, ten si vždy práci najde.

Co nám příliš lahodí, snadno bývá škodlivé.

Ten si vždy práci najde — **kdo** si vždy najde práci? = Kdo rád pracuje. Snadno bývá škodlivé — **co** bývá snadno škodlivé? = Co nám příliš lahodí.

Pravidlo. V některých podřadných souvětích odpovídá podřízená věta k otázce *kdo* — *co*?, jako podmět ve větě jednoduché.

Takovým podřízeným větám říkáme *věty podmětové*.

Úkol 161. Z následujících souvětí čtete toliko věty hlavní, a tažte se při každé tak, aby se mohlo odpověděti větou podřízenou:

1. Kdo se modlit nelenuje, milosti Boží se nezbaňuje. — 2. Co s nebe prší, to žádnému neškodí. — 3. Kdo Bohu slouží, dobrého má hospodáře. — 4. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. — 5. Kdo se povyšuje, bude ponížen. — 6. Kdo dobré činí, lepšího se dočká. — 7. Co zlé, láme se ve dvě. — 8. Kdo zlé strojí, nech se zlého bojí.

§. 98.

Příklady.

Ono pole dobře rodí, po kterém hospodář chodí.

Ono pole dobře rodí — **které pole**? = Po kterém hospodář chodí.

Pravidlo. V některém podřadném souvětí odpovídá podřízená věta k otázce *který*, *-á*, *-é*, *jaký*, *-á*, *-é*, jako přívlastek ve větě jednoduché.

Taková podřízená věta jmenuje se *věta přívlastková*.

* * *

Hledíme-li při podřadném souvětí k tomu, na které otázky podřízené věty jeho odpovídají, rozeznáváme podřízené věty

a) *podmětové a předmětové*, b) *přívlastkové*, c) *přísllovečné*.

Podřízená věta v souvětí svou hlavní větu buď předchází anebo jí následuje.

Přívlastková věta staví se ku podstatnému jménu, které se jí určuje, a protož vkládá se někdy mezi části věty hlavní; v tom případě odděluje se v písmě počátek i konec její čárkou, na př. Vodě, která se prýští ze země, říkáme voda pramenitá.

Úkoly. 162. *V následujících souvětích čtěte věty hlavní o sobě, a tažte se při každé tak, aby se mohlo odpovědět větou podřízenou:*

1. Ta myška již lapena, s kterou kočka pohrává. —
2. Ten člověk nikomu neprospěje, který ani sobě dobrým býti nedovede. —
3. Každá ruka pěkná, která dává. —
4. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka. —
5. Která práce byla kvapně vykonána, ta je málo platná. —
6. Který dům nemá pevného základu, ten se snadno zboří.

163. *V následujících souvětích podřadných rozeznávejte a) věty hlavní a podřízené; b) o podřízených vytýkejte, které jsou podmětové, předmětové, přívlastkové nebo příslovečné:*

1. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. —
2. Proto vlčka bijí, aby se vlk vtípil. —
3. Kdo vysoko létá, nízko sedá. —
4. Kdo se chváli, není chvály hoden. —
5. Tak chval, abys nepřechválil. —
6. Když Kain zabil bratra svého, bloudil v pustinách. —
7. Kde rozum nestačí, čas pomůže. —
8. Kdo hněv svůj podmaňuje, statečnost dokazuje. —
9. Kdo chce jádro jísti, musí ořech rozlousknouti. —
10. Kdo sám běží, toho snadno hnáti. —
11. Méně myslí o sobě, když štěstí obráceno jest k tobě. —
12. Kde je ruk dosti, jde dílo v rychlosti. —
13. Mílo dělati, když je čím. —
14. Kdo nebyl při díle, nebuď také při jídle. —
15. Ten groš je dobře utracen, kterým se čtyři ušetří. —
16. Štěstí jest ptáče, jež neustále sem tam skáče.

Připomenutí. 1. Souvětí obsahuje v sobě často více nežli dvě věty, a ty rozmanitě vespolek se pojí, a to:

- a) Všecky jednotlivé věty spojeny jsou souřadně, na př. Pokora činí pokoj, pokoj činí bohatství, bohatství činí pýchu, pýcha činí válku, válka činí chudobu, chudoba činí zase pokoru. — Boj se Boha, styd se lidí, nehřeš nikdy, Pán Bůh vidí.
- b) K jedné hlavní větě pojí se několik podřízených, na př. Kdo jest nevděčným za dobrodiní malé, ten nezasluhuje, aby se mu prokázalo dobrodiní veliké.
- c) Podřadné souvětí řadí se k jinému podřadnému anebo k větě samostatné, na př. Kdo se povyšuje, bude poníženi, a kdo se ponižuje, bude povýšen. — Kdo každého poslouchá, zle činí, a kdo neposlouchá nikoho, činí ještě hůře. — Co v tichu vzešlo, zdárněji prospívá: hlučný počátek tichý konec mívá. — Kdo miluje práci, nalézá chleba; pracovitému hlad někdy do domu kouká, ale vjíti nesmí.
- d) Ještě jinými rozmanitými způsoby, jakž toho dokladů hojně jest v čítankách.

2. Souvětí složitě rozložiti se dá často ve dvě hlavní polovice, kteréž odděleny jsouce dvojtečkou, samy opět z menších oddílů větých se skládají, na př.: Syn moudrý přijímá cvičení otcovo: ale kdož jest posměvač, neslyší, když se mu domlouvá. — Kdo ostříhá úst svých, ostříhá duše své: kdož pak bez uvážení mluví, pocítí zlych věcí.

O větách stažených.

§. 99.

Příklady.

- Slunce svítí a hřeje. Růže kvete, vadne a opadává.
- Dub a buk jsou listnaté stromy. Železo, olovo a měď jsou důležité kovy. Jelen a daněk zdržují se v lese. Šťěstí a nešťěstí sousedy sobě jsou.
- Ty i tvá sestra budete zalívat květiny. Otec i matka odešli. Hrušky a jablka byly loni drahé.
- Podvod a klam zradí se sám. Ani náрек ani výmluva tu nepostačila.

Pravidlo. V některých větách shledáváme dva neb několik výroků při jednom společném podmětě, anebo při jednom společném výroku dva neb několik podmětů, kteréžto násobné členy bývají neb mohou býti souřadnými spojkami spojeny. Věty takové nazývají se *věty stažené*.

Největším dílem se věty stažené dají rozvésti v úplné věty souřadně složené, které pak mají některou část totožnou.

Na př. Lidé i andělé jsou tvorové Boží = Lidé jsou tvorové Boží, i andělé jsou tvorové Boží.

V stažených větách s kolikonásobným podmětem klade se společný výrok z pravidla ve množném čísle.

Jsou-li ty podměty rozličných osob, řídí se výrok dle osoby mluvnickým pořadem přednější; jsou-li pak násobné podměty rozličného rodu, má ve výroku mužský rod přednost před ženským, a ženský před středním.

Někdy však při kolikonásobném podmětě klade se výrok v čísle jednotném, a při podmětech rozličného rodu řídí se výrok rodem podmětu nejbližšího.

Příklady.

- Kočka lapá myši a ptáky. Čáp požívá žáby, ještěrky, hady a podobná zvířata.
- Rolník pracuje doma i na poli. Hodní žáci chovají se slušně ve škole, doma i na ulici.
- Člověk pilný a šetrný domůže se jmění. Věrný, upřímný a moudrý přítel dražší jest nad bohatství.

Pravidlo. Podobně jsou věty stažené, ve kterých se vyskytuje kolikonásobný přívlastek, předmět nebo příslovecné určení při jednom slově určeném.

Všelike kolikonásobné části ve větách stažených spojeny bývají, jako plné samostatné věty souřadných souvětí, spojkami souřadnými; pokud neklademe spojek, oddělujeme v písmě jednotejné ty části čárkami.

Úkol 164. *V následujících větách stažených vytýkejte, která část její jest násobná:*

1. Jaro, léto, podzim a zima jsou části roku. — 2. Rolníci, zahradníci, štěpaři a lesníci pracují o zdělání půdy zemské. — 3. Dávat a prosit je mnoho. — 4. Sytý vlk se uspokojí, lakomec nikdy. — 5. Bůh není náhliv, ale pamětliv. — 6. Kuřátko pije a k nebi pohlíží. — 7. Lakomec všem bývá zlý, sobě nejhorší. — 8. Slunce svítí ve dne, měsíc v noci. — 9. Pravda příkrá, ale zdravá. — 10. Cizí chyby do slunce, své do stínu stavíme. — 11. Po chodu a po řeči poznáš člověka. — 12. Nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází. — 13. Neštěstí nechodí po horách, ale po lidech. — 14. Tělesa hranatá jsou, oblá nebo kulatá. — 15. Víra, naděje a láska jsou Božské cnosti.

Připomenutí. 1. V souvětí souřadném může být kterákoli samostatná věta větou staženou, na př. Červen, červenec a srpen jsou měsíce letní; do prosince, ledna a února padá zima.

2. V souvětí podřadném může být sama o sobě staženou jak hlavní tak podřídžená věta, na př. Synové i vnuci přáli dědovi, aby byl ještě dlouho živ a zdrav.

Řeč přímá a nepřímá.

Příklady.

§. 100.

Otec pravil ke svým dětem: „Ve vinici naší skryt jest poklad.“

Otec pravil ke svým dětem, že ve vinici jejich skryt je poklad.

„Odkud přicházíš?“ otázal se mne ujec.

Ujec se mne otázal, odkud přicházím.

Pán rozkázal služebníku: „Neprodleně vydej se na cestu do města!“

Pán rozkázal služebníku, aby se neprodleně vydal na cestu do města.

Bohatý kupec vychloubal se mlynáři překrásným diamantem. Mlynáři se kámen líbil, i otázal se kupce: Jaký užitek máte z toho kamene? — „Žádný,“ odpověděl kupec; „kámen, ten koupil jsem toliko pro své potěšení.“

Mlynáři se kámen líbil i otázal se, jaký užitek z něho kupec má. Kupec odpověděl, že žádný; že si ten kámen za veliké peníze koupil jen pro své potěšení.

Pravidlo. Uvádíme často slova, která byla někým pro-
nesena. Při tom rozeznáváme *větu uvozovací* a *řeč uvedenou*.

Větou uvozovací oznamuje se, čí slova se vytýkají.

Řeč uvedená jest buď *řečí přímou* nebo *řečí nepřímou*.

Řeč přímá uvádí vytčená slova tak, jak je pronesl
jejich původce.

Řeč přímou v písmě začínáme velkým písmenem,
a pro větší zračitost vkládáme ji často mezi úvod-
níky („“). Po větě uvozovací, předchází-li uvedenou řeč
přímou, klade se dvojtečka (:).

Věta uvedená, kterou se vytýká něčí řeč nepřímou,
podřizuje se své uvozovací větě týmž způsobem, jako
věta předmětová své hlavní.

Úkoly. 165. *V následujících příkladech řeč nepřímou proměňte
v řeč přímou, a větu uvozovací položte napřed:*

1. Matka napomínala dceru, aby byla čistotná. —
2. Pan učitel připomenul žákům, aby po ulicích slušně
chodili, a známých uctivě pozdravovali. —
3. Vůdce po-
vzbuzoval své vojíny, aby statečně vytrvali v boji. —
4. Čtvrté přikázání Boží velí každému, aby ctil otce
svého i matku svou. —
5. Pocestný tázal se děti, kudy
by měl jíti do blízkého města. —
6. Abraham pravil
k Lotovi, aby si pro svoje stáda vybral krajinu, kterou
by chtěl. —
7. Josef žádal svých bratří, aby k němu
přivedli otce Jakuba.

166. *V následujících příkladech řeč přímou proměňte v nepřímou:*

1. Řekl had Evě: Proč přikázal vám Bůh, abyste
nejedli z každého dřeva rajského? —
2. Eva odpověděla:
Jíme z ovoce všeho stromů; jen z ovoce stromu, kterýž
jest uprostřed ráje, nám Bůh jisti zakázal, abychom ne-
zemřeli. —
3. Řekl had ženě: Nezemřete, ale budete jako
bohové, vědouce dobré i zlé. —
4. Řekl Hospodin Mojží-
šovi: Toto díš synům Israelským: Hospodin Bůh otcův
vašich poslal mne k vám. —
5. Mojžíš a Aron vešli
k Faraonovi a řekli: Toto praví Hospodin, Bůh israel-
ský: Propuště lid můj, ať obětuje mi na poušti.

Oddíl čtvrtý.

O t v o ř e n í s l o v .

Kmen, kořen, přípona, předpona.

§. 101.

- Příklady.* a) **B**ije pět hodin. — Vozka má **bič**. — **B**idlo je dlouhá dřevěná tyč. — Strhla se **bit**va mezi dvěma vojsky; byl to krutý **boj**. — Obě strany **boj**ovaly neustupně. — Na **boj**išti zůstalo mnoho padlých a raněných. — Války se **ve**dou na obranu nebo na **výboj**. — Římané byli národem **výboj**ným.
- b) Kůň **ne**se jezdece. — **Povodeň** jednomu **přin**ese, druhému **od**nese. — **Vít**r **roznáší** bylinná seménka na všechny strany. — **Orel** se **vznáší** vysoko. — **Nosič** **nosí** břemena. — **Nůže** a **nosidlo** jsou věci na **no**šení.

Pravidlo. Slova nejsou nahodilé skupiny hlásek, nýbrž jsou vytvořena ze svých *kmenův* určitými *příponami* a *předponami*.

Kmen jest základní část slova.

Přípony připínají se ku kmeni na jeho konci a jsou buď *ohybací*, pokud se jimi slova skloňují neb časují, buď *odvozovací* čili *tvorné*, pokud se jimi odvozují či tvoří základy slov nových.

Předpony předrážejí se kmeni slova. Mohou-li státi jinak také samy o sobě před pády slov sklonných, říká se jim *předpony předložkové*.

Není každý kmen prvotným původem slov, nýbrž mnoho slovních kmenů mívá společný prvotný původ, a to jest *kořen* slov.

Která slova mají společný kořen, těm říkáme slova původem *příbuzná*.

Kořen slov je vždycky jednoslabičný a při tom buď samohláskou ukončený čili *otevřený* jako **bi-**, nebo souhláskou *zavřený* jako **nes-**.

Úkol 167. Na vytčených slovech v následujících příkladech rozznávejte kmen, přípony odvozovací a ohybací a předpony! — Vyhledejte slova původem příbuzná a stanovte společný jich kořen:

1. *Vozka napájí* koně. — 2. *Hlidač hlídá* polní úrodu. —
3. Zralé obilí *sváží* se do stodoly. — 4. S osamělého vrchu bývá široký *rozhled*. — 5. Krásný je *pohled* s Petřína na Prahu. — 6. *Pivo* jest *nápoj opojný*. — 7. *Mydlář* dělá v *mydlárně mýdlo*, kterého užíváme při *mytí* a *praní*. —
8. *Myji* se. — 9. Při učení se *neohlížíme*. — 10. *Kuřátko pije* a k nebi *pohlíží*. — 11. Častá *dohlídka* práci pohání. — 12. *Umyvačka umývá* kuchyňské nádobi. —
13. *Hospodář veze* na trh ovoce. — 14. Máme nový *vůz*. —
15. *Převozník* u *přívozu* čeká a *převáží* lidi přes vodu. —
16. *Veslem* se *vesluje*.

Připomenutí. Ve slovech složených jsou dva kmeny v jeden slovní celek spojeny, na př. kratochvíle, pivovár, zeměpán, zlatohlávek, medvěd, trativod, kazisvět, paroloč, hromosvod, dělostřelec, dobrodíní, zlosyn; — bohlabojný, tvrdošijný, krátkozraký, čtvernohý.

Slova o jednom kmeni jsou slova *prostá* čili *jednoduchá* a to buď původní, jako: *biji* — *bíti*, *nesu* — *nésti*, *klečím* — *klečeti*, *mluvím* — *mluviti* — *mluva*, nebo od jiných odvozená, jako: *bič* — *bičíště* — *bičovati*, *nosič* — *náše*, *mluvnice* — *mluvnický*.

Slova předponami z jiných slov utvořená pokládají se za složená, jako: *kladu* — *nakládám* — *náklad* — *nákladný*, *zakládám* — *základ* — *základný* — *zakladatel*; město — *předměstí*, slovo — *přísloví*, hora — *pohoří*, ruka — *bezruký*, Bůh — *bezbožný*, moc — *nemoc*, čas — *nečas*.

Stupňování samohlásek v kořenu slovesném.

§. 102.

Příklady. Blesk *bije* a *zabíjí*. Pták *letí*; *létá* (*lítá*) přes hory doly. *Nesu* knihu; *nosím* ji často do školy. Slavík *pěje*; *zpívá* dlouho do noci. Krtek v zemi *ryje*; *podrývá* drn. Otec *budí* synka; synek ze sna se *probouzí*. Kovář *kuje*; *ková* koně. *Heč* míčem; *házej* jen sám! Obilí *roste*; *vzrůstá* znenáhla. Matka *klade* dítěto do postele; *ukládá* je tam *pozorně*.

Pozorujme slova *bije, nesu, pčje, ryje, budí, roste, klade;*
 jsou v nich kmeny *bi, nes, pč, ry, bud, rost, klad,*
 a v těch samohlásky *i, e, ě, y, u, o, a.*

Pravidlo. Ze samohlásek pokládáme za nejslabší měkké krátké **i; e, ě, y, u, o, a** jsou postoupně mocnější čili závažnější.

(Pozorujme slova *bije — zabíjí;* jest v nich týž kořen *bi*, ale po první je v něm **i** krátké, po druhé dlouhé.)

Samohláska každá stává se prodloužením závažnější; dvojhláska **ou** (*budí — probouzí*) závažnější jest než **o i než u.**

(Pozorujme slova o stejných kořenech *bije — zabíjí, letí — létá — lítá, nesu — nosím, pčje — zpívá, ryje — podrývá, budí — probouzí, kuje — ková, hod — hází, roste — vzrůstá, klade — ukládá;* znamenáme v nich ve všech, že v téměř kořeně slabší samohláska může se změnit v závažnější, což se jmenuje stupňování samohlásek.)

V kořenech slovesných stupňují se zhusta slabší samohlásky a to zejména:

i	stupňuje se v í,
e	” ” ” é, í nebo o,
ě	” ” ” í,
y	” ” ” ý,
u	” ” ” ou neb ov,
o	” ” ” á neb ů,
a	” ” ” á.

Úkol y. 168. Ze kterých slovesných kořenův odvozena jsou slovesa v následujících větách vyznačená? Jaká změna stala se s původními kořeny?

1. Bednář pobíjí sudy. — 2. Divka dovíjí věnce. — 3. Dítka dojíjí své mléko. — 4. Krejčí došívá oděv. — 5. Sestra dořívá sklenici. — 6. Užijevme moudře věku své mladosti! — 7. Pes řídá ovce. — 8. Co tvé práci říká otec? — 9. Brodíme se vodou. — 10. Rolník celý den vozí obilí. — 11. Ovčák honí stádo na pastvu. — 12. Malé dítka ve snu se usmívá. — 13. Vlasy pokrývají temeno a týl. — 14. Zpurný se spouzí poslechnouti. — 15. Ploveme ke břehu. — 16. Hbitý rychle v práci se otáčí. — 17. Zahaleč okrádá své bližní o nenahraditelný čas.

169. *Stupňujice v následujících slovesných kořenech samohláskv, odvozuje slovesa příponami a předponami:*

bi-je, při-, u-, do-;
 pi-je, při-, u-, do-;
 vi-je, u-, do-;
 ši-je, při-, ob-, pro-, se-, na-, za-, do-;
 li-je, do-, za-, pře-, roz-;
 ple-te, s-, roz-, do-, o-;
 hře-je, o-, vy-, na-, pro-, roz-;
 vě-je, od-, za-, pro-, o-;
 my-je, o-, vy-, pře-;
 pust-í, s-, roz-, do-, při-, pře-, vy-, od-;
 voz-í (z kořene veze), s-, roz-, pře-, do-, za-, od-;
 kvet-e, roz-, vy-, od-, do-.

Přípony rodové a odvozovací.

§. 103.

Příklady. Les jest *tich*. Zajíc má rychlý *běh*.
 Dědina bývá *ticha*. Lepší *chvála* nežli *hana*.
 Všecko jest *ticho*. Na mostě se platívá *mýto*.
tichý les, *duch* — *duše*,
tichá dědina, *had* — *hádě*,
tiché údolí, *pán* — *paní*,
rybí ploutev, *květ* — *kvítí*.

Pravidlo. Příponami **-a**, **-o** značí se ženský a střední rod jmen přídavných neurčitých a jmen podstatných. Jsou to přípony rodové. Podobně rodovou příponou u podstatných jmen jest **-e**, **-ě**, **-í**.

Rodovými příponami určitých jmen přídavných jsou: **-ý**, **-á**, **-é**, **-í**.

Příklady. a) Keř odkvetl. *Hýřil* a *Výskal* jsou bratři.
 Růže zvařla. *Bída* je *metla* na lenocha.
 Listí zrudlo. *Peklo* je místo hrůzy.
 Dům jest kryt. *Dům* má *kryt*.
 Studně bývá *kryta*. *Čistota* půl zdraví.
 Jmění bývá *skryto*. *Síto* je na prosévání.
 Žák bývá *chválen*, *Vojenský stan* byl postaven.
 žákyně *chválena*, *Kachna* káchá.
 dítě *chváleno*. *Sukno* se souká.
 Onen muž jest mi *znám*, *Dým* vystupuje.
 krajina jest nám *známa*, *Sláma* je na slání.
 jméno jest *známo*. *Písmo* je pěkné.

Jsem živ,
i matka má je živa.
Na trhu bývá živo.
Pes je chytrý,
liška chytrá,
zvíře chytré.

- b) Kámen je těžký,
měď těžká,
olovo těžké.
Kdo čte, má oči.
Kde něco hníje, dělá se hnis.
Bič je nástroj na bití.

Každý stav má své obtíže.
Živa byla Slovanům bohyně.
Pivo jest nápoj.
Zdraví je vzácný dar.
Jiskra podněcuje oheň.
Jádro z ořechu se jídá.

Pátý den po neděli je pátek.
Na obilí stavívá se sýpka.
Malému dítěti říkají dítko.
Kupec kupuje.
Panoš provázal pána.
Vítěz bývá slaven.

- c) *slad-ký*, *slas-t*, *sladko-st*, *peč-et*, *louk-of* (luk), *per-ut*, *koh-out*,
lop-ata, *tek-utý*, *let-itý*, *kul-atý*;
hřeb-en, *pol-eno*, *havr-an*, *smet-ana*, *běh-oun*, *hlt-on*,
niž-ina, *ovč-in*, *Praž-an*, *svat-yně*, *věz-eň*, *červ-ený*,
dřev-ěný, *tet-in*;
voj-ák, *mal-ík*, *souč-ek*, *vlad-yka*, *voj-sko*, *ohn-isko*, *boj-istě*,
Praž-ský, *div-oký*.

Pravidlo. Souhláskové odvozovací přípony jsou:

1. -l, -t, -n, -m, -v, -r;
2. -k, -ch, -s, -č, -c, -š, -z.

Tyto jednoduché souhláskové přípony jsou základním živlem přechytlivých jiných souhláskových přípon. Tak na př. jediná přípona -t jest základním živlem ve příponách: -tí, -f, -st, -et, -of, -uf, -out, -ata, -utý, -itý, -atý a t. d.

Krátké a dlouhé samohlásky přípon slovotvorných.

§. 104.

Příklady. Voják nosí zbraň.
Nejmenší prst jmenuje se malík.
Lesník ošetřuje lesy.

Pravidlo. Ve příponě -ák jest dlouhé á, ve příponě -ík nebo -ník měkké dlouhé í.

Úkoly. 170. Ze kmenů následujících slov utvořte slova odvozovací příponou -ák, krátice kmenovou samohlásku, kde je dlouhá:

bočati, tesati, žebrati, voda, skot, hora, levý, chudý; —
toulati, pásti, zpívati, síla.

171. Ze kmenů následujících slov tvořte jména zdobnělá:

a) příponami **-ek, -ko**:

kruh, dluh, pruh, suk, buk, sud, brus, kus, hrad, stan, sad, chlad, klas, hlas, plot, krok, roh; slovo, tělo, čelo, dřevo. (Příponou **-ek, -ko** se v těchto slovech kmenová samohláska *dlouží*.)

b) příponami **-ík, -iček, -ek, -eček**:

kůň, vůz, nůž, kůl, důl; dům, stůl, vůl. (Kmenové **ů** těchto slov příponami **-ík, -iček, -ek, -eček** mění se v krátké **o**.)

c) týmiž příponami:

chrám, krám, trám, žbán, háj, strom, záhon, spis; les, hřeb. (Příponami **-ek, -eček, -ík, -iček** nemění se v těchto slovech délka kmenové samohlásky.)

d) příponou **-ka**:

houba, trouba, kráva, tráva, brána, skála, jáma, mísa, hlína, lípa, síra, žíla, řípa. (Příponou **-ka** ve slovech těchto kráčí se kmenová samohláska; avšak nikoli ve slovech: mirka, dírka, knížka, chvílka, kůrka, hůlka, šňůrka.)

e) příponami **-ka, -ek, -ko**:

zahrada, posada, hromada, beseda, osoba, oprať; obraz, provaz, skřivan, havran, potok, pramen, kořen, hřeben, kolovrat; šídlo (šidélko), křídlo, jídlo, zrcadlo, hovado. (V těchto a podobných slovech *víceslabičných* *dlouží* se příponami **-ka, -ek, -ko** samohláska ve slabice předposlední.)

f) změnou přípon **-adlo, -idlo** ve zdobňovací **-átko, -itko**:

struhadlo, zrcadlo, kruhadlo, stupadlo, věšadlo, klekadlo, pravidlo, stinidlo, kružidlo.

172. Ku kmenům následujících slov přičiňte slootovornou příponu **-ník (-ík)**:

dílo — dělný, role — rolní, ruka — ruční, den — denní, zpěv — zpěvný, bojovati — bojovný, hodovati — hodovní, železo — železný; zlato, obuv, zámek, mez, seno, cediti, sto.

§. 105.

Příklady. Kolář dělá kola. Písař píše. Malíř maluje obrazy. Kovárna je dílna kovářova.

Pravidlo. Přípona **-ář** v některých slovech je s dlouhým, v některých s krátkým **a**.

Příponu **-ář** s dlouhým **á** mají slova:

*kolář, kovář, konvář, mydlář, mlynář, rybář, řezbář,
bednář, truhlář, cihlář, lhář.*

Příponu **-ař** s krátkým **a** mají slova:

*tesař, dřevař, pekař, pilař, vinař, knihař, sochař,
strunař, vladař, sadař, štěpař.*

Přípona **-ír** má měkké dlouhé **í**.

Přípona **-árn** (**-árn-a**) má dlouhé **á**, přípona **-írn** (**-írn-a**) měkké dlouhé **í**.

Úkol 173. Pište následující slova, doplňující jejich přípony
náležitými samohláskami:

*meč-ř, nož-ř, uhl-ř, hrnč-ř, věj-ř, hav-ř, pek-rna, my-
dl-rna, kav-rna, pis-rna, vin-rna, plov-rna, obraz-rna,
tov-rna, suš-rna, muč-rna, kresl-rna, tav-rna.*

§. 106.

Příklady. Brusi-č má brousi-ti, prodava-č prodáva-ti, saze-č sáze-ti.

Roháč má rohy.

Pravidlo. Přípona **-č** přičiňuje se k základu způsobu neurčitého a zní tedy s předcházejícím příznakem **i**, **a**, **e** krátce. Dlouhá kmenová samohláska příponou touto se zkracuje.

Příponu **-áč** s dlouhým **á** mají slova:

*boháč, bradáč, vousáč, oráč, sekáč, ucháč, pekáč, koláč,
kropáč.*

Úkol 174. Ze základu neurčitého způsobu následujících sloves
tvořte slova příponou **-č**:

*topiti, nositi, hasiti, páliiti, mámiti, krájeti, zaháleti,
vykládati, pokrývati, vázati, hádati, posmívati se, trápititi.*

§. 107.

Příklady. Dědic dědí pozůstalost.

Máme bicí hodiny, hrací strojek,

Pravé ruce říkáme pravice.

kropicí konev, psací péro,

Zajíc je zvíře bázlivé.

modlicí knížky.

Pravidlo. Přípona **-ic** je krátká ve slovech:

dědic, panic, kněžic, králevic;

naproti tomu s dlouhým měkkým **í** se píše ve slovech:
zajíc, krajíc, měsíc, tisíc, střevíc.

Přípona **-ice, -nice** píše se s měkkým krátkým **i**.

Přípona **-cí**, kterou tvoříme přídavná jména udávající, **nač** co jest, krátí kmenovou samohlásku kromě dvojhlásky **-ou**.

Rozeznávejme: *píšíci žák a psací pero, myjící se osoba a mycí houba, nádenník dříví skládající a skladací postel, houpající se chlapec a houpací kůň.*

Úkol 175. Říkejte a pište slova s příponou **-ice** nebo **-nice**!

Připomenutí. Ve slově *svíce* není příponou **-ice** nýbrž pouhé **-e**; avšak ve slově *lišice* (lišice) píšeme **-ice** s dlouhým **i**.

§. 108.

Příklady. Ovčín nebo-li ovčinec je chlév pro ovce.

Bylina roste a hyně.

Havran je černý. Pražan přísluší do Prahy.

Pravidlo. Přípona **-ín** píše se dlouze ve slovech: *ovčín, kravín, čeledín, dvořenín, měšténín*. — Krátké měkké **i** má přípona **-in** slova *Hospodín*, jakož i přípona přisvojovacích jmen přídavných **-in, -ina, -ino**, jako: *tetín, tetina, tetino* — *sestřín, sestřina, sestřino* — *sousedčín, sousedčina, sousedčino*.

Přípony **-ina, -inec** mají měkké krátké **i**.

Připomenutí. Ve slovech *hlína, špína* není příponou **-ina** nýbrž **-a**.

Příponu **-an** sluší rozeznávat od přípony **-(j)an**, kterou se měkčí předchozí tvrdá souhláska.

Úkoly. 176. Píšte podstatná jména odvozená příponou **-ina, -inec**!

177. Příponou **-(j)an** tvořte jména osob ze jmen místních:

Berlín, Londýn, Vídeň, Hamburk, Amerika, Afrika, Písek, Dubrovník, Rakousy, Hradec, Pardubice, město, vesnice, obec.

§. 109.

Příklady. Kopriva je palčivá.

Uhlí je palivo.

Pravidlo. Přípona **-iv (-iva, -ivo, -ivý, -ivá, -ivé)** má měkké krátké **i**.

Připomenutí. Ve slově *slíva* není příponou **-iva** nýbrž **-a**.

Úkol 178. Píšte slova s příponou **-iv (-iva, -ivo, -ivý, -ivá, -ivé)**!

§. 110.

Příklady. Po obilí posečeném zbývá na poli **strnisko** čili **strniště**.

Pravidlo. Přípona **-isko**, **-iště** píše se s měkkým krátkým **i**.

Úkol 179. *Pište slova s příponou -isko nebo -iště!*

§. 111.

Příklad. **Kaza-tel** chce **káza-ti**.

Pravidlo. Přípona **-tel** přičiňuje se k základu způsobu neurčitého; při tom dlouhá kmenová samohláska se krátí.

Úkol 180. *Příponou -tel utvořte slova ze základu neurčitého způsobu následujících sloves:*

učiti, staviti, vykoupiti, hájiti, vykládati, skládati, hlásati, obývati, čítati, bádati.

Krácení a dlužení kmenové samohlásky při tvoření slov.

a) Při rozmnožení slabik ve slově.

§. 112.

Příklady. **chvála** — pochvala,
rád — nerad.

Pravidlo. Dlouhá kmenová slabika v prostých slovech jednoslabičných a dvojslabičných má s délkou zároveň přízvuk.

Vzroste-li slovo o slabičnou předponu, přechází přízvuk z kmene na předponu, a kmenová samohláska se krátí.

To se děje ve slovech: **krása** — okrasa, **sláva** — oslava, **tráva** — otrava, **váha** — povaha, **síla** — posíla, **víra** — nevěra — pověra, **smích** — posměch, **řád** — úřad, **pád** — dopad — úpadek a j.

§. 113.

Příklady. **ží-ti** — užítí,
zvátí — pozvatí,
nés-ti — vynéstí.

Pravidlo. Dvojslabičný neurčitý způsob sloves má kmenovou samohlásku prodlouženou.

Vzroste-li dvojslabičný neurčitý způsob sloves o slabičnou předponu, krátí se prodloužená samohláska; jen u sloves I. třídy kmene zavřeného délka kmenové samohlásky slabičnými předponami se nemění.

Píšeme tedy: **pítí** = vypítí, upítí, dopítí, napítí se; — **lítí** = vylítí, ulítí, dolítí, nalítí; — **šíti** = vyšíti, ušíti, došíti, sešíti; — **psáti** = dopsati, napsati, sepsati, vypsati;

ale: **něsti** = vyněsti, rozněsti, doněsti, přiněsti; — **městi** = zaměsti, rozměsti, doměsti, vyměsti; — **pěci** = upěci, napěci, dopěci, vypěci a t. d.

§. 114.

Příklad. Pán — panovati.

Pravidlo. Dlouhou kmenovou samohlásku krátí slovesa VI. třídy, ať jsou již utvořena ze jmen podstatných nebo přídavných anebo ze sloves třídy jiné.

Protož píšeme: **král** — kralovati, **práce** — pracovati, **rád** — radovati se, **pěče** — pečovati, **jméno** — jmenovati, **lito** — litovati, **koupiti** — kupovati, **chýliti** — schylovati, **dýchati** — vydychovati, **rozšířiti** — rozšiřovati, **oužiti** — zužovati, **stůl** — stolovati, **důl** — dolovati a t. d.

b) Při tvoření způsobu rozkazovacího.

§. 115.

Příklady. souditi — suď — sudiž,
káceťi — kácej.

Pravidlo. V rozkazovacím způsobě dlouhá kmenová samohláska vůbec se krátí, pokud jednotné číslo jest jednoslabičné.

Pročež se píše: **tlouci** — tluku = tluc, **pěci** — peku = pec, **brániti** — bráním = braň, **kázati** — káži = kaž, **hájití** — hájím = haj, **mlátiti** — mlátím = mlať;

avšak: **kouletí** — koulim = koulej, **házeti** — házím = házej, **stáčeti** — stáčím = stáčeť, **vrážeti** — vrážím = vrážej.

c) Při tvoření jmen přídavných.

§. 117.

Příklady. pták — ptačí pára — parní
 chvála — chvalný láska — laskavý

Pravidlo. Tvoříme-li z podstatných jmen jednoslabičných a dvojslabičných jména přídavná, krátí se z pravidla kmenová samohláska.

Píšeme tedy: louka — luční, pán — panský, žába — žabí, sláva — slavný, spása — spasný, sláma — slamní, jádro — jádrný, péče — pečlivý, díra — děravý, plíseň — plesnivý, řípa — řepový, mák — makový, vůle — volný, štáva — štavnatý;

avšak: krásný, vládní, bázlivý, léčivý, mléčný, chlěvní, říčný, moučný, soudní.

Připomenutí. Kterak odvozovacími příponami -č, -cí, -tel kmenové samohlásky se krátí, a kterak délka samohlásek mění se tvořením jmen zdrobnělých, bylo již na svém místě podotčeno.

Dloužení samohlásek ve předponách.

§. 118.

<i>Příklady.</i> na-kláda-ti	ná-klad	pří-klad	náhoda
na-kláda-cí	ná-klad-ný	pří-klad-ný	záplava
na-kláda-č	ú-klad	vý-klad	zástupce
na-kláda-tel	ú-klad-ný	vý-klad-ní	úředník

Pravidlo. Předpony **na-**, **za-**, **pří-**, **u-**, **vy-** podržují samohlásky krátké, tvoříme-li jimi slova ze základu způsobu neurčitého.

Samohláska předpon těch se však prodlužuje, tvoříme-li jimi slova ze samého kmene.

Píšeme tedy: na-běra-cí, na-běra-č, na-běra-čka, na-dyma-č, na-dyma-cí, na-leva-cí, na-leva-č, vy-dava-tel, na-praví-telný, vy-praví-telný; u-kaza-tel, za-pisova-tel.

ale: ná-boj, vý-boj, vý-bor, vý-bor-ný, ná-hod-a, pří-hod-a, vý-hod-a, vý-hod-ný, ú-kaz, pří-kaz, vý-kaz, zá-kaz, pří-dav-ek, pří-dav-ný, ná-prav-a, vý-prav-a, ú-prav-a, pří-prav-a, ná-pis, zá-pis, zá-pis-ník, ú-pis, vý-pis a t. d.

Připomenutí. Z pravidla toho vyjímají se slova: zahrada, zahradník (naproti: náhrada, náhradník), ujma, nauka. Pamatujeme si též slova s příponou -ka a s dlouhou kmenovou samohláskou, jako: vyháška, zacházka, vytáčka, zatačka, vyhláška, přihláška, příkrývka a p.

Úkol 181. V následujících příkladech stanovte, mají-li mti předpony krátké nebo dlouhé samohlásky:

1. Komu se —jme byt nebo pole, ten platí z toho —jem. — 2. Housle jsou hudební —stroj. — 3. Dítky se těší na otcův —vrat. — 4. Po —padu slunce bývají na obloze červánky. — 5. Věje —padní vitr. — 6. Vy—dán byl —kaz kaziti stromy. — 7. Zapalovacím sklem může se —páliti. — 8. Horlivý koná dílo se —palem. — 9. Okolo pole bývá —kop. — 10. Žáci čítají pěkné —běhy. — 11. Duha je pěkný vzdušný —kaz. — 12. Kdo utíká, dal se na —těk. — 13. Měsíc —chází. — 14. Před —chodem slunce vzduch se ochlazuje. — 15. —metač —metá ulice. — 16. —borný žák jest radostí učitelů. — 17. Byt —mykán bývá na —mek. — 18. —mky dělá —mečník. — 19. Vydání čili —lohy máme si zříditi podlé —jmů. — 20. Žákům ve škole dávány bývají —lohy čili —koly.

Čeledi slovní čili souslovi.

§. 119.

Příklady. 1. *bi-ji* — *bi-ti* — (**bi**) = bil, -a, -o, bit, -a, -o, bití; — bič, bičovati, bičíště, zábičina; — bidlo, bidélko; — bitva, bitevní; — zabiti, dobiti, ubiti, přibiti, rozbiti, nabiti, sbíti; — zabijeti, dobjeti, ubijeti, přibijeti, rozbijeti, nabijeti, sbíjeti; — boj, bojovati, bojovný, bojovník, bojiště; — výboj, výbojný, příboj, náboj, odboj, odbojný.

2. *nes-u* — *nes-ti* — (**nes**) = nesl, -a, -o, nesen, -a, -o, nesení; — odnesu — odnésti, donesu, přinesu, vynesu, roznesu, snesu; — vynesení, snesení; — nosím — nositi, nosil, -a, -o, nošen, -a, -o, nošení; — nosič, nosička, nosidla, nosítka, nůše, nůška; — výnos, výnosný, výnosnost, přínos, nános; — odnáším — odnášeti, donáším, přináším, vynáším, roznáším; — odnašeč, donašeč, vynašeč, roznašeč; — donáška, odnáška, vynáška, zanáška.

8. pán, panáček, panský, panství, panstvo, panoš, paní, panička, paníc, panický, panna, panenka, panenský, panenství, zpanilý, zpanilost; — panovati, panování, panovník, panovnice, panovnícký.

Pravidlo. Veškerá slova z jednoho společného původu odvozená činí dohromady *čeled' slovní čili souslovi*.

Úkoly. 182. *Seberte slova odvozená ze společného původu a) ručka; b) hora; c) ryba.*

183. *Která slova znáte ze sousloví sloves:*

a) *plynu — pluji — plovu — plavu; b) vezu — vézti — vozím — svážím; c) mluvím — mluvití; d) čtu — čísti; e) piši — psátí; f) řku — říci; g) sluji — sloutí (slovo — sláva).*

Úkoly slohové.

a) Opisy nezměněné.

1. S náležitým přízvukem čtete několikrátě povídku „Všeho s měrou“! (IV. čít. — čl. 4.) Říkejte ji z paměti! Opisujte ji čistě dle čítanky, šetříce při tom pravopisu!
2. Provedte týž úkol i se čl. „Dvě kamenů“! (IV. čít. — 5.)
3. Napište z paměti čistě a správně povídku ve čl. „Uhlíř a bělič“! (IV. čít. — 6.)
4. Napište z paměti čistě a správně povídku „Mnoho a málo bázně“! (IV. čít. — 7.)
5. Napište z paměti čistě a správně povídku „Smělost bez opatrnosti neprospívá“! (IV. čít. — 9.)
6. Napište z paměti čistě a správně povídku „Nejlepší lékařové“! (IV. čít. — 10.)
7. Napište z paměti básničku (ze III. dílu čítanky) „Straka lakomá“!
8. Napište z paměti básničku (ze III. d. čít.) „Pyšný páv“!
9. Napište z paměti čistě a správně bájku „Kámen broušený a nebroušený“! (V. čít. — I. odd. 5.)
10. Napište z paměti čistě a správně povídku „Žadatel“! (V. čít. — I. odd. 3.)
11. Napište z paměti čistě a správně bájku „Lampa“! (V. čít. — I. odd. 4.)
12. Napište z paměti čistě a správně povídku „Kolo dokola se točí“! (V. čít. — I. odd. 10.)
13. Napište z paměti čistě a správně povídku „Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem“! (V. čít. — I. odd. 12.)
14. Napište z paměti čistě a správně povídku „Stokrát nic umorilo osla“! (V. čít. — I. odd. 13.)

15. Napište z paměti čistě a správně článek „Radla“! (V. čít. — III. odd. 7.)
16. Napište z paměti čistě a správně článek „Vosy papírnice“! (V. čít. — IV. odd. 18.)

b) Opisy s malou proměnou.

17. Článek „Důvěra v lásku mateřskou“ (IV. čít. — 42.) napište s následujícím začátkem:
V zuřivém boji u Králové Hradce vyšel jeden vojenský lékař, aby přispěl nebohým poraněným. První raněný, kterého na bojišti spatřil, a t. d.
18. Ze čl. „Jelen, daněk a srnec“ (IV. čít. — 115.) vypište jedině to, co se týká jelenů, laní a kolouchů. Učiňte výpis ten
- a) z prvních šesti odstavců,
 - b) z následujících čtyř odstavců,
 - c) z posledních pěti odstavců.
19. Vypište ze čl. toho jedině to, co se týká srnce.
20. Ze čl. „Slavík a červenka“ (IV. čít. — 123.) vypište jen to, co se týká slavíka.
21. Vypište z téhož článku jen to, co se týká červenky.
22. Ze článku „Užovka a zmije“ (V. čít. — IV. odd. 13.) vypište to, co se týká užovky.
23. Vypište z téhož článku to, co se týká zmije.
24. Přečtěte si dobře povídku „Hrdina svého povolání“ (V. čít. — I. odd. 16.) a pište ji tak, jako by popisoval příhodu v ní vypravovanou hlidač sám, dáváje o ní v dopise zprávu svým starým rodičům. Začátek může býti tento:

Moji milí rodiče!

Podarilo se mi, že jsem se o novém roce dostal za hlidače k železné dráze, která vede z Kamenného Mostu k Římským Lázním ve Štýrsku. Hned na počátku své služby měl jsem příležitost dokázat, že rád konám své povinnosti a t. d.

c) Stručné odpovědi k otázkám.

25. Odpovídajíc k daným tuto otázkám větami jednoduchými, udávejte druh každé věci a to takový, ku kterému ne-náleží žádná jiná z věcí jmenovaných.

Co jest osel? ovce? vepř? myš? ježek? kočka? orel? datel? slavík? čáp? husa? slepýš? rosnice? roháč? bělásek ovocný? topol? šerík? pomněnka? petržel? metlice? oves? hřib? skalice zelená? sira? granát? zlato?

Na př.: Osel jest kopytník.

Metlice jest tráva.

26. Odpovídajíc k otázkám tuto položeným, udávejte druhy věcí, které jsou vždy dvěma pospolu jmenovaným věcem společné, ode všech ostatních pak rozdílné:

Co jest kůň a osel? — jelen a srnec? — zajíc a veverka? — krtek a rýsek? — lev a medvěd? — jestřáb a výr? — žluna a strakapoud? — drozd a kos? — labuť a kachna? — užovka a zmije? — ropucha a rosnice? — chroust a majka? — dub a lípa? — dřívěš a šerík? — slzička a koukol? — okurka a meloun? — stoklasa a metlice? — ječmen a pšenice? — hřib a ryzec? — safír a diamant? — cín a stříbro?

Na př.: Kůň a osel jsou kopytníci.

Safír a diamant jsou drahé kameny.

27. Odpovězte ku každé následující otázce tak, aby v odpovědích udáno bylo, v čem věci, o nichž se tážeme, se shodují:

1. Co jest jelen, dub, křemen? — 2. Co jest kůň, orel, ještěrka, štika? — 3. Co jest vůl, krtek, pes? — 4. Co jest orel, čáp, labuť? — 5. Co jest jablň, dub, borovice? — 6. Co jest ledek, železo, vápenec? — 7. Co jest dům, kabát, káď?

Na př.: Co jest husa, kopřiva, sůl?

Husa, kopřiva, sůl jsou věci přírodní.

28. Odpovězte k týmž otázkám tak, aby v odpovědích udán byl hlavní rozdíl věcí těch, o kterých se tážeme.

Na př.: Co jest husa, kopřiva, sůl?

Husa jest zvíře, kopřiva rostlina, sůl nerost.

29. Bájku „Červ a skopec“ (IV. čít. — 17.) napište dle následujících otázek:

Oč se založil červík se skopcem? Kterak přijal skopec podání červíkovu? Co měl za jisté? Kterak začal svou

práci? Kterak naň působilo, že neprosplval? Co se mu stalo, když posléz veškerou mocí do vrat trknul?

Jak konal červík práci svou? Čím nahrazoval nepatrný prospěch? Jaký byl toho konec?

30. Přečtete čl. „Praha“ (IV. čit. — 59.) a odpovězte dle něho k následujícím otázkám:

Na kterých výšinách rozkládají se Hradčany? Co jest jejich nejpřednější částí? Kolik dvorů v sobě zavírá královský hrad? Co jest hlavním stavením královského hradu? Kolik dvorů a komnat má královský zámek? Které prostory ještě mimo to? Kde jest první dvůr? Čím jest ohrazen? Co se nalézá na druhém dvoře? Co se nalézá na třetím dvoře? Co se zdvihá mezi třetím a čtvrtým dvorem? Kolika kaplemi obstoupeno jest presbyterium toho chrámu? Která kaple jest nejpamátnější? Co památného jest viděti uvnitř chrámu?

31. Které jsou části domu? Které jsou prostory v domě? Které jsou části pokoje? Části okna? Části dveří?
32. Které jsou části židle? knihy? meče? nože? sekery? kladiva? sudu? hodinek kapesních?
33. Které jsou části vozu žebřinového?
34. Co dělá ze dřeva tesař? truhlář? bednář? kolář? Co mimo tyto výrobky dělá se ještě ze dřeva?
35. Co jest ze železa a) v pokoji, b) v kuchyni, c) v hospodářství polním, d) u krejčího a obuvníka, e) u truhláře, f) u zámečníka.
36. Dle následujících otázek složte popis koně:
 Jak se jmenují vnější části koně? Čím jest porostlá kůže? — Které jsou části hlavy? — Které jsou části trupu? — Které jsou části nohy? — Jaké postavy jest kůň? Jaká (dle tvaru) je hlava koně? čelo? boltce ušní? oko? nozdry? pysky? krk? hruď? hřbet? nohy? — Jaká je srst koně? Co zdobí jeho šíji a jeho ohon? Co má kůň na konci tlapy? — Kolik zubů má kůň? Čím se živi? Ku kterým zvířatům náleží?

37. Dle následujících otázek složte popis jestřába:

Které jsou vnější části těla jestřábiho? Čím jest porostlá kůže? Z čeho jest složeno péro? Které jsou části hlavy? Jakého tvaru je lebka? Které má části? Z čeho je složen zobák? Co viděti jest na horní čelisti svrchu u kořene? Co jest v ozobí? Co jest vnitř zobáku mezi jeho čelistmi? Jaké barvy je zobák? Jaké barvy jest ozobí?

38. Dle následujících otázek složte popis medvěda hnědého:

Jak dlouhé a vysoké jest medvědí tělo? Jaká jest jeho srst? hlava? čelo? oči? uši? tlama? krk? trup? ocas? nohy? Kolik má medvěd zubů? Kde přebývá medvěd?

39. Dle následujících otázek popište doupe křečkově:

Kde si zakládá křeček doupe? Čemu se to doupe podobá? Z kolika se skládá oddělení? Nač jsou ta oddělení? Čím jest lože vystláno? Jaké východy vedou z doupete?

40. Dle následujících otázek učiňte popis tuhyka:

Kde si tuhyk dělá hnízdo? Kolik tam mívá vajíček? Jaké peří má? Jak zpívá? Čím se živí? Jak ho lze vypuditi ze sadů?

41. Které jsou části mlýna vodního? Kde viděti jest kolo vodní, kde kolo paleční? Čím jsou obě ta kola spojena?

Jak rychle otáčí se kolo paleční? Do čeho zasahují jeho palce? Čím se točí celý mlýnský stroj? Kde visí koš? Co padá z koše do středu běhouna? Kde se roztírá zrní? Do čeho padá rozemleté obilí? Kam se vyprašuje mouka? Kam padají otruby?

42. Ve které části města leží naše škola? Kolikapatrové je to stavení? Kam (ve kterou stranu a ulici) obrácen je hlavní vchod? Kolik sní učebných je v naší škole?

Které jsou tam jiné místnosti? Kolik žáků (žáček) chodí do té školy vůbec? Kolik do každé třídy? Kdy bylo školní stavení vystavěno?

43. Jak dlouhý bývá zrostlý losos? Jak těžký? Jaký tvar má tělo? Čím je ozbrojena huba? Kde jsou umístěny ploutve?

Jaké barvy je povrch těla?

44. Kde přichází losos na svět? Kde nejvíce žije? Kam putují lososi z jara? V jakých řadách? Jaké překážky bývá jim překonati? Proč přicházejí do svého rodiště? Jak dlouho se tam zdržují? Za jak dlouhý čas vylihnou se z jiker mladí lososi? Kdy putují do moře?
45. Jaká tykadla má hrobařík? Jakou hlavu? štít? krovky? Jaké jsou nohy? Kolik článků mají chodidla? Co mají chodidla na konci? Jak zbarven je hrobařík?
46. Co činí hrobaříci s nalezenými mrtvolami drobných zvířat? Proč je pochovávají? Co se líhne z vajíček? Čím se živí ponravy? Jak se proměňují? Čím se živí dospělí hrobaříci?

d) Vytýkati obsah článků čtených.

47. Ve čl. „Jezvec“ (IV. čít. — 17.) čtete jen popis těla jezevčího! Dle popisu toho sestavte si otázky, ku kterým se v něm odpovídá.
48. Čtete „O vlku“ (IV. čít. — 118.) jen potud, pokud se popisuje tělo vlka, a pozorujte, ku kterým otázkám se v popise tom odpovídá.
49. Ze čl. „Ještěrka obecná“ (IV. čít. — 124.) čtete toliko popis těla ještěrky. Sestavte dle toho popisu otázky a potom sami k otázkám těm z paměti odpověďte!
50. Veďte si týmž způsobem při popisu kapra ve čl. „Kapr a parma“! (IV. čít. — 126.)
51. Čtete čl. „Jelen, daněk, srnec“ (IV. čít. — 115.)! Pozorujte, pokud se v něm odpovídá k otázce:
1. Které krajiny milují tato zvířata, žijíce na svobodě?
 2. V jakých společnostech se drží?
 3. Jak tráví den a noc?
 4. Co požírají?
 5. Jaké jsou jejich smysly?
 6. Jaké jsou jejich pohyby?
 7. Jak se ukazuje plachost jejich?
 8. Jak se ukazuje jejich pečlivost o mláďata?
 9. Kterak zvíř parohatá vyměňuje své parohy?
 10. Kterak u zvíře parohaté daří se krocení?
 11. Kterého užítku poskytuje zvíř parohatá?

(Ůtouce článek ten část po části, říkejte: Až potud vypravuje se o zvěři parohaté, které krajiny miluje, žije na svobodě a t. d. — Čtěte článek ten tak, aby jedni z vás dávali otázky z předu uvedené, druzí pak aby říkali odpovědi. — Napište z paměti, co hlavně vypravuje se ve čl. „Jelen, daněk a srnec“. Na př.: Ve článku „Jelen, daněk a srnec“ vypravuje se hlavně toto: 1) a t. d.)

52. Z kolika hlavních oddílů skládá se čl. „Jezvec“ (IV. čít. — 117.)? Ve kterém popisuje se tělo jezevčí? Ve kterém popisuje se život jezevce? Udejte co nejkratčeji, čeho se týká první odstavec oddílu životopisného? Co se vypravuje o jezevci v odstavci druhém téhož oddílu? v odstavci třetím? čtvrtém? v pátém? v šestém? v sedmém?

53. Ůtouce článek „Medvěd hnědý“ (Čít. V. — IV. odd. 2.), srovnávejte pokud se v něm popisuje:

1. medvědí tělo;
2. povaha mláďat;
3. potrava mladých a starých medvědů;
4. příbytek medvěda;
5. kterak medvěd tráví zimu;
6. čím prospívá;
7. jaké jsou jeho duševní schopnosti.

54. Ku kterým hlavním otázkám odpovídá se ve článku „Křeček“ (V. čít. — odd. IV. 3.)?

55. Stanovte, ku kterým podrobným otázkám odpovídá se ve článku „Pavouk křížový“ (V. čít. — IV. 20.) v odstavcích těch, kde se popisuje tělo jeho.

56. O kterých věcech mluví se ve čl. „Rak říčný“ (V. čít. — odd. IV. 21.), pokud se popisuje jeho tělo?

57. O čem mluví se v té části téhož článku, kde se popisuje způsob živobytí raka říčního?

58. Pekařské řemeslo.

1. Pekař peče z mouky žitné chléb, ze pšeničné housky, rohlíky, koláče a všeliké jiné pečivo. Věci, jichžto při své práci potřebuje, jsou: díž, kopist, vály, ošatky, prkna, pec, lopaty, hřeblo, pometlo.

2. Díž jest nádoba nízké štoudvi podobná, s okrouhlým víkem, kterým se přikrývá horní otvor. Do díže nasype

se mouky, k níž se přidá vlažné vody a kvasu, má-li se péci chléb; na bílé pečivo zadělává se mouka pšeničná mlékem a kvasnicemi čili droždím.

3. Kopist je nástroj dřevěný, nahoře k držení způsobilý, dole v úzkou dlouhou lopatku rozšířený. Kopistí hněte se mouka s vodou a kvasem, aby se z toho stalo vazké těsto, které v zakryté díži nechá se skynouti.

4. Vály jsou ploché, rovné desky z hladkých prken lipových. Těsto na válech vykynulé hněte se rukama, a dává se mu tvar bochníků, rohlíků, žemlí, housek pletených, buchet, koláčů i jiný všeliký.

5. Ošatky jsou okrouhlé pleteniny ze slámy prohloubené na způsob mis. Na ošatky dávají se vyválené z těsta bochníky.

Prkna jsou hladká, rozličně široká. Mají-li se na ně klásti věci z těsta, posypávají se moukou, anebo se pokrývají mastným papírem nebo plechem.

6. Pec pekařská jest nízce klenutá, a má v předu otvor zvaný čelesno, nad ním pak sopouch. Hřeblo jest nástroj hrabací, nasazený na dlouhou tyč. Co pracuje se těsto, třeba jest vytopiti náležitě pec a rozžhavití ji do červena. Z vytopené peci všecko uhlí hřeblem se vyhrabe, a popel mokrým slaměným pometlem se vymete.

7. Lopatka pekařská jsouc okrouhlá neb obdlouhá, má rovněž tak dlouhou rukověť jako hřeblo. Lopatkou sází se do žhavé ale vyčištěné peci chléb i co jiného péci se má.

8. Malé bochníky nepekou se tak dlouho jako veliké; pšeničné upekou se dříve nežli žitné. Ze tří kilogramů žitné mouky nabudeme čtyř, z pěti kilogramů mouky pšeničné nabudeme sedmi kilogramů pečiva. Že pečivu váhy přibude, to pochází od vody nebo od mléka, kterým se zadělává.

O čem se jedná v každém jednotlivém odstavci tohoto popisu? — Rozeznávejte v jednom každém odstavci popis věci a popis práce!

59. Učinite předešlý popis ve dvou oddílech; v jednom buď mluveno toliko o věcech u pekaře, ve druhém o jeho práci.

e) Napodobování.

60. Proměňte bájku „Pes a kus masa“! (IV. čít. — 12.)

Místo psa jmenujte jestřába, an letí nízko nad jezerem; místo masa položte uchvácenou kachnu divokou. Jestřáb vida v jezeře svůj obraz, co myslí? Chtěje pak domnělému soku kořist vyrvati, co učiní? — Konec všeho jest, že vraze do vody přijde o svůj lup.

61. Dle bájky „Slunečné hodiny“ (IV. čít. — 14.) napište jinou; v bájce té učiní se následující změny:

místo slova:	napiše se:
slunečné hodiny	= trouba (píšťala, housle);
honositi se	= nadýmati se;
vznešená hodnota	= divotvorná schopnost;
spravovatí se královnou oblohy	= naplněnu býti uměleckým duchem;
lidé spravují se stínem hodin	= lidé tančí dle zvuku trouby;
slunce vstoupí za mraky	= hudebník odloží nástroj;
posmívati se hodinám	= nedbati o troubu (píšťalu, housle);
zbavenu býti slunce i stínu	= zbavenu býti zvuku i vlády.

62. Proměňte bájku „Falešný tolar a člověk“ (IV. čít. — 16.); v bájce té

místo slova:	napiše se:	nebo:
falešný tolar	= vlk	= pochlebník;
člověk	= ovčák	= mudřec;
děliti se	= lišiti se	= rozeznávati se;
tolar dobrý	= ovčácký pes	= věrný přítel;
bílý	= chytrý	= přívětivý;
okrouhlý	= opatrný	= laskavý;
takovým rázem znamenáný	= takovou postavou vyznačený	= na pohled upřímný;
pohrdati	= zaháněti	= zapuzovati;
podstata	= oddaná povaha	= nezištná upřímnost.

63. Proměňte bájku „Vlk a kamzík“ (IV. čít. — 18.)! V bájce té

místo slova:	napiše se:	nebo:	nebo:
kamzík	= kachna	= myš	= rolník;
státi na skále	= plouti po rybníce	= skrývati se v díře	= hospodařiti na výnosném statku;
vlk	= liška	= kočka	= lichvář;
sežrati			= zkaziti.
vyléztí na horu	= dostati se na rybník	= vléztí do doupěte	= násilně olou- piti;
sestoupiti na rovinu	= připlouti na břeh	= vyjítí ven	= oddati se zá- bávám;
milejší pastvina	= pohodlné místo k od- počinutí	= světlo k ve- selému poskoku	= větší potě- šení.

64. Dle článku „Vlk“ (IV. čít. — 118.) a to dle prvních osmi odstavců toho článku učinite popis lišky!

65. Proměňte bájku „Kámen broušený a nebroušený“ (V. čít. — I. 5.), aby místo broušeného granátu jmenována byla pěkná socha, která se honosí lepostí a souměrností svých údů a posmívá se balvanu vydobytému z lomu.

66. Tutéž bájku změňte na povídku o žáku ze školy vystupujícím, který se honosí pěkným vysvědčením a posmívá se chlapci, který do školy teprve vstupuje.

67. Povídku „Závistivý soused“ (V. čít. — I. 27.) vypravujte o závistivém žáku, který nepřeje pilnému jeho pěkného vysvědčení, za to však jest napomenut učitelem.

68. Podlé úkolu „Řemeslo pekařské“ vypracujte jiný popis nazvaný „Řemeslo kovářské“!

69. Milý příteli!

V dlouhé a trapné nemoci mé dokazoval jsi mi upřímný svůj soucit způsobem mnohonásobným. Těšival jsi mne v laskavých dopisech svých, posílal jsi mi knihy k ukrácení chvíle, ano i na dalekou cestu jsi se odvážil, abys mne navštívil.

Děkuji Ti za to z celého srdce.

Uslyšíš jistě rád nyní příznivější zprávu o mně. Pozdravil jsem se již tak, že bez nebezpečí mohu vycházeti

do pole a do zahrady. Ano dnes jsem byl po dlouhé době po prvé ve škole. Ó, jak mne tam těšilo! Spolužáci mne rádi viděli, podávali mi ruce a vítali mne přívětivě. — Pan učitel pravil: Těším se tomu, že jsi opět zdrav.

Za mé nepřítomnosti přibýlo škole několik nových obrazů. Jsou to obrazy nejznámějších ssavců, ptáků a ryb, všechny veliké, pěkné a zřetelné. Pan učitel vypravoval o některých zvířatech zábavné příběhy. Čas ve škole uběhl mi velmi příjemně. Kéž bych nebyl již nikdy nucen pro nemoc školu zameškávat. Budu od té doby velice opatrný, abych si své zdraví zbytečně nezkazil.

A nyní ještě jednou díky Tobě; Tvým pak laskavým rodičům srdečné pozdravení.

Tvůj

V Záhori 10. května 1884.

přítel

Stanislav.

70. Dle tohoto příkladu píše zahradnický učeník Jaromír ujeci svému o svém pozdravení, a jak opět nastoupil do své práce zahradnické.

f) Volné proměňování slohu.

71. Povídku „Uhlíř a bělič“ (IV. čít. — 6.) vypravujte šířeji!
 72. Povídku „Přílišná bázeň škodí“ (IV. čít. — 8.) vypravujte jiným způsobem!
 73. Bájku „Zlomený roh“ (IV. čít. — 23.) vypravujte prostomluvou!
 74. Vypravujte prostomluvou bájku „Holubice a straka“! (IV. čít. — 24.)
 75. Vypravujte prostomluvou bájku „Vrabc a kůň“! (IV. čít. — 25.)
 76. Vypravujte prostomluvou bájku „Vlk a pes“! (IV. čít. — 26.)
 77. Vypravujte jiným způsobem bájku „Vlk a kamzík“! (IV. čít. — 18.) Proveďte i napodobení té bájky v úk. 63. po každé poněkud jinými slovy!
 78. Učiňte popis „datla černého“ svým vlastním způsobem a kratčeji nežli ve čl. (IV. čít. — 121.)!

79. Popište co nejkratěji čápa, vytknouce v popise tom ze (IV. čít. — 122.) jen to, co se vám vidí býti nejdůležitějším.
80. Učiňte popis užovky, vypouštějice ze čl. „Užovka“ (IV. čít. — 125.), co se vám zdá býti vedlejších.
81. Básničku „Lakomý a závistný“ (V. čít. — I. odd. 28.) vypravujte prostomluvou!
82. Vypravujte prostomluvou básničku „Vůz sena“ (V. čít. — I. odd. 44.)!
83. Vypravujte prostomluvou básničku „Páv“ (V. čít. — I. odd. 61.)!
84. Učiňte dle čl. „Netopýr“ (V. čít. — IV. odd. 1.) popis netopýra, avšak co nejkratěji.
85. Učiňte co nejkratěji popis zajíce, přečtěte si popis obšírný v (V. čít. — IV. odd. 4.).
86. Dle čl. „Slon“ (V. čít. — odd. IV. 6.) učiňte kratičké popsání slona!
87. Popis vrány ve čl. téhož jména (V. čít. — IV. odd. 11.) poďte co nejkratěji!
88. Pište svému příteli na venkově, kterak by mohl pěstovati hedvábnictví, řídice se článkem „Bourec morušový“ (V. čít. — IV. odd. 19.).
89. Přečtěte čl. „Jak jsme bohati“ (V. čít. — odd. I. 21.) učiňte svému příteli písemné připomenutí „proč si máme vážiti zdraví“!
90. Následující dopis napište, podlé svého uznání jej proměňující:

Milý Vojtěše!

Již dávno nespátčil jsem Tebe, ani jiného ze svých milých spolužáků. Čtrnácte dní svírala mne nemoc tak, že jsem se nemohl hnouti z lůžka; nyní se chvála Bohu již zotavuji, avšak z pokoje vyjiti nesmím. Stýská se mi po Vás velice, a trápí mne dlouhá chvíle. Lékař mne sice těší, že asi za deset dní budu moci opět do školy, ale deset dní je doba dlouhá.

Jakkoli toužím po škole, obávám se přece, že jsem svou nemocí mnoho zameškal. Obava ta pobádá mne, abych Tě dnes obtěžoval prosbou, doufaje, že ji neoslyšíš.

Prosím Tě snažně, napiš mi krátce, jak jste poslední dobou v jednotlivých školních předmětech postoupili, a zdali jste dostali jaké úkoly, zejména v počtech a v mluvnici.

Učiniš-li tak, prospěješ mně tím velice. Ubude mi jednak starostí, zvím-li nač se mám připravovati, a zaměstnáním užitečným ukrátím si čas.

Ještě jednou Tě prosím, abys mi tuto službičku lásky neodepřel; uvidíš, že také vždy ochoten budu, podlé síly a možnosti své za prokázanou laskavost se Ti odsloužiti.

Tvůj

V Roudnici dne 1. května 1884.

přítel
Prokop.

91. Napište odpověď k tomuto dopisu!
 92. Bětuška by ráda matce své ku jmenovinám něco vyšila; prosí tedy přítelkyni svou Miladu o nějaké vzorky.
 93. Napište odpověď k tomu dopisu!
-

Obsah.

Oddíl první.

Řeč a její části.

	Strana
Věta, slovo, slabika, hláska	8
§. 1. Úkoly 1. a 2.; §. 2. Úkoly 3., 4., 5. a 6.	
Samohlásky krátké a dlouhé. §. 3. Úkoly 7., 8. a 9.	5
Samohlásky a souhlásky tvrdé a měkké. §. 4. Úkoly 10. a 11.	—
Souhlásky obojetné. §. 5. Úkoly 12. a 13.	6
Které souhlásky na konci slov a slabik jednotejně znějí	7
§. 6. Úkoly 14. a 15.	

Oddíl druhý.

Tvarosloví.

O jménech podstatných.

Rod, číslo a pády jmen podstatných. §. 7. Úkol 16.	8
Sklonba podstatných jmen rodu mužského	9
Vzory „holub“ a „dub“. §. 8. Úkoly 17. a 18. — Vzory „muž“ a „meč“.	
§. 9. Úkol 19.; §. 10. Úkoly 20. a 21.	
Sklonba podstatných jmen rodu ženského	11
Vzor „ryba“. §. 11. Úkol 22. — Vzor „země“. §. 12. Úkol 23. —	
Vzory „dlaň“ a „kost“. §. 13. Úkoly 24. a 25.; §. 14. Úkoly 26.,	
27., 28., 29., 30., 31., 32. a 33.	
Sklonba jmen podstatných rodu středního	16
Vzor „slovo“. §. 15. Úkol 34. — Vzor „pole“. §. 16. — Vzory „poupě“	
a „símě“. §. 17. — Vzor „psaní“. §. 18. Úkoly 35. a 36.	

O jménech přídavných.

Rozdíl jmen přídavných. §. 19.	19
Sklonba jmen přídavných	20
Určitých trojího výchoďu. §. 20. Úkol 37. — Určitých jednoho	
výchoďu. §. 21. Úkoly 38. a 39. — Přídavná jména neurčitá. §. 22.	
Úkol 40. — Přídavná jména přisvojovací. §. 23. Úkoly 41. a 42.;	
§. 24. Úkol 43.; §. 25. Úkol 44.; §. 26. Úkol 45.	
Stupňování jmen přídavných	25
§. 27. Úkoly 46. a 47.; §. 28.	

O náměstkách.

Strana

Rozdíl náměstek. §. 29. Úkol 48.	27
Sklonba náměstek	28
Náměstky já, ty — my, vy — se. §. 30. — Náměstka on, ona, ono.	
§. 31. Úkol 49. — Náměstky můj, tvůj, svůj — náš, váš. §. 32. Úkol 50.	
§. 33. Úkol 51. — Náměstky ukazovací. §. 34. Úkol 52.; §. 35. —	
Náměstky tázací a vztažné. §. 36.	

O číslovkách.

Rozdíl číslovek. §. 37. Úkoly 53., 54., 55., 56. a 57.	33
Sklonba číslovek	34
Číslovky určité. §. 38. Úkol 58.; §. 39. Úkol 59. — Číslovky neurčité.	
§. 40. Úkol 60.	

O slovesech.

Osoba a číslo sloves. §. 41. Úkoly 61., 62. a 63.	37
Čas sloves. §. 42. Úkoly 64. a 65.	38
Rozdíl sloves dle trvání děje	—
Slovesa trvaci a končící. §. 43.; §. 44. Úkoly 66., 67. a 68. — Slo-	
vesa okamžitá a pokračovací. §. 45.; §. 46. Úkoly 69., 70. a 71. —	
Slovesa končící a pokračovací. §. 47. Úkoly 72., 73. a 74.	
Způsob sloves. §. 48. Úkoly 75., 76. a 77.	43
Rod slovesný. §. 49. Úkoly 78., 79., 80., 81. a 82.	44
Tvary slovesa	45
Tvary určité. §. 50. — Tvary neurčité. §. 51.; §. 52.; §. 53. Úkol 88.	
Kterak slovesnými tvary značíme rod, způsob a čas slovesa. §. 54.; §. 55.	48
Šestero tříd časovacích. §. 56. Úkoly 84., 85., 86. a 87.	49
Časování slovesa	51
Osobní přípony tvaru určitého. §. 57. Úkol 88.; §. 58. Úkol 89.	
Přípony přičestí činného i trpného. §. 59.; §. 60. Úkoly 90., 91. a 92.	
Přípony přechodníkův. §. 61. Úkol 93.; §. 62. Úkol 94.	
Obrazec časování slovesného. §. 63. Rod činný. — Rod trpný	59

Slovce nesklonná.

O příslovcích. §. 64. Úkol 95.; §. 65. Úkol 96.	61
O předložkách	62
Předložky s pádem jedním. §. 66. Úkoly 97., 98. a 99.; §. 67. Úkoly	
100., 101. a 102. — Předložky s pádem dvojím. §. 68. Úkoly 103. a 104.;	
§. 69. Úkoly 105. a 106. — Předložky s pádem trojím. §. 70. Úkoly	
107., 108., 109. a 110.	

Oddíl třetí.**V ě t o s l o v í.****O větě jednoduché.**

Čím se pronáší podmět a výrok věty jednoduché. §. 71. Úkoly 111.,	
112. a 113.	65
Jaké jsou věty dle způsobu výroku. §. 72.; §. 73. Úkol 114.	66

O doplňku čili předměť	66
Rozdíl sloves podmětých a předmětých. §. 74. Úkol 115.; §. 75.	
Slovesa neosobná. §. 76. — Slovesa zvrtná. §. 77.	
O doplňování a určování sloves. §. 78. Úkol 116.	69
O určování jména podstatného přívlastky. §. 79. Úkoly 117., 118. a 119. —	
Vazba sloves s předměty	71
Slovesa s předmětem ve 4. pádě. §. 80. Úkoly 120., 121., 122., 123.	
a 124. — Slovesa s předmětem ve 3. pádě. §. 81. Úkoly 125., 126., 127.,	
128. a 129. — Slovesa s předmětem ve 2. pádě. §. 82. Úkoly 180., 181.,	
182., 183., 184. a 185. — Slovesa s předmětem v 7. pádě. §. 83. Úkoly 186.,	
187. a 188. — Slovesa s předmětem v 6. pádě. §. 84. Úkoly 189. a 140.	
O předmětných jménech přídavných. §. 85. Úkoly 141. a 142.	76
O příslovečném určení	77
a) místa a směru. §. 86. Úkoly 143. a 144. — b) času. §. 87. Úkoly 145.	
a 146. — c) způsobu. §. 88. Úkoly 147. a 148. — d) příčinností.	
§. 89. Úkoly 149., 150., 151. a 152.	

O větách složených čili souvětích.

Rozdíl jednoduché věty a souvětí. §. 90. Úkol 153.	81
Souvětí souřadné. §. 91. Úkoly 154. a 155.	82
Souvětí podřadné	84
§. 92. Úkol 156.; §. 93. Úkol 157.	
Rozdíl souvětí souřadného a podřadného. §. 94. Úkol 158.	85
Ku kterým otázkám podřízené věty v souvětích odpovídají	86
§. 95. Úkol 159.; §. 96. Úkol 160.; §. 97. Úkol 161.; §. 98. Úkoly	
162. a 163.	
O větách stažených. §. 99. Úkol 164.	90
Řeč přímá a nepřímá. §. 100. Úkoly 165. a 166.	91

Oddíl čtvrtý.

O tvoření slov.

Kmen, kořen, přípona, předpona. §. 101. Úkol 167.	93
Stupňování samohlásek v kořenu slovesném. §. 102. Úkoly 168. a 169.	94
Přípony rodové a odvozovací. §. 103.	96
Krátké a dlouhé samohlásky přípon slovo-tvorných	97
§. 104. Úkoly 170., 171. a 172.; §. 105. Úkol 173.; §. 106. Úkol 174.;	
§. 107. Úkol 175.; §. 108. Úkoly 176. a 177.; §. 109. Úkol 178.;	
§. 110. Úkol 179.; §. 111. Úkol 180.	
Kráčeni a dlužení kmenové samohlásky při tvoření slov	101
a) Při rozmnožení slabik ve slově. §. 112.; §. 113.; §. 114.	
b) Při tvoření způsobu rozkazovacího. §. 115.	
c) Při tvoření jmen přídavných. §. 117.	
Dloužení samohlásek ve předponách. §. 118. Úkol 181.	103
Čeledi slovní čili sousloví. §. 119. Úkoly 182. a 183.	104
Úkoly slohové	150

ÚK VŠP HK

100000067362